

Jarosław Jura

SPECYFIKA
CHIŃSKIEJ *SOFT POWER* W AFRYCE
NA PRZYKŁADZIE ZAMBII I ANGOLI

Jarosław Jura

Specyfika chińskiej *soft power* w Afryce na przykładzie Zambii i Angoli

Operacjonalizacja pojęcia i analiza empiryczna na podstawie
badania zawartości mediów oraz wypowiedzi internautów

Warszawa 2021

Specyfika chińskiej soft power w Afryce na przykładzie Zambii i Angoli. Operacjonalizacja pojęcia i analiza empiryczna na podstawie badania wartości mediów oraz wypowiedzi internautów

Jarosław Jura (Uczelnia Łazarskiego, ORCID 0000-0002-5474-9936)

Recenzenci: dr hab. Marcin Roman Czubala Ostapiuk
dr Adrian Chojan

Redaktor prowadząca: Aleksandra Szudrowicz

Opracowanie redakcyjne: Joanna Kłos

Korekta: Halina Stykowska

Projekt okładki: Paweł Pietrzyk

Bazę danych artykułów dotyczących Chin w angolańskich i zambijskich mediach pozyskano dzięki finansowaniu z grantu NCN – numer projektu 2017/26/M/HS4/00150

Bazę danych komentarzy internautów dotyczących Chin w angolańskich i zambijskich mediach pozyskano dzięki finansowaniu z środków statutowych na badania własne Uczelni Łazarskiego.

DOI: 10.26399/978-83-66723-39-9

ISBN 978-83-66723-39-9

e-ISBN 978-83-66723-40-5

© Uczelnia Łazarskiego 2021

Wydanie 1

Oficyna Wydawnicza Uczelni Łazarskiego, Warszawa 2021

SPIS TREŚCI

Wstęp.....	7
Rozdział 1	
<i>Soft power</i> – geneza pojęcia i prezentowany model	12
1.1. Krytyka i modyfikacje pojęcia <i>soft power</i>	13
1.2. Komunikacyjny model <i>soft power</i>	19
1.3. Chińska <i>soft power</i> i jej specyfika. Chiński model ekspansji	35
Rozdział 2	
Chińska obecność w Afryce. Ogólna charakterystyka w świetle istniejącej literatury	42
2.1. Obecność chińska w Zambii i Angoli	51
Rozdział 3	
Metodologia badań	56
3.1. Źródła danych tekstowych	58
3.2. Podejście metodologiczne i stosowane narzędzia	65
Rozdział 4	
Chińska <i>soft power</i> w Zambii i Angoli – analiza empiryczna	74
4.1. Obszary tematyczne chińskiej <i>soft power</i> a analiza danych tekstowych	76
4.2. Obraz i percepcja Chin w Zambii i Angoli dla poszczególnych typów aktorów i środków przekazu – analiza sentymentu	85
4.3. Chiny i Chińczycy w angolańskich i zambijskich mediach ...	87
4.4. Chiny i Chińczycy w komentarzach internautów	92
4.5. Chiny i Chińczycy w wypowiedziach elit w angolańskich i zambijskich mediach	96
Podsumowanie	99

Rozdział 5

Analiza dynamiki obrazu i postrzegania Chin w Zambii i Angoli a kształt relacji bilateralnych jako miernik chińskiej <i>soft power</i>	102
Wnioski końcowe	116
Bibliografia	122

WSTĘP

Pojęcia *soft power* użył po raz pierwszy w 1990 roku amerykański politolog Joseph Nye¹. Choć – zwłaszcza wobec jego pierwotnej wersji – zgłoszono wiele uwag krytycznych², zyskuje ono coraz większą popularność w szeroko rozumianej dziedzinie stosunków międzynarodowych. Ma to związek z wieloma czynnikami: od nowatorstwa tej idei i położenia w niej nacisku na woluntarystyczne, niesiłowe aspekty kształtowania wpływu określonych krajów na inne, po fakt, że we współczesnym zglobalizowanym świecie, w którym bezpośrednie użycie siły militarnej i ekonomicznej jest istotnie ograniczone, to właśnie miękkie wywieranie wpływu, w sposób niebezpośredni i niewymuszony, zdobywa coraz większe znaczenie.

Niniejsze opracowanie stanowi próbę odniesienia się do tematyki *soft power* przez pryzmat chińskiej obecności w Afryce. Ekspansja ChRL na tym kontynencie oraz jej sukces stały się tematem wielu opracowań z różnych obszarów badań społecznych, takich jak

¹ U. Vyas, *Soft Power in Japan-China Relations. State, Sub-State and Non-State Relations*, Routledge Contemporary Asia Series, Routledge, London–New York 2010, s. 38.

² Por. np. E. Lock, *Soft Power and Strategy. Development a 'Strategic' Concept of Power*, [w:] I. Parma, M. Cox (red.), *Soft Power and US Foreign Policy: Theoretical, Historical and Contemporary Perspectives*, Routledge, London–New York 2010, s. 32–50; Y. Zhang, *The Discourse of China's Soft Power and Its Discontents*, [w:] Mingjian Li (red.), *Soft Power. China's Emerging Strategy in International Politics*, Lexington Books, Lanham 2009, s. 45–61.

stosunki międzynarodowe³, relacje ekonomiczne⁴, problematyka socjologiczna⁵.

Istotne są również opracowania dotyczące istoty, specyfiki i roli chińskiej *soft power* w Afryce⁶. Do pewnego stopnia można uznać, że zdaniem wielu autorów to właśnie *soft power* współdecyduje o sukcesie Chin na tym kontynencie – a przynajmniej wykreowany tam pozytywny obraz Chin, zwłaszcza wśród elit afrykańskich⁷. Co jednak ważne, większa część tych opracowań ma charakter nieempiryczny albo nieściśle empiryczny (to znaczy wnioski nie są oparte na sformalizowanej empirycznej analizie danych lub też sam proces operacjonalizacji budzi pewne wątpliwości). Wiąże się to poniekąd z faktem, że sam termin *soft power* jest wciąż szalenie nieprecyzyjny.

³ Por. np. I. Taylor, *China and Africa. Engagement and Compromise*, Routledge, London–New York 2006 [Kindle version, Amazon.com]; Anshan Li, *China New Policy towards Africa*, [w:] R.I. Rotberg (red.), *China into Africa. Trade Aid and Influence*, Brookings Institution Press, Washington 2008, s. 21–49; D. Kopinski, A. Pollus, *Sino-Zambian relations. 'An All-weather Friendship' Weathering the Storm*, „Journal of Contemporary African Studies” 2011, t. 29, nr 2, s. 181–192.

⁴ Por. np. L. Corkin, *Uneasy Allies. China's Evolving Relations with Angola*, „Journal of Contemporary African Studies” 2011, t. 29, nr 2, s. 169–180; D. Brautigam, *The Dragon's Gift. The Real Story of China in Africa*, Oxford University Press, Oxford–New York 2009.

⁵ Por. np. S. Shen, I. Taylor, *Ugandan Youths' Perceptions of Relations with China*, „Asian Perspective” 2012, t. 36, nr 4, s. 693n.; C.S. Schmitz, *Significant Others. Security and Suspicion in Chinese–Angolan Encounters*, „Journal of Current Chinese Affairs” 2014, t. 43, nr 1, s. 41–69; R. Negi, *Beyond the „Chinese Scramble”. The Political Economy of Anti-China Sentiment in Zambia*, „African Geographical Review” 2008, t. 27, s. 41–63.

⁶ Por. np. Wei Liang, *China's Soft Power in Africa. Is Economic Power Sufficient?*, „Asian Perspective” 2012, nr 36, s. 667–692; Mingjian Li (red.), *Soft Power...*, op. cit.; J. Kurlantzick, *Charm Offensive. How China's Soft Power Is Transforming the World*, Yale University Press, New Haven 2007.

⁷ Uwaga ta dotyczy zwłaszcza pierwszego etapu ekspansji chińskiej w Afryce, czyli pierwszej dekady trzeciego tysiąclecia – por. np. D. Brautigam, *The Dragon's Gift...*, op. cit., s. 148–150; S. Rupp, *Africa and China: Engaging Postcolonial Interdependencies*, [w:] R.I. Rotberg (red.), *China into Africa...*, op. cit. s. 80.

Niniejsza publikacja ma na celu zoperacjonalizowanie pojęcia *soft power* oraz przedstawienie empirycznej analizy jego specyfiki i dynamiki w Afryce, na podstawie analizy artykułów dotyczących Chin w zambijskich i angolańskich mediach tekstowych (głównych krajowych tytułach prasowych). Mowa tu o artykułach opublikowanych w latach 2013–2019 oraz komentarzach internautów do nich.

Szczegółowe cele monografii przedstawiają się następująco. Po pierwsze, chodzi o zaprezentowanie nowego modelu pojęcia *soft power* opartego w dużej mierze na połączeniu interpretatywistycznego, konstruktywistycznego podejścia do procesu komunikacji z odmiennym rozumieniem *soft power*. Jest ona traktowana jako wpływ określonej percepcji zbioru/wiązki komunikatów/informacji o kraju A przez odbiorców w kraju B na relacje polityczne, gospodarcze i społeczne pomiędzy tymi krajami. Samo pojęcie siły (*power*) jest tu zatem ujęte w kontekście bardziej fizykalnym niż wolicjonalnym.

Po drugie, chodzi o ukazanie specyfiki modelu ekspansji ChRL i porównanie go do specyfiki chińskiej *soft power*. Niezależnie od chęci zaprezentowania zupełnie nowego modelu omawianego pojęcia i jego zoperacjonalizowania próba taka byłaby z góry skazana na niepowodzenie bez odpowiedniego skontekstualizowania chińskiego podejścia do tego terminu (w jego tradycyjnym rozumieniu) czy do modelu ekspansji w ogóle. Warto zwrócić uwagę, że o ile zachodni model ekspansji przez wieki często opierał się na połączeniu podboju militarnego i ekspansji ideologicznej (religia w czasach kolonizacji czy idea krzewienia wartości demokratycznych w czasach nam bliższych), o tyle chiński model ekspansji był głównie skoncentrowany na połączeniu ekspansji ekonomicznej z kulturową, przy jednoczesnym zachowaniu pozytywnych relacji z lokalnymi elitami i braku bezpośredniej ingerencji w sprawy wewnętrzne krajów pozostających w strefie wpływów imperium⁸.

⁸ J. Jura, K. Kałużyńska, P. de Carvalho, *Events over Endeavours. Image of the Chinese in Zambia and Angola*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2015.

Trzeci cel to operacjonalizacja pojęcia *soft power* z wykorzystaniem technik text mining i analizy zawartości mediów oraz internetu. Metoda ta jest nowatorska z wielu powodów. Bazuje na nowym modelu *soft power*; poza tym, w odróżnieniu od większości dotychczasowych modeli, *soft power* nie jest tu mierzona na podstawie wyników badań sondażowych, realnych wydatków czy też potencjału danego kraju związanego z dyplomacją publiczną, ale poprzez porównanie obrazu kraju A (w tym przypadku Chin) w mediach kraju B (w tym przypadku Zambii i Angoli), zestawienie tego obrazu z opiniami internautów oraz wypowiedziami lokalnych elit politycznych. Następnie wyżej wymienione kwestie wizerunkowe uzupełnione zostaną o wskaźniki odnoszące się do stanu relacji politycznych, ekonomicznych i społecznych pomiędzy tymi krajami (na przykład liczba spotkań dyplomatycznych i podpisanych umów bilateralnych; wskaźniki ekonomiczne takie jak import–eksport, wielkość inwestycji chińskich w kraju B etc.; również liczba konfliktów, protestów antychińskich, przypadków przemocy względem Chińczyków w Zambii i Angoli etc.).

Czwarty cel to zastosowanie wyżej wspomnianej metodologii do analizy dynamiki zmian obrazu Chin i Chińczyków w zambijskich i angolańskich mediach i internecie, analiza przyczyn tych zmian oraz ich potencjalnych następstw dla chińskiej *soft power* we wspomnianych krajach. Warto tu podkreślić, że model *soft power* prezentowany w tym opracowaniu jest – choćby za sprawą skupienia się na aspekcie komunikacyjnym i analizie mediów – dużo bardziej elastyczny i lepiej nadaje się do mierzenia dynamicznych procesów politycznych, ekonomicznych czy społecznych, co jest niezwykle istotne w dzisiejszym świecie.

Piątym, niezwykle ważnym celem badań będzie próba pokazania, do jakiego stopnia czynniki poza bezpośrednią kontrolą instytucji państwowych mogą wpływać na efektywność *soft power* w danym kraju. Ten fragment pracy należy uznać za kluczowy, ponieważ odnosi się do kwestii aktualnych, związanych z procesami

globalizacyjnymi we współczesnym świecie. Konkretnie mam tu na myśli proces wyraźnego pogorszenia się obrazu Chin i Chińczyków w angolskich i zambijskich mediach oraz wśród angolskich i zambijskich (zwłaszcza) internautów. Zmiana ta była efektem mniej lub bardziej prawdziwych relacji dotyczących przykładów nagannych zachowań Chińczyków lub chińskich firm w tych krajach, które były prędko podejmowane przez media i internetowych czytelników oraz znacząco pogarszały obraz Chin i ich mieszkańców. To zaś w dużej mierze mogło przyczynić się między innymi do sukcesu wyborczego Michaela Saty w Zambii w 2011 roku. Swoją kampanię mocno oparł on na antychińskiej retoryce.

Kolejność rozdziałów w niniejszym opracowaniu jest ściśle skorelowana z wyżej opisanymi celami. Pierwszy rozdział przedstawia wygenerowany i dalej stosowany model *soft power* w kontekście dotychczas powstałych opracowań. Drugi rozdział poświęcony jest charakterystyce chińskiego modelu ekspansji, który – jak będę się starał udowodnić, jest ściśle skorelowany ze specyfiką chińskiej *soft power*, a konkretniej: specyfiką chińskiej dyplomacji i dyplomacji publicznej. W rozdziale tym są analizowane opracowania dotyczące chińskiej *soft power* i jej specyfiki. Trzeci rozdział poświęcony jest metodologii badania, operacjonalizacji pojęcia *soft power*, uzasadnieniu doboru wskaźników, metod gromadzenia danych i ich analizy. Rozdział czwarty zawiera wyniki analizy empirycznej dynamiki zmian chińskiej *soft power* w Anglii i Zambii w latach 2005–2015. W rozdziale piątym przedstawiono podsumowanie dotychczasowych rozważań oraz próbę wytyczenia nowych kierunków badawczych w przyszłości.

ROZDZIAŁ 1

SOFT POWER – GENEZA POJĘCIA I PREZENTOWANY MODEL

Pojęcie *soft power* wprowadził do dyskursu w 1990 roku Joseph Nye – amerykański politolog i podsekretarz stanu w Departamencie Obrony USA za prezydentury Billa Clintona⁹. Generalnie podejście Nye’a bazowało na rozróżnieniu pomiędzy *hard power* – siłą opartą głównie na bezpośrednim przymusie lub groźbie czy potencjale użycia bezpośredniego przymusu (militarnego, ekonomicznego), a *soft power* – siłą danego państwa wynikającą z jego „atrakcyjności”, umiejętności zauroczenia przedstawicieli innych państw etc.¹⁰

Nye traktuje *hard power* i *soft power*, przynajmniej w swoich początkowych pracach, jako oderwane od siebie. Tę drugą opisuje jako potencjalną siłę, która pozwala danemu krajowi „oczarować” inny swoją kulturą, wartościami, jakie prezentuje i propaguje (konkretnie wymienia on demokratyczne wartości amerykańskie), oraz polityką zagraniczną¹¹. Nye koncentruje się przy tym na roli instytucji rządowych jako „agentów” *soft power* i nie poświęca zbyt wiele uwagi innym aktorom mogącym ją kreować, takim jak organizacje pozarządowe czy jednostki lub ich nieformalne grupy. Podobnie nie koncentruje się szczególnie na analizie roli podmiotów/odbiorców komunikatów mających generować *soft power*.

⁹ U. Vyas, *Soft Power in Japan-China Relations...*, op. cit., s. 38.

¹⁰ J.S. Nye, *Bound to Lead. The Changing Nature of American Power*, Basic Books, New York 1991, s. 31–32.

¹¹ Idem, *Soft Power. The Means to Success in World Politics*, Public Affairs, New York 2004 [Kindle DX Version], lokacja 299.

1.1. Krytyka i modyfikacje pojęcia *soft power*

Klasyczna definicja *soft power* sformułowana przez Nye'a z racji wieloznaczności i nieprecyzyjności¹² rodzi wiele wątpliwości. Wielokrotnie ją krytykowano lub modyfikowano rozumienie tego konceptu (zarówno sam Nye¹³, jak i inni autorzy¹⁴).

Do najczęściej akcentowanych zarzutów względem koncepcji Nye'a można zaliczyć następujące kwestie.

Uniwersalizm i amerykańcentryzm. *Soft power* w ujęciu Nye'a charakteryzuje się wysokim stopniem uniwersalizmu oraz amerykańcentryzmu. Świadczy o tym chociażby to, że według Nye'a jednym z elementów *soft power* jest system demokratyczny¹⁵. Autor zakłada, że demokracja jest wartością samą w sobie, w pewnym sensie przypisaną naturze człowieka, i że niezależnie od kultury będzie uważana za atrakcyjną. Tymczasem wielu krytyków (szczególnie badaczy chińskiej *soft power*¹⁶) twierdzi, że zachodnie

¹² Por. np. P. Olszewski, *Strategia „soft power” Unii Europejskiej a euroatlantycka współpraca w wielobiegunowym świecie*, [w:] idem, J.M. Fiszer (red.), *System euroatlantycki w wielobiegunowym łańdże międzynarodowym*, Elipsa, Warszawa 2013, s. 42–43; G. Zahran, L. Ramos, *From Hegemony to Soft Power. Implications of a Conceptual Change*, [w:] I. Parma, M. Cox. (red.), *Soft Power and US Foreign Policy...*, op. cit., s. 12–31.

¹³ Por. np. J.S. Nye, *The Future of Power*, Public Affairs 2011; idem, *The Powers to Lead*, Oxford University Press, Oxford–New York 2008.

¹⁴ Por. np. G.D. Rawnsley, *Reflections of a Soft Power Agnostic*, [w:] Xiaoling Zhang, H. Wassermann, W. Mano (red.), *China's Media and Soft Power in Africa: Promotion and Perceptions*, Palgrave Macmillan, New York 2016, s. 19–31; Mingjian Li, *Introduction. Soft Power: Nurture Not Nature*, [w:] idem (red.), *Soft Power. China's...*, op. cit., s. 1–19.

¹⁵ J.S. Nye, *Soft Power. The Means...*, op. cit., lokacja 299.

¹⁶ Por. np. Yongnian Zheng, Chi Zhang, 'Soft power' and Chinese Soft Power, [w:] Hong Lai, Yiyi Lu (red.), *China's Soft Power and International Relations*, Routledge, London–New York 2012, s. 21–39; Hongying Wang, Yeh-Chung Lu,

wartości wcale nie muszą być atrakcyjne dla wszystkich podmiotów na świecie. Jako przykład podaje się tu zestawienie tak zwanego waszyngtońskiego i pekińskiego konsensusu¹⁷.

Podobnie kultura, którą zdecydowana większość badaczy uznaje za jedno z kluczowych źródeł *soft power*, niekoniecznie musi odgrywać aż tak ważną rolę w każdym kraju. Na przykład badania, które przeprowadzałem w 2013 roku¹⁸, sugerują, że w Zambii i Angoli znacznie istotniejszym aspektem chińskiej *soft power* jest atrakcyjność Chin jako inwestora i partnera ekonomicznego. Nye tymczasem pomijał takie aspekty. Odnosił się co prawda do kwestii ekonomicznych, ale był zainteresowany jedynie bezpośrednimi działaniami w tym obszarze, które lokował w sferze *hard power*, a nie budowaniem zachęcającego obrazu państwa przez pryzmat potencjału ekonomicznego¹⁹.

Nye wydaje się zapominać, że demokracja i kultura (czy raczej: konkretna kultura i powiązane z nią wartości) nie muszą być atrakcyjne dla wszystkich krajów. Ponadto w ramach danego kraju wartości te mogą być atrakcyjne dla jednej, a zupełnie nieatrakcyjne dla drugiej grupy społecznej. Takie podejście przyjęte *a priori*, bez wsparcia empirycznego, wywołuje szereg wątpliwości i problemów interpretacyjnych, a ponadto może prowadzić do całkowicie błędnej diagnozy sytuacji, tworzenia nieprecyzyjnych rankingów etc.

The Conception of Soft Power and its Policy Implications. A Comparative Study of China and Taiwan, „Journal of Contemporary China” 2008, t. 17, s. 425–447.

¹⁷ Por. Hong Lai, *Introduction: The Soft Power Concept and a Rising China*, [w:] Hong Lai, Yiyi Lu (red.), *China's Soft Power and International Relations*, Routledge, London–New York 2012, s. 1–21.

¹⁸ Por. J. Jura, K. Kaluzynska, *Not Confucius, nor Kung Fu: Economy and Business as Chinese Soft Power in Africa*, „African East-Asian Affairs. The China Monitor” 2013, nr 1, s. 42–69.

¹⁹ J.S. Nye, *Soft Power. The Means...*, op. cit., lokacja 299.

Przesadny nacisk na rolę aktorów instytucjonalnych. Jedną z nasuwających się wad klasycznego podejścia do *soft power* jest bez wątpienia skupienie się na instytucjach rządowych lub kontrolowanych przez rząd jako aktorach kreujących *soft power*. Stąd w wielu opracowaniach dotyczących tej problematyki analiza bazuje głównie na roli dyplomacji publicznej²⁰. Wydaje się to daleko idącym uproszczeniem. Po pierwsze, na politykę informacyjną (dyplomację publiczną) kraju A nakładają się polityki informacyjne innych krajów o kraju A, co może znacząco wpływać na percepcję kraju A w kraju docelowym. W tym sensie *soft power* Iranu w Polsce może być niska, nie tylko dlatego, że Iran prezentuje wartości zupełnie nieatrakcyjne dla Polski i Polaków, ale także dlatego, że wiele innych krajów przedstawia Iran w negatywnym świetle.

Koncentracja na agendach rządowych w procesie kreowania *soft power* powoduje, że pomija się coraz większe znaczenie jednostek, organizacji pozarządowych i biznesu w kreowaniu wizerunku kraju²¹. Jest to o tyle dziwne, że w chwili obecnej w efekcie procesów globalizacyjnych, w związku z rozwojem internetu, wzrastającą pozycją mediów społecznościowych etc., rola aktorów niezwiązanych z administracją państwową czy wręcz aktorów nieinstytucjonalnych zdaje się znacząco wzrastać, nie tylko w kontekście kreowania obrazu danego kraju, ale także innych aspektów życia społecznego. Media społecznościowe mogą wpływać na wyniki wyborów, działalność drobnych inwestorów, na kursy walut i tym podobne.

²⁰ Por. np. J. Melissen, *The New Public Diplomacy: Between Theory and Practice*, [w:] idem (red.), *The New Public Diplomacy. Soft Power in International Relations*, *Studies in Diplomacy and International Relations*, Palgrave Macmillan, London 2005, s. 3–28.

²¹ Por. np. K. Imata, K. Kuroda, *Soft Power of NGOs. Growing Influence Beyond National Boundaries*, [w:] Y. Watanabe, D.L. McConnell (red.), *Soft Power Superpowers. Cultural and National Assets of Japan and the United States*, M.E. Sharpe, Armonk 2008, s. 262–279.

Co ciekawe, sam Nye w późniejszych publikacjach²² zauważa rolę internetu i mediów społecznościowych w procesie kreowania wizerunku kraju oraz rolę aktorów niezwiązanych bezpośrednio z instytucjami rządowymi²³. Znowu jednak skupia się na tym, jak instytucje państwowe powinny kształtować przekaz na tym obszarze, zapominając, że *Internet content* jest w ogromnej mierze kreowany przez samych internautów.

Jednoaspektowość – rozłączność *soft power* i *hard power*.

Nye pierwotnie rozpatrywał *soft power* w oderwaniu od elementów *hard power*, co, jak wskazuje wielu autorów²⁴, jest podziałem całkowicie sztucznym. Wydaje się oczywiste, że *soft power* w licznych aspektach może zależeć od potencjału militarnego, a przede wszystkim ekonomicznego danego państwa, od jego pozycji na świecie etc. Prawdopodobnie takie stanowisko jest związane z uniwersalizmem i antropocentryzmem Nye'a, który traktuje wartości amerykańskie i amerykańską kulturę jako atrakcyjne *per se*. Tymczasem daleko bardziej prawdopodobna wydaje się teza, że ta atrakcyjność (na wielu poziomach, zwłaszcza wśród aktorów instytucjonalnych) jest bezpośrednio związana z potęgą ekonomiczną, polityczną i militarną USA. Największymi krytykami rozłącznego traktowania *hard* i *soft power* są autorzy chińscy. Akcentują oni, że nie sposób rozpatrywać tych czynników osobno, oraz podkreślają, że największą zaletą chińskiej *soft power* jest właśnie zdolność bezkonfliktowego i umiejętnego łączenia *hard* (zwłaszcza aspektu ekonomicznego) i *soft power* – miękkiego użycia siły: *soft use of*

²² Por. J.S. Nye, *The Information Revolution and American Soft Power*, „Asia-Pacific Review” 2002, t. 9, s. 60–76.

²³ Por. idem, *The Future of Power...*, op. cit.; idem, *The Powers to Lead...*, op. cit.

²⁴ Np. Shin-Wha Lee, *The Theory and Reality of Soft Power. Practical Approaches in East Asia*, [w:] idem, J. Melissen (red.), *Public Diplomacy and Soft Power in East Asia*, Palgrave Macmillan, New York 2011, s. 11–32; Mingjian Li, *Introduction...*, op. cit., s. 1–19.

power²⁵. Co ciekawe, w ostatnich pracach Nye odnosi się do tych wątpliwości i wprowadza termin *smart power*, określający sprawne łączenie elementów *soft* i *hard power*²⁶.

Brak precyzji – problemy operacjonalizacyjne. Definicja *soft power* sformułowana przez Nye'a na pewno nie należy do najbardziej precyzyjnych. Przytacza on wiele przykładów działania miękkiej siły, ale nieszczegółowo i niesystematycznie²⁷. *De facto* (poza szerokim zestawem przykładów) wiemy jedynie, że dla tego badacza *soft power* to potencjał atrakcyjności danego kraju, związany głównie z polityką zagraniczną (w tym z silnym podkreśleniem roli dyplomacji publicznej), propagowaniem kultury i wartości demokratycznych. Dlaczego tak jest i jaka jest podstawa teoretyczna tego procesu – tego Nye dokładnie nie wyjaśnia.

Taka enigmatyczna definicja naturalnie powoduje powstawanie niezliczonych interpretacji pojęcia. Ponadto znacząco utrudnia jego operacjonalizację: jak mierzyć coś, co nie jest precyzyjnie zdefiniowane? Do tej pory opracowano wiele sposobów mierzenia *soft power*, ale są to najczęściej bardzo proste szacunki oparte na wynikach badań sondażowych²⁸, ograniczające się bardziej do estymacji deklarowanego obrazu danego kraju w oczach respondentów niż miary *soft power* jako takiej²⁹. Inną metodą pomiaru pojęcia są indeksy *soft power*. Indeksy te wydają się jednak powielać wyżej

²⁵ Mingjian Li, *Introduction...*, op. cit., s. 1–19.

²⁶ Por. np. J.S. Nye, *The Future of Power...*, op. cit.; idem, *The Powers to Lead...*, op. cit.

²⁷ Np. Ch. Layne, *The Unbearable Lightness of Soft Power*, [w:] I. Parmar, M. Cox (red.), *Soft Power and US Foreign Policy: Theoretical, Historical and Contemporary Perspectives*, Routledge, New York 2010, s. 51–82.

²⁸ Por. np. Byong-kuen Jhee, Nae-young Lee, *Measuring Soft Power in East Asia. An Overview of Soft Power in East Asia on Affective and Normative Dimensions*, [w:] Shin-Wha Lee, J. Melissen (red.), *Public Diplomacy and Soft Power. China's Emerging Strategy in International Politics*, Palgrave Macmillan, New York 2011.

²⁹ Lub brak precyzyjnej informacji, dlaczego wyniki danego badania mają mierzyć właśnie *soft power*.

opisane błędy związane z brakiem precyzyjnej operacjonalizacji pojęcia. Ponadto uniwersalizujące (amerykano- lub zachodniocentryczne) i zdekontekstualizowane, nieoparte na interpretatywnym modelu komunikacji podejście do *soft power* powoduje, że nawet najbardziej zaawansowane indeksy stają się niezbyt wiarygodne.

Dobrym przykładem tego problemu jest *The soft power 30. A global ranking of soft power*³⁰ z 2015 roku, utworzony przy współpracy Portland Communication, Facebooka i Comres, który sam Nye reklamuje jako najbardziej wiarygodny ranking *soft power*. Został stworzony na podstawie zaawansowanego i wielowymiarowego indeksu łączącego według autorów czynniki obiektywne (dane dotyczące potencjału *soft power* w różnych sferach – w tym komunikacji internetowej) oraz czynniki subiektywne (sondaże dotyczące postrzegania poszczególnych krajów). Obejmuje on po raz pierwszy w zaawansowanej formie wskaźniki związane z mediami społecznościowymi (sami autorzy poświęcają roli internetu wiele uwagi, nieprzypadkowa jest też współpraca z Facebookiem).

Mimo to niedoskonałość koncepcji Nye'a powoduje, że próby te są w dużej mierze skazane na niepowodzenie. Nie wiemy bowiem, dlaczego dane wskaźniki zostały przyjęte jako indykatory *soft power* (są one zgodne z koncepcją Nye'a, ale niekoniecznie poparte wynikami badań empirycznych). Ponadto pomimo zastosowania nowszej wersji koncepcji Nye'a z 2011 roku, w której pojawia się odniesienie do efektów działań promocyjnych³¹, nie próbuje się mierzyć efektów, jakie dane działania osiągają. Traktuje się przecież jako oczywiste, że jeśli kraj będzie miał środki na rozbudowę sieci instytucji promujących własną kulturę i edukację, automatycznie przełoży się to na pozytywny efekt w kategoriach wzrostu *soft*

³⁰ Por. *The soft power 30. A global ranking of soft power 2019*, Portland, 2019, <https://softpower30.com/wp-content/uploads/2019/10/The-Soft-Power-30-Report-2019-1.pdf> [dostęp 10.10.2021].

³¹ J.S. Nye, *The Future of Power...*, op. cit.; idem, *The Powers to Lead...*, op. cit.

power. Podejście takie zupełnie pomija kontekstualność i wielowymiarowość procesu. Na przykład przez pewien czas działalność Instytutów Konfucjusza w Europie była traktowana z dużą dozą nieufności, a w kilku przypadkach wręcz otwarcie krytykowana i działanie tej instytucji przynosiło negatywny efekt wizerunkowy, zamiast spodziewanego pozytywnego³².

1.2. Komunikacyjny model *soft power*

Jak już wspomniałem, pojęcie *soft power* było poszerzane i modyfikowane zarówno przez samego Nye'a, jak i innych autorów, w tym zajmujących się *soft power* krajów innych niż zachodnie – głównie wschodnioazjatyckich. Dokonując przeglądu publikacji o tej problematyce, nie sposób jednak nie odnieść wrażenia, że żadna nie definiuje tego pojęcia na tyle precyzyjnie i wielowymiarowo, by nie powstawały istotne problemy operacionalizacyjne. Chyba najbardziej systemowo przekonujące wydają się opracowania odnoszące *soft power* do modeli komunikacji³³. Z nieznanych przyczyn prace te nawiązują do klasycznego matematycznego modelu komunikacji³⁴ nieuwzględniającego tak istotnego czynnika jak interpretacja komunikatu. Same próby empirycznego podejścia

³² Dobrym przykładem takiej sytuacji może być chociażby tzw. incydent z Bragi z 2014 roku, kiedy to na skutek dość niefortunnych i ortodoksyjnych działań ówczesnego dyrektora generalnego Instytutu Konfucjusza (związanych z cenzurą programu konferencji Europejskiego Stowarzyszenia Studiów Chinoznawczych EACS) zamknięto filie Instytutu Konfucjusza w Chicago, Pensylwanii i Toronto, a sam Instytut i Chiny doznały poważnego uszczerbku wizerunkowego w środowisku akademickim.

³³ Por. np. A. Chong, *Foreign Policy in Global Information Space. Actualizing Soft Power*, Palgrave Macmillan, New York 2007, s. 13–14.

³⁴ C.E. Shannon, W. Weaver, *The Mathematical Theory of Communication*, University of Illinois Press, Urbana 1949.

do koncepcji *soft power* ograniczają się zwykle do narracyjnego wymienienia poszczególnych elementów składowych lub bazują na wynikach badań sondażowych, a w najbardziej zaawansowanej formie są związane z tworzeniem indeksów opartych na niestety dosyć uproszczonych, zdekontekstualizowanych i niewspartych empirycznie założeniach.

Biorąc pod uwagę powyższe ograniczenia dotychczasowych modeli *soft power* i sposobów ich mierzenia, odmienne założenia teoretyczne, a także empiryczny charakter samej pracy, zdecydowałem się podjąć próbę skonstruowania własnego modelu teoretycznego, pozwalającego w mojej opinii na bardziej precyzyjną operacjonalizację tego pojęcia. Jest to model ściśle oparty na założeniach teoretycznych pragmatyzmu, konstruktywizmu społecznego oraz na zmodyfikowanej i rozbudowanej wersji modelu komunikacji w paradygmacie interpretatywistycznym.

Podstawa teoretyczna. Pojęcie *soft power* naturalnie nawiązuje do perspektywy konstruktywistycznej³⁵, która przy założeniu pewnego rygoryzmu metodologicznego oraz wsparciu się danymi empirycznymi wydaje się najbardziej adekwatną perspektywą dla analizy wielowymiarowych procesów zachodzących we współczesnym świecie.

W przypadku analizy sytuacji geopolitycznej narzuca się zastosowanie perspektywy realistycznej, z silnym naciskiem na strategiczne działania instytucji państwowych. Dla odmiany do analizy procesów na zderzeniu polityki i ekonomii odpowiednie wydaje się podejście liberalne. Jednakże analiza wielowymiarowych procesów z rzeczywistości społecznej, przy jednoczesnym zaangażowaniu wielu aktorów społecznych (o różnej charakterystyce i typologii), wymaga raczej przyjęcia perspektywy konstruktywistycznej, która

³⁵ U. Vyas, *Soft Power in Japan-China Relations...*, op. cit., s. 33.

jest w stanie zaproponować odpowiednią podstawę ontologiczną i epistemologiczną.

Podejście zastosowane w niniejszym opracowaniu (zarówno w kontekście ściśle teoretyczno-konceptualnym, jak i metodologicznym) jest ściśle związane z perspektywą konstruktywistyczną (podobnie jak geneza samego pojęcia *soft power*) i pragmatyzmem.

Pragmatyzm jest tu ujmowany głównie w kontekście ogólnego przekonania, że nie ma ani metody, ani teorii, która jednoznacznie odkrywa prawdę absolutną, a teorie jedynie pozwalają lepiej lub gorzej wyjaśnić konkretne zjawisko³⁶. W tym sensie w dziedzinach nauk ścisłych prawa mechaniki Newtona będą dobrze wyjaśniały ruchy ciał fizycznych w skali makro, nie będą natomiast precyzyjnie i efektywnie wyjaśniały zjawisk związanych na przykład z ruchem cząsteczek. Tu zdecydowanie większą rolę odgrywa dualizm korpuskularno-falowy, bardziej przydatna jest zatem definitywnie mechanika kwantowa. Podobnie do analizy pojęcia *soft power* daleko bardziej przydatne jest podejście konstruktywistyczne (w szerokim znaczeniu).

Konstruktywizm w niniejszej pracy należy rozumieć nie tylko w wąskim kontekście teorii stosunków międzynarodowych³⁷, ale w szerszym – założen konstruktywizmu społecznego, uznającego całą rzeczywistość za społecznie konstruowaną i będącą wypadkową interpretowania danych oraz komunikatów przez aktorów społecznych³⁸. Podejście to rodzi trzy następstwa istotne dla założeń koncepcji *soft power* obecne w niniejszej pracy.

Po pierwsze, uzasadnia wyżej wspomniany pragmatyzm – zakłada, w kontrze do realizmu, że nie ma rzeczywistości obiektywnej (lub też jest ona postrzegana subiektywnie przez aktorów

³⁶ J. Dewey, *Experience and Nature*, Open Court Pub., La Salle 1958.

³⁷ Por. np. A. Wendt, *Social Theory of International Politics*, Cambridge University Press, Cambridge 1999; T. Hopf, *The Promise of Constructivism in International Relations Theory*, „International Security” 1998, t. 23, nr 1, s. 171–200.

³⁸ P.L. Berger, T. Luckman, *Společne tworzenie rzeczywistości*, PIW, Warszawa 1983.

społecznych i stąd nieosiągalna oraz nieopisywalna w sposób całkowicie obiektywny). Po drugie – nadaje konkretne ramy teoretyczne analizie *soft power* jako zjawisku o charakterze interakcyjnym i komunikacyjnym. W tym sensie jest to zjawisko konstruowane przez aktorów społecznych (na wielu poziomach i wymiarach – instytucjonalnym, indywidualnym, politycznym, ekonomicznym, społecznym etc.) oraz przez nich wielokrotnie negocjowane i rene-gocjowane. Jest ono bezpośrednio związane z procesem interakcji, komunikacji społecznej opartej na interpretacji i renegocjacji znaczenia komunikatu. Po trzecie, w pewien sposób narzuca ramy analityczne (*soft power* jako efekt aktów komunikacji) oraz ramy metodologiczne (*soft power* jest badana jako efekt interpretacji danych na temat danego kraju A w kraju B dla stosunków politycznych, ekonomicznych i społecznych pomiędzy tymi krajami).

Model. Model *soft power* w niniejszej publikacji jest oparty na rozbudowanym schemacie modelu komunikacyjnego łączącego pewne elementy modelu Schramma³⁹ z szeroko rozumianymi implikacjami podejścia konstruktywizmu społecznego i socjologii wiedzy (w kontekście społecznych uwarunkowań procesu interpretacji komunikatu) oraz z elementami modelu Lasswella⁴⁰, który podnosi kwestię efektu procesu komunikacyjnego nieobecną w modelu Schramma. Niniejszy model nawiązuje oczywiście do ogólnej definicji *soft power* i do opisywanych wcześniej prób jej ujęcia, zwłaszcza tych przedstawiających ją z perspektywy modeli komunikacyjnych, jednakże stanowi rozwinięcie tych idei.

Po pierwsze, sama siła jest tu rozumiana w nieco inny sposób. Właściwie wszystkie dotychczasowe podejścia do *soft power*

³⁹ W. Schramm, *The Process and Effects of Mass Communication*, University of Illinois Press, Urbana 1954.

⁴⁰ H.D. Lasswell, *The structure and function of communication in society*, [w:] L. Bryson (red.), *The Communication of Ideas*, Harper and Row, New York 1948, s. 37–51.

traktują siłę (*power*) w aspekcie głównie wolicjonalnym/intencjonalnym, to jest zakłada się, że agendy kraju A wykonują pewne działania, dążąc do „oczarowania” kraju B. Stąd też prace dotyczące *soft power* bardzo często koncentrują się na roli dyplomacji publicznej czy działań różnych agend propagujących kulturę kraju (na przykład Instytut Konfucjusza, British Council). Agendy te mają określony cel, którym jest wzmocnienie atrakcyjności kraju A do „oczarowania” kraju B – czyli kierują się daną intencją.

W niniejszym opracowaniu odbiegam od powyższych założeń. *Soft power* niekoniecznie musi mieć aspekt wolicjonalny czy intencjonalny. Zakładam tutaj, że efekt „oczarowania” lub „zdegustowania” danym krajem można osiągnąć także poprzez działania nieintencjonalne, wskutek działań *n* aktorów, którzy wcale nie planowali propagowania czy zdyskredytowania kraju bądź narodu. Przykładem może tu być powielanie w polskim internecie memów z „dziwnym” zachowaniem Rosjan, które niekoniecznie miało na celu zdyskredytowanie Rosji, budowało natomiast nie do końca pozytywny wizerunek tego kraju i jego narodu⁴¹.

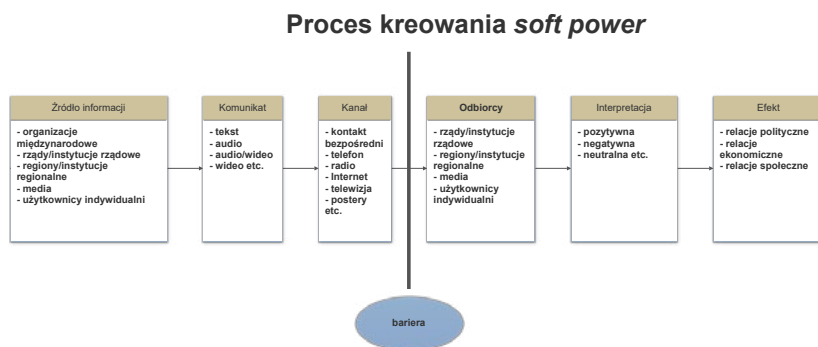
Ponadto siłę rozumiem raczej tak jak w fizyce. Można się tu odnieść do przykładu ciał o różnym ładunku elektrostatycznym. Te, które mają odmienny ładunek, będą się przyciągały, a te, które mają ten sam ładunek, będą się odpychały. Podobnie zestaw treści/komunikatów stanowiących podstawę *soft power* kraju A będzie atrakcyjny/przyciągający dla kraju B, którego odbiorcy będą mieli podobny system wartości i poglądy, ale może być odpychający dla odbiorców z kraju C. Tym samym można nadać *soft power* wektor czy też kierunek. Wypadkową zaś takich wektorów dla relacji danego kraju z innymi krajami można by uznać za ogólny relatywny

⁴¹ J. Jura, K. Kałużyńska, *Obraz obcokrajowców i imigrantów w polskich mediach tradycyjnych i internetowych*, [w:] J. Konieczna-Salamatin (red.), *Imigranci o wysokich kwalifikacjach na polskim rynku pracy. Raport z badań 2014–2015*, Instytut Społeczno-Ekonomicznych Ekspertyz, Fundacja „Nasz Wybór”, Warszawa 2015.

wskaźnik jego *soft power*. Konsekwentnie można ograniczyć się do analizy *soft power* kraju A w relacji jedynie z krajem B.

Soft power kraju A oznacza tu zatem nie jego potencjał propagandowy, ale wypadkową wpływów/efektów sumy percepcji treści dotyczących kraju A wśród odbiorców z innych krajów (oddzielnie z każdego) na relacje polityczne, ekonomiczne i społeczne pomiędzy krajem A i innymi krajami (oddzielnie z każdym).

Sam proces kreowania i estymacji *soft power* kraju A w kraju B w danej jednostce czasu można pokazać na poniższym schemacie:

Rysunek 1. Proces kreowania *soft power*

Źródło: Opracowanie własne.

Podstawowym rozróżnieniem w tym modelu jest podział procesu kreowania *soft power* na dwie fazy: fazę komunikacji i fazę efektu/reakcji.

W niektórych modelach komunikacyjnych, na przykład w modelu Lasswella⁴², reakcja na komunikat jest częścią procesu komunikacji. Jednakże tu zdecydowałem się na oddzielenie tych elementów ze względu na jednokierunkowe podejście do procesu

⁴² H.D. Lasswell, *The structure and function...*, op. cit.

komunikacji w jednostce czasu (stosowane dla uproszczenia estymacji *soft power*) oraz na chęć podkreślenia różnic pomiędzy emitowaniem komunikatu a jego percepcją, interpretacją i reakcją.

Fazę efektu wydzieliłem z jeszcze jednego powodu. Jeśli zakładamy, że *soft power* jest siłą, wypadkową wielu czynników związanych z kształtowaniem wizerunku państwa A w państwie B, które ma przynieść jakiś skutek (efekt działania siły – lub też wypadkowych sił), miarą *soft power* nie może być sam obraz, a raczej to, czy jego wykreowanie ma jakikolwiek efekt dla relacji politycznych, ekonomicznych i społecznych pomiędzy tymi krajami. Możemy sobie bowiem wyobrazić sytuację, w której wizerunek danego kraju jest bardzo pozytywny, a z jakichś względów nie ma to żadnego przełożenia na relacje bilateralne. Stąd konieczność rozróżnienia fazy komunikacji i efektu.

Faza komunikacji. Faza komunikacji jest rozwinięciem interpretacyjnego modelu komunikacji (z pewnymi modyfikacjami i rozszerzeniami) i składa się z następujących składowych:

1. Źródło („agent”) procesu komunikacji

Zgodnie z przyjętym w niniejszej koncepcji założeniem wyróżniłem następujące rodzaje podmiotów mogące stanowić źródło informacji o kraju A i wpływać na wykreowanie obrazu kraju A w kraju B: organizacje międzynarodowe, rządy/instytucje rządowe, regiony/instytucje regionalne kraju A i innych krajów, media, użytkownicy indywidualni. Podejście to różni się od klasycznego rozumienia aktorów (*agents*) *soft power* w trzech aspektach.

Po pierwsze, występuje tu odrębna kategoria osób prywatnych. Jest to kategoria często pomijana w analizach *soft power*, co wydaje się nietrafne w dzisiejszym zglobalizowanym świecie. Już zwiększenie mobilności społecznej, turystyki masowej etc. może powodować, że przedstawiciele kraju A mogą się stać źródłem jego pozytywnego lub negatywnego obrazu w oczach odbiorców (na każdym poziomie) z kraju B. Zwiększający się wpływ kontaktów międzyludzkich

na kształtowanie wizerunku kraju może naturalnie wpływać na jego atrakcyjność i *soft power*. Ponadto warto zwrócić uwagę na rosnącą rolę publikacji osób prywatnych w internecie (głównie w mediach społecznościowych) wpływających na wizerunek danego kraju, wyniki wyborów etc. Nieujmowanie tego aspektu jeszcze dziesięć lat temu mogło prowadzić pewnie do drobnego w sumie obciążenia wyników. Obecnie stan rzeczy jest znacząco inny.

Po drugie, większość publikacji nie podnosi roli organizacji międzynarodowych w kształtowaniu *soft power*. Wydaje się jednak, że opinia takich instytucji jak ONZ czy MFW może mieć tu znaczenie. Oczywiście, z drugiej strony opinia tych instytucji jest wypadkową opinii krajów je reprezentujących, z uwzględnieniem ich hierarchii ważności i wpływów tych krajów w samym zrzeszeniu państw oraz w skali globalnej.

Po trzecie, w prezentowanym modelu źródła informacji (naturalnie z wyłączeniem organizacji międzynarodowych) nie muszą koniecznie pochodzić z danego kraju. Do tej pory w większości opracowań skupiano się na instytucjach i aktorach z danego kraju w kształtowaniu wizerunku i *soft power*. Tu przekaz, który może je kształtować, jest wypadkową wszystkich komunikatów pochodzących ze wszystkich źródeł emitujących informacje. Może to być zatem rząd (emitujący zwykle komunikaty o zabarwieniu intencjonalnie pozytywnym), ale też rząd kraju konkurencyjnego (który może dla odmiany emitować komunikaty mające rywala zdyskredytować). Mogą to być turyści kreujący negatywny wizerunek swojej ojczyzny (na przykład notorycznie nadużywający alkoholu), ale też ludzie z innych państw, którzy opowiadają o nich jako o pijakach. Mogą to być również publikacje internautów pokazujące piękno natury ich własnego kraju, ale też publikacje internautów z innych państw prezentujące ten kraj jako siedlisko terroryzmu.

Po czwarte, w pewnym określonym przedziale czasowym, większym od minimalnego, komunikaty emitowane przez wszystkie wymienione źródła mogą być wzajemnie sprzężone i wpływać

na siebie. Innymi słowy, o ile sam proces kreowania *soft power* jest modelem jednokierunkowym w danej jednostce czasu (źródło – komunikat – kanał – odbiorca – interpretacja – efekt), o tyle przy rozpatrywaniu pewnej sekwencji zdarzeń wszystkie czynniki mogą wzajemnie na siebie oddziaływać. Z jednej strony informacje emitowane w internecie przez instytucje rządowe kraju A, które docierają do odbiorców z kraju B, mogą kształtować opinię użytkowników internetu w kraju B o kraju A. Z drugiej strony – opinie wyrażone przez internautów z kraju B o kraju A mogą wpływać na sposób, w jaki kraj A będzie później prowadził kampanię informacyjną w kraju B.

2. Kanał komunikacji i komunikat

Pojęcie *kanału komunikacji*, a zwłaszcza podkreślenie jego znaczenia w procesie komunikacji, zawdzięczamy kanadyjskiemu teoretykowi komunikacji Marshallowi McLuhanowi. W 1964 roku⁴³ stwierdził on, że kanał przesyłowy komunikatu też jest pewną informacją, ze swoją specyfiką i znaczeniem. Dla przykładu: czym innym jest zerwanie znajomości pomiędzy kobietą a mężczyzną poprzez wysłanie krótkiej wiadomości tekstowej, a czym innym w rozmowie w cztery oczy. Podobnie: czym innym są rozmowy na żywo pomiędzy przywódcami dwóch państw, a czym innym wymienianie oficjalnych not dyplomatycznych. Innymi słowy, w określonym kontekście i w odniesieniu do konkretnego adresata sam wybór kanału komunikacji może decydować o randze/wadze, jaką ten komunikat ma dla budowania wizerunku kraju A w kraju B⁴⁴.

Analizując proces kreowania *soft power* kraju A, trzeba więc wziąć pod uwagę wszystkie komunikaty o nim: ze wszystkich źródeł i we wszystkich formach (komunikaty tekstowe, audio, audio/

⁴³ M. McLuhan, *Understanding Media: The Extensions of Man*, McGraw-Hill, New York–Toronto 1964.

⁴⁴ Celem niniejszego opracowania nie jest oczywiście próba nadania tychże rang/wag. Byłoby to w chwili obecnej niemożliwe do wykonania, biorąc pod uwagę ilość interakcji i ich silne osadzenie w kontekście.

wideo, wideo etc.). Ponadto nie należy pominąć kanału przesłania komunikatu, który może mieć dodatkowe znaczenie czy wartość sam w sobie.

3. Bariery

W klasycznym modelu komunikacji Shannona i Weavera⁴⁵ nie wspomina się o barierach komunikacyjnych, a raczej o szumie informacyjnym. Wydaje się jednak, że dla potrzeb niniejszego opracowania dalece bardziej istotnym i adekwatnym pojęciem niż szum informacyjny będzie pojęcie barier/-y komunikacyjnych/-ej, które będą zawierały w sobie również pojęcie szumu komunikacyjnego⁴⁶. Przez barierę komunikacją rozumiem tu wszelkie utrudnienia (instytucjonalne, infrastrukturalne, translacyjne etc.), które sprawiają, że informacje o kraju A nie trafiają do odbiorców z kraju B lub trafiają do kraju B w okrojonej, zniekształconej czy względnie trudnej do odcodowania formie. Taką barierą mogą być choćby utrudnienia w dostępie do Facebooka w Chinach, brak rozwiniętej infrastruktury komunikacyjnej w części państw (co pozbawia obywateli dostępu do radia, telewizji, internetu etc.), cenzura internetu i inne.

4. Odbiorca/-y

Kategoria odbiorców, inaczej niż grupa źródeł/agentów, obejmuje wyłącznie przedstawicieli instytucji i inne osoby z danego kraju. Wydawałoby się, że każda jednostka ze zbioru odbiorców może (o ile nie ma barier i szumów) odebrać wszystkie informacje emitowane przez nadawców informacji. Jest to jednak sytuacja teoretyczna. Trudno sobie bowiem wyobrazić, że zupełnie nie ma

⁴⁵ C.E. Shannon, W. Weaver, *The Mathematical Theory...*, op. cit.

⁴⁶ Warto zwrócić uwagę, że kontekst, w jakim użyte jest tu pojęcie „bariera”, nie jest tożsamy z podejściem Lipmanna – por. W. Lipmann, *Public Opinion*, Harcourt, Brace and Company, New York 1922.

barier (są przecież informacje tajne) i szumów. Poza tym nawet w przypadku pełnej transparentności danych bardzo istotną kwestią (zwłaszcza obecnie) są możliwości percypowania ograniczonej ilości danych i problem selekcji danych.

Zatem komunikat, a właściwie wiązka/zbiór komunikatów dociera do odbiorcy/-ów (w mniej lub bardziej okrojonej formie – ze względu na istnienie barier komunikacyjnych (dostęp do informacji) oraz na ograniczenia związane z maksymalną absorpcją informacji w jednostce czasu przez danego odbiorcę (zakłada się tu, że sytuacja, w której pełny zbiór komunikatów dociera w zupełnie nieznieskształconej formie do pełnego spektrum odbiorców, jest zdarzeniem o prawdopodobieństwie dążącym do zera).

W rzeczywistości zatem do różnych odbiorców dociera różna pula danych w zależności od ich dostępu do informacji, a także możliwości ich absorpcji, percepcji i analizy. Tym samym istnieje dysproporcja pomiędzy aktorami instytucjonalnymi, dysponującymi większą ilością danych oraz większym potencjałem absorpcji i analizy, a odbiorcą indywidualnym – skazanym na ograniczony dostęp i potencjał absorpcyjno-analityczny. Ta dysproporcja jest zresztą istotnym problemem naszych czasów i – jak sygnalizuje coraz więcej ekspertów – może znacząco wpływać na realia polityczne, gospodarcze i społeczne na świecie (przykładem tego może być fala populizmu przelewająca się po świecie, wyniki wyborów w Stanach Zjednoczonych, silne nastroje ksenofobiczne etc.).

Oczywiście poszczególni odbiorcy mają też rozmaite możliwości w zakresie kreowania *soft power*. Można założyć, że wpływ odbiorców instytucjonalnych (na przykład rządu) będzie większy niż odbiorców indywidualnych⁴⁷, nie można natomiast *a priori* ustalić tych proporcji. Co więcej, będą one prawdopodobnie zróżnicowane w zależności od systemu politycznego kraju odbiorców oraz zmienne w czasie.

⁴⁷ Na tym założeniu opiera się prawdopodobnie klasyczne podejście do *soft power*.

5. Interpretacja

Interpretacja komunikatu przez odbiorców jest elementem niezbędnym każdego modelu komunikacyjnego nawiązującego do paradygmatu konstruktywistycznego i interpretatywistycznego. Co może dziwić, element ten nie był akcentowany w dotychczasowych opracowaniach dotyczących *soft power*, które odnosiły się do tego pojęcia w kategoriach procesu komunikacyjnego⁴⁸. To o tyle ciekawe, że jak już wspominałem, pojęcie *soft power* jest najczęściej kojarzone z podejściem konstruktywistycznym w teorii stosunków międzynarodowych. Podejście to zaś wywodzi się z założeń konstruktywizmu społecznego, który to paradygmat bardzo silnie akcentuje interpretacyjny aspekt postrzegania i kreowania świata. Nieujmowanie aspektu interpretacji i bazowanie na klasycznych modelach komunikacji, adekwatnych raczej do rozwijania technologii informatycznych (i to tak długo, jak technologie te nie dotyczą zakresu NLP – Natural Language Programming), jest zjawiskiem ze wszech miar zaskakującym.

W niniejszym modelu interpretacja danych jest kluczowa dla procesu odczytywania (dekodowania) komunikatu. Każdy z odbiorców komunikatu go interpretuje. To, w jaki sposób ten komunikat jest interpretowany, stanowi niezwykle złożony proces opisywany szerzej w ramach dziedzin takich jak fenomenologia, socjologia wiedzy czy kognitywistyka. Pokróćce można powiedzieć, że sposób odczytu komunikatu u jednostek zależy w dużej mierze od socjalizacji i wykreowanego w jej efekcie zasobu poznawczego – czyli społecznie determinowanego sposobu postrzegania świata.

Oczywiście to postrzeganie nie jest dane raz na zawsze, na przykład stały napływ pozytywnych informacji o danym kraju może zmienić sposób jego postrzegania przez odbiorców komunikatu. W dużym uproszczeniu zatem: postrzeganie kraju A przez jednostkę N jest silnie determinowane przez zbiór norm i wartości, jakie jednostka ta nabyła (i nabywa – bo socjalizacja nie ma etapu

⁴⁸ Por. np. A. Chong, *Foreign Policy...*, op. cit., s. 13–14.

finalnego) w trakcie socjalizacji, oraz wypadkową zbioru komunikatów o kraju A, które dotarły do N. Natomiast to, jak konkretny komunikat o kraju A jest odczytany przez odbiorcę z kraju B, wiąże się z systemem norm i sumą komunikatów, które do tej pory pojawiły się w kraju A, i ich interpretacji (krótko mówiąc: wartości i stereotypy wpływają na interpretację). A zatem nasze odczytanie konkretnej informacji o działaniach rządu ChRL zależy od tego, jakie mamy normy zinternalizowane (na przykład jeśli jesteśmy demokratami, zapewne większość tych działań będziemy odbierali negatywnie), a poza tym od tego, jakie informacje o tych działaniach do nas uprzednio docierały. Jeśli były to głównie informacje negatywne, mógł wykształcić się negatywny stereotyp. Wtedy każde, nawet na pierwszy rzut oka pozytywne działania rządu ChRL traktowane będą z podejrzliwością i rozumiane jako na przykład próba ukrycia złych intencji lub – zwłaszcza obecnie – *fake news*.

Powyższe uwagi dotyczyły przede wszystkim interpretowania komunikatu przez jednostkę. Interpretacja dokonywana przez instytucje jest wedle założeń prezentowanego modelu wypadkową interpretacji odbioru jednostek zaangażowanych w pracę tej instytucji. Nie znaczy to jednak, że przyjmuję tu proste redukcjonistyczne stanowisko. Po pierwsze, każda jednostka w danej instytucji interpretująca konkretny komunikat może mieć różny wpływ na jego ostateczną interpretację. Poza tym interpretacja komunikatu/wiązki komunikatów w instytucji nie jest wyłącznie prostą wypadkową interpretacji jednostek i ich rang. Wewnątrz instytucji zachodzi szereg interakcji, które w zależności od ich konfiguracji, intensywności i treści mogą wpływać na ostateczny odbiór komunikatu.

Faza działania – efektu. Można uznać, że faza interpretacji komunikatu czy wiązki komunikatów jest w dużej mierze tożsama z pojęciem percepcji kraju A przez odbiorców w danym kraju B.

Jak już jednak wspominałem, ani obraz (wypadkowa zbioru komunikatów), ani jego percepcja nie są tożsame z *soft power*.

Istotą *soft power* jest to, że atrakcyjność lub nieatrakcyjność kraju wywołuje jakiś efekt – działa siła, która zbliża lub oddala dane kraje w relacjach politycznych, ekonomicznych lub społecznych.

Warto tu zauważyć, że ten sam zbiór komunikatów może być rozmaicie odbierany przez różnych odbiorców. Na przykład popkultura amerykańska może zyskać poklask czy sympatię irańskiej młodzieży, ale nie rządu ajatollahów. Co za tym idzie fascynacja tą popkulturą może wpłynąć na relacje ekonomiczne (zwiększony popyt na jej produkty) i społeczne (pozytywny obraz Amerykanów wśród Irańczyków), a zarazem sprawić, że rząd rewolucji islamskiej nałoży embargo na produkty z USA oraz wprowadzi cenzurę internetu. To zniweluje efekt popytowy na produkty amerykańskiej popkultury (czyli pozytywny ekonomiczny efekt *soft power*), zaś cenzura internetu (o ile będzie skuteczna) wyeliminuje inkryminowane treści, co w dłuższym okresie może zniwelować pozytywny odbiór Stanów Zjednoczonych.

Do odmiennych grup adresatów mogą trafiać różne treści. Pozostawmy przy przykładzie Iranu. Do tamtejszych odbiorców indywidualnych mogą trafiać głównie amerykańskie filmy, natomiast do rządzącej elity głównie żądania ze strony dyplomacji USA. Inny będzie więc odbiór tego kraju w poszczególnych warstwach i inne jego efekty. Co jednak ciekawe, rząd irański może w takim wypadku zastosować silną wewnętrzną propagandę w lokalnych mediach, która – jeśli będzie skuteczna – zniweluje pozytywny obraz Ameryki i jej kultury u obywateli.

Jak zatem widać, cechą charakterystyczną omawianego modelu jest ścisła współzależność licznych elementów i wielowymiarowość oraz wielowektorowość zależności pomiędzy aktorami i strumieniami informacji.

Możliwości operacjonalizacyjne. Oparcie niniejszego konceptu *soft power* na modelu komunikacyjnym oraz pozostałe jego założenia pozwalają, przynajmniej teoretycznie, na pełną

operacjonalizację pojęcia *soft power*. W wymiarze praktycznym natomiast nie jest to już tak proste.

Przed wszystkim trudno w procesie badawczym zgromadzić wszystkie informacje odnoszące się do danego kraju. Ponadto nie jest możliwe skatalogowanie wszelkich blokad (choć jest to na pewno zadanie nieco łatwiejsze od poprzedniego). Podobnie bardzo skomplikowanym zadaniem jest zgromadzenie pełnego zbioru danych o tym, jakie informacje o kraju A są odbierane przez wszystkich odbiorców w kraju B (oraz jak wygląda dystrybucja tych informacji i ich odbiór). W tym przypadku podstawowym problemem jest tu niemożność zarejestrowania wszystkich komunikatów we wszystkich kanałach docierających do wszystkich odbiorców.

Nierealne byłoby stworzenie bazy danych wszystkich nadawców i wszystkich odbiorców oraz nadanie im precyzyjnej wagi. Choćby ze względu na ich dynamikę i brak jednoznacznych kryteriów – waga taka musiałaby prawdopodobnie być powiązana z efektem. Musielibyśmy mianowicie mieć informacje na temat korelacji wypadkowych komunikatów docierających do danego odbiorcy z ich interpretacją i z wszystkimi następstwami percepcji tych komunikatów dla relacji pomiędzy krajami.

W związku z tym realna analiza musi być ograniczona do próby danych, które również trudno nazwać reprezentatywnymi (o ile na przykład możliwa jest analiza wszystkich artykułów dotyczących danego kraju w wiodących mediach w danym kraju, o tyle nie da się przeprowadzić jej dla wszystkich mediów, wszystkich informacji w mediach społecznościowych czy wszystkich interakcji twarzą w twarz, w których pojawiają się informacje o danym kraju). Inaczej mówiąc, nie da się zarejestrować lub skatalogować całej rzeczywistości (w przypadku danych niewywołanych), a więc stworzyć w pełni reprezentatywnej próby danych.

Jeszcze większym problemem jest oczywiście analiza interpretacji komunikatu/-ów czy percepcji danego kraju. O ile przynajmniej teoretycznie można wyobrazić sobie zarejestrowanie

pełnego zbioru komunikatów, to nie jesteśmy w stanie obecnie bezpośrednio wykazać, jak dany komunikat jest interpretowany przez odbiorcę ani do jakiego stopnia zmienia on jego percepcję danego kraju. Możemy w tym wypadku posługiwać się jedynie mniej lub bardziej precyzyjnymi wskaźnikami (takimi jak deklaracje respondentów w badaniu sondażowym czy opinie w komentarzach do artykułu albo w social mediach).

Nie można też precyzyjnie określić pełnego zbioru wszystkich efektów percepcji komunikatów dotyczących danego kraju przez wszystkich odbiorców. Nie da się bowiem zgromadzić pełnego zbioru danych na temat zmian relacji pomiędzy krajami w obrębie wszystkich interesujących nas obszarów, tj. politycznego, ekonomicznego i społecznego (po raz kolejny możemy się tu posługiwać szukaniem wskaźników i próbkowaniem źródeł danych), a także nie zawsze możemy precyzyjnie określić, na ile dana zmiana ma związek z pojawiającymi się informacjami na temat danego kraju, a na ile z innymi zmiennymi.

Niezależnie jednak od niemożliwości pełnej operacjonalizacji powyższego modelu wydaje się, że stwarza on ogólne i bardziej precyzyjne niż do tej pory ramy dla samego procesu operacjonalizacji. Ponieważ poszczególne fazy i etapy kreowania *soft power* zostały w nim jasno nakreślone, wiemy, jakie dane powinniśmy mieć, aby w pełni zoperacjonalizować proces. Co więcej, gdy (co nieuchronne) musimy posługiwać się zbiorem uproszczeń (wskaźników, indeksów, proxy etc.), wiemy, jak te uproszczenia mają się do całego modelu i do jakiego stopnia obciążają one analizę. Tym samym model umożliwia, za sprawą opracowania szerokiego zestawu wskaźników i empirycznych procedur badawczych (które bazują na ilościowej i jakościowej analizie danych), dokonanie relatywnie precyzyjnej operacjonalizacji *soft power* i jej obciążeń oraz na opis mechanizmów, jakimi się ona rządzi.

Empiryczna operacjonalizacja *soft power* jest o tyle ważna, że to pojęcie nie tylko nośne, ale także o wysokim potencjale analitycznym

i bardzo użyteczne we współczesnym świecie, w którym kwestie wpływów i relacji coraz bardziej związane są z przepływem informacji, stanem świadomości opinii publicznej etc. Niniejsze opracowanie poza ujęciem niezwykle interesującej problematyki chińskiej *soft power* w Afryce jest także próbą wytyczenia nowych ram dla operacjonalizacji i empirycznej analizy tego pojęcia.

1.3. Chińska *soft power* i jej specyfika. Chiński model ekspansji

Soft power to koncept nośny i użyteczny, który w ostatnich latach zdobył wielką popularność w Chinach i częstokroć jest rozpatrywany właśnie przez pryzmat chińskiej obecności w Afryce⁴⁹.

Z drugiej strony, warto zwrócić uwagę, że tradycyjna koncepcja *soft power* jest najsilniej kwestionowana właśnie przez autorów chińskich⁵⁰. Nie jest to dziełem przypadku – po prostu zarówno chińskie podejście do typowego modelu ekspansji, jak i do *soft power* wywodzi się z całkowicie odmiennego niż zachodni modelu widzenia świata i wizji państwa⁵¹.

Tradycja i specyfika chińskiego modelu ekspansji. Tradycyjny chiński model ekspansji wywodzi się z epoki dynastii Han. Mimo iż już w historiografii z czasów dynastii Zhou często znaleźć można treści dotyczące rosnącego zagrożenia dla Chin ze strony plemion

⁴⁹ Por. np. Xiaoling Zhang, H. Wasserman, W. Mano, *China's Media and Soft Power in Africa. Promotion and Perceptions*, Palgrave Macmillan, New York 2016.

⁵⁰ Por. np. Yongjin Zhang, *The Discourse of China's Soft Power and Its Discontents*, [w:] Mingjian Li (red.), *Soft Power. China's...*, op. cit., s. 45–61; Yongnian Zheng, Chi Zhang, *'Soft power' and Chinese Soft Power...*, op. cit., s. 21–39.

⁵¹ Choć należy podkreślić, że niektórzy autorzy chińscy odnoszą się do pojęcia *soft power* w tradycyjny, charakterystyczny dla koncepcji Nye'a sposób.

barbarzyńskich⁵² (głównie z północy i północnego zachodu), to w epoce Han mamy do czynienia ze stałym napływem plemion Xiongnu (Hunów).

Jako że znacząca część mieszkańców Chin (z racji agrarnego charakteru tej cywilizacji) nie miała ani doświadczenia, ani wyszkolenia militarnego, naturalne było pojawienie się różnych strategii radzenia sobie z tym niebezpieczeństwem w sposób pokojowy. Kierunek tym próbom nadał tradycyjny dychotomiczny podział świata na ludy cywilizowane (Chińczyków) i niecywilizowane/barbarzyńców – czyli wszystkie inne. Receptą na zagrożenie ze strony tych drugich miało być ich cywilizowanie (w tym przypadku sinizacja). Podejście to doskonale oddaje idea pięciu przynęt opisana przez Jia Yi – chińskiego literata z czasów Zachodniej Dynastii Han: „dać im wyszukane ubrania i wozy w celu skorumpowania ich oczu; dać im najlepsze jedzenie, aby skorumpować ich usta; dać im muzykę i kobiety, aby skorumpować ich oczy; przekazać im duże, pojemne spichlerze i niewolników, aby skorumpować ich żołądki; a tym, którzy przybędą, aby się poddać, cesarz okaże swoją łaskawość, organizując cesarski bankiet, na którym sam będzie serwował wino i jedzenie, aby skorumpować ich umysły. To właśnie może być nazwane »pięcioma przynętami«”⁵³.

Powyższy cytat jednoznacznie wskazuje, że już w tym okresie Chińczycy przyjmowali za optymalny model ekspansji oparty nie na militarnej sile, a raczej na kombinacji potęgi ekonomicznej, rozwoju cywilizacyjnego i użycia zaawansowanych socjotechnik.

Pierwszą próbą zastosowania tej filozofii był system *heqin*, oparty głównie na systemie aranżowanych małżeństw pomiędzy przywódcami Xiongnu i chińskimi księżniczkami. Niestety dla

⁵² Ying-shih Yu, *Trade and Expansion in Han China. A Study in the Structure of Sino-Barbarian Economic Relations*, University of California Press, Berkeley–Los Angeles 1967, s. 4–8.

⁵³ Ibidem, s. 37.

Chińczyków nie okazał się zbyt efektywny. Po pierwsze, był kosztowny, gdyż wymagał stałego wydatkowania środków na prezenty, które miały uzależniać „niecywilizowanych” od chińskiego stylu życia. Po drugie, relacje nawiązane przez małżeństwo często okazywały się krótkoterminowe⁵⁴.

Wspominane niedoskonałości zostały w dużym stopniu wyeliminowane przy wprowadzeniu systemu trybutarnego. Powstał on już w okresie dynastii Han i przetrwał aż do końca wieku XIX. W odróżnieniu od *hegin* był to bardziej zinstytucjonalizowany i długoterminowy mechanizm mający na celu ustanowienie silnych więzów między cesarstwem a krajami wasalnymi. Chiński system trybutarny obejmował trzy następujące elementy: hołd, branie zakładników i trybut. W kontekście tematyki niniejszego tekstu istotne wydają się dwa ostatnie elementy.

Jednym z najciekawszych aspektów związanych z trybutem może się wydawać fakt, że (zwłaszcza w początkowym okresie działania systemu) wartość prezentu imperialnego, przekazywanego jako oznaka łaskawości cesarskiej, była częstokroć wyższa od wartości samego trybutu płaconego cesarstwu. Ta na pierwszy rzut oka nieracjonalna postawa miała głębszy sens. Warto pamiętać, że bezpośrednim celem cesarstwa nie był krótkoterminowy zysk, lecz „ucywilizowanie” danego plemienia, zdobycie przychylności lokalnych elit i uzależnienie ich od luksusowych, imperialnych produktów. Hojne imperialne podarki znakomicie spełniały tę funkcję. Lokalni liderzy mogli zyskać na prestiżu, używając chińskich produktów, jednocześnie przyzwyczajając się do nich i stając się w dłuższej perspektywie lokalnymi „agentami” sinizacji. Co ciekawe, w okresie późniejszym, kiedy już lokalne społeczności nawykły do chińskich produktów, wartość podarków imperialnych znacząco spadała, wzrastała natomiast liczba kupców chińskich oferujących towary na ściśle komercyjnych warunkach.

⁵⁴ Ibidem, s. 36–39.

Niezwykłe ciekawa była też instytucja brania zakładników. Zwykle zakładnikiem był członek rodziny panującej w państwie trybutarnym (często syn władcy). Oczywiście pierwszą funkcją, jaką spełniał ten zwyczaj, było wzmocnienie lojalności władcy państwa trybutarnego wobec cesarstwa. Nie można jednak zapominać o drugiej, chyba równie istotnej funkcji. Osoba będąca zakładnikiem często docierała do Chin w wieku dziecięcym lub młodzieńczym i przebywała tam wiele lat. W tym czasie sinizowała się i po powrocie do kraju pochodzenia stawiała się kolejnym „agentem” sinizacji (a najczęściej byli to przyszli władcy).

Można zatem uznać, że tradycyjny chiński model ekspansji opierał się na następujących elementach:

1. Ekspansja ekonomiczna ukierunkowana na uzależnienie ekonomiczne krajów wasalnych.
2. Ustanowienie i podtrzymywanie bardzo dobrych relacji z lokalnymi elitami.
3. Brak bezpośredniej ingerencji w wewnętrzne sprawy krajów wasalnych.

W powyższej charakterystyce zwraca uwagę wyraźna odmienność zachodniego i chińskiego modelu ekspansji. O ile ten pierwszy przez wieki często opierał się głównie na połączeniu ekspansji militarnej i ideologicznej (religia chrześcijańska za czasów kolonizacji czy też idea krzewienia i obrony wartości demokratycznych w czasach bardziej nam współczesnych), o tyle chiński model ekspansji był głównie skoncentrowany na połączeniu ekspansji ekonomicznej z kulturalną i dyplomacją.

Chińska *soft power*. Powyższe uwagi konsekwentnie sugerują inne definiowanie *soft power* niż w klasycznym ujęciu Nye’a. Po pierwsze, w przeciwieństwie do modelu amerykańskiego akcentującego propagowanie demokracji i wartości demokratycznych (a więc pewnej ideologii), chiński model zakłada neutralność

ideologiczną⁵⁵, czego wyrazem może być choćby zasada nieingerowania w wewnętrzne sprawy innych państw (jedna z lansowanych przez dyplomację chińską zasad pokojowej koegzystencji) czy też *no string attached policy*, czyli kooperacja na poziomie politycznym i gospodarczym bez stawiania warunków wstępnych. Podobnie – choć nie można powiedzieć, że Chińczycy nie przywiązują wagi do polityki zagranicznej ani do propagowania własnej kultury – niezwykle ważnym elementem ich propagandy jest ekonomia, a ściślej kreowanie pozytywnego obrazu kraju w kontekście rozwoju współpracy gospodarczej, uruchamianie programów pomocowych, tanich linii kredytowych etc., czyli kwestie, które Nye zalicza wyłącznie do obszaru *hard power*.

Te różnice akcentują również autorzy zajmujący się problematyką chińskiej *soft power*. Pojęcie to zyskało ostatnio w Chinach olbrzymią popularność: zarówno w świecie akademickim, jak i politycznym. Jak podaje Mingjiang Li, tylko 2007 roku opublikowano w chińskich czasopismach naukowych 518 artykułów zawierających w tytule określenie *soft power*⁵⁶. Świadczy to o wyjątkowości pojęcia, co prawdopodobnie jest związane z akcentowaną, przynajmniej oficjalnie, niechęcią Chin do używania bezpośrednich środków przymusu w stosunkach międzynarodowych (por. wspomniane już pięć zasad pokojowej koegzystencji).

Chyba najbardziej znaczącą koncepcję chińskiej *soft power* sformułował Mingjiang Li, definiując ją jako miękkie użycie siły (*soft use of power*)⁵⁷. Badacz modyfikuje dychotomiczny podział na siłę miękką i twardą i pokazuje, że każdy rodzaj wpływu jednego kraju na drugi nie na drodze bezpośredniego przymusu można traktować jako mający znamiona *soft power*. Typowa zatem dla tradycyjnego

⁵⁵ Oczywiście byłoby to kuriozalne, gdyby niedemokratyczne Chiny opierały *soft power* na propagowaniu wartości demokratycznych.

⁵⁶ Por. Mingjian Li, *Soft Power in Chinese Discourse: Popularity and Prospect*, [w:] idem (red.), *Soft Power. China's Emerging...*, op. cit., s. 24.

⁵⁷ Por. idem, *Introduction*, op. cit., s. 1–19.

chińskiego modelu ekspansji cecha – kreowanie uzależniania ekonomicznego – może współkształtować *soft power*.

Takie rozszerzenie definicji dobitnie zaakcentował Joshua Kurlantzick⁵⁸, który sugeruje, że dla Chińczyków *soft power* może należeć do każdej ze sfer niezwiązanych z bezpośrednim użyciem siły (a więc także wpływów politycznych i ekonomicznych). Podobne podejście można zaobserwować również u innych chińskich autorów zajmujących się tą problematyką, którzy wyraźnie podkreślają, że chińskie inwestycje oraz pomoc gospodarcza są głównymi elementami chińskiej *soft power*⁵⁹.

Część autorów z ChRL natomiast prezentuje koncepcję bardziej zbliżoną do tej Nye'a. Z naturalnych względów nie odnoszą się oni do idei propagowania wartości demokratycznych. Skupiają się zaś na roli chińskiej kultury w kreowaniu *soft power*. Często można tu zauważyć charakterystyczną dla Chińczyków ambiwalencję: z jednej strony kładą nacisk na to, że Chiny mają bogatą tradycję i pięć tysięcy lat historii cywilizacji oraz że ich kultura tradycyjna i wartości mają wiele do zaoferowania światu⁶⁰, z drugiej zaś równie często pojawiają się opinie, że mimo tego bogatego dziedzictwa przegrywają walkę o rząd dusz z popkulturą amerykańską⁶¹. W publikacjach odnoszących się do kulturowego aspektu chińskiej *soft power* nagminnie uwydatnia się też rolę Instytutów Konfucjusza oraz ekspansji chińskich mass mediów (na przykład międzynarodowego kanału CCTV-9)⁶².

⁵⁸ Por. J. Kurlantzick, *Charm Offensive...*, op. cit.

⁵⁹ Por. np. idem, *China's Soft Power in Africa*, [w:] Mingjian Li (red.), *Soft Power. China's Emerging...*, s. 166–183.

⁶⁰ Por. np. Cheng Xiaohu, *Education: The Intellectual Base of China's Soft Power*, [w:] ibidem, s. 103–122.

⁶¹ Por. np. Mingjian Li, *Soft Power in Chinese Discourse...*, op. cit., s. 21–45.

⁶² Por. np. Xiaoling Zhang, *China's International Broadcasting. A Case Study of CCTV International*, [w:] Jian Wang (red.), *Soft Power in China: Public Diplomacy through Communication*, Palgrave Macmillan, New York 2011, s. 57–71; Xiaogang

Inna grupa publikacji odnosi się do propagowania wartości politycznych, jednakże inaczej niż Nye. Ich autorzy twierdzą, że uniwersalizujące podejście twórcy koncepcji *soft power*, jednoznacznie kojarzącego wartości polityczne z demokracją, niekoniecznie musi być słuszne. Konsensusowi waszyngtońskiemu przeciwstawiają natomiast konsensus pekiński⁶³, oparty głównie na tradycyjnych zasadach nieingerencji w wewnętrzne sprawy innych państw⁶⁴.

Deng, Lening Zhang, *China's Cultural Exports and its Growing Cultural Power in the World*, [w:] Mingjian Li (red.), *Soft Power. China's Emerging...*, s. 143–162 i n.

⁶³ Por. J.C. Ramo, *The Beijing Consensus*, The Foreign Policy Centre, London 2004.

⁶⁴ Por. np. I. d'Hooghe, *The Expansion of China's Public Diplomacy System*, [w:] Jian Wang (red.), *Soft Power in China...*, s. 19–35; Jianfeng Chen, *The Practice of the Mean. China's Soft Power Cultivation*, [w:] Mingjian Li (red.), *Soft Power. China's...*, op. cit., s. 83–103.

ROZDZIAŁ 2

CHIŃSKA OBECNOŚĆ W AFRYCE. OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA W ŚWIETLE ISTNIEJĄCEJ LITERATURY

Początek współczesnych chińsko-afrykańskich relacji (a jednocześnie pierwszy etap budowy chińskiej *soft power* w Afryce) można datować na rok 1955. Wtedy miała miejsce pierwsza Konferencja Solidarności Krajów Azji i Afryki w Bandungu. Rok wcześniej Chiny (razem z Indiami) przedstawiły wspomniane pięć zasad pokojowej koegzystencji. Sama konferencja natomiast była punktem zwrotnym dla ChRL w kontekście jej rosnącej roli w Ruchu Krajów Niezaangażowanych, co umożliwiło szybkie nawiązanie bardzo dobrych kontaktów z afrykańską elitą polityczną⁶⁵.

W tym samym mniej więcej czasie Chiny zaczęły aktywnie wspierać w wielu krajach afrykańskich różnego rodzaju grupy rebelianckie, głównie o silnym profilu lewicowym – między innymi w Kongu, Angoli, Tanzanii i Zambii⁶⁶. Oprócz zaangażowania militarnego Chiny prowadziły bardzo aktywną politykę w regionie, czego wyrazem może być zaangażowanie Afrykańczyków w chińskie starania dotyczące akcesu do ONZ czy w konstrukcję linii kolejowej Tazara (prowadzącej z Lusaki w Zambii do tanzańskiego portu w Dar es-Salaam), będącej chińskim prezentem dla afrykańskich *all weather friends*⁶⁷.

⁶⁵ I. Taylor, *China and Africa...*, op. cit., lokacja 518–602.

⁶⁶ Ibidem, lokacja 625–865.

⁶⁷ D. Kopinski, A. Pollus, *Sino-Zambian Relations...*, op. cit.

Po śmierci Mao Zedonga i przejęciu władzy przez Denga Xiaopinga Chiny zaprzestały wspierania grup zbrojnych i powróciły do bardziej tradycyjnych metod kreowania polityki międzynarodowej i swojego wizerunku, opartych na pokojowej współpracy i utrzymywaniu dobrych relacji z elitami politycznymi (można powiedzieć, że powróciły do retoryki pięciu zasad pokojowej koegzystencji). Jednocześnie aż do początku lat 90. XX wieku strona chińska osłabiła intensywność kontaktów z Afryką na rzecz kontaktów z Zachodem. Sytuacja zaczęła się zmieniać po masakrze na placu Tiananmen w 1989 roku i międzynarodowych sankcjach nałożonych na Chiny.

Mimo że znaczne przyspieszanie rozwoju relacji chińsko-afrykańskich nastąpiło dopiero na początku trzeciego tysiąclecia (kiedy to miała miejsce pierwsza konferencja ministerialna Forum Współpracy Chińsko-Afrykańskiej FOCAC w Pekinie), to lata 90. XX wieku charakteryzują się już pewną intensyfikacją relacji ekonomicznych i ociepleniem kontaktów między Chinami i państwami Afryki⁶⁸, a przede wszystkim zwiększeniem oferty stypendialnej dla studentów z tego kontynentu w Chinach.

Intensyfikacji relacji chińsko-afrykańskich towarzyszyły oczywiście działania mające na celu stworzenie odpowiedniej atmosfery przyszłej współpracy. Bez wątpienia należało do nich samo Forum Współpracy Chińsko-Afrykańskiej. Towarzyszyły mu inne, równie istotne aktywności. Można je z dużym powodzeniem uznać za kontynuację (oczywiście w zmodyfikowanej formie) wcześniej opisywanego tradycyjnego modelu ekspansji. Jednocześnie przyjmując za wykładnię rozszerzoną definicję pojęcia *soft power*, można te działania klasyfikować jako przykład użycia miękkiej siły z chińską charakterystyką.

Generalnie można powiedzieć, że chińska *soft power* w Afryce jest oparta na następujących elementach: silnej ekonomicznej obecności (inwestycje etc.), znaczącej pomocy rozwojowej,

⁶⁸ I. Taylor, *China and Africa...*, op. cit., lokacja 1612–1754.

utrzymywaniu bardzo dobrych relacji z liderami krajów afrykańskich oraz nieingerowaniu w ich sprawy wewnętrzne (przy założeniu bezwarunkowości kooperacji – *no string attached policy*), aktywnej polityce stypendialnej i rozbudowie sieci Instytutów Konfucjusza oraz (zwłaszcza ostatnio) utworzeniu własnej siatki medialnej w Afryce, a także na aktywnej działalności chińskich organizacji pozarządowych.

Pomoc i inwestycje. W imperialnych Chinach prezent cesarski pełnił istotną funkcję w systemie trybutarym. Pozwalał utrzymać dobre relacje z lokalnymi elitami i zaznajamiał je z chińskimi produktami, a potem uzależniał od nich. Ponadto zwyczaj ten budował prestiż cesarstwa jako państwa hojnego i potężnego. Wydaje się, że instytucjonalna pomoc chińska dla państw afrykańskich ma podobne zadanie i w dużej mierze przyczynia się do kreowania chińskiej *soft power*.

Istotnym elementem chińskiej pomocy Afryce są bez wątpienia spektakularne prezenty mające budować prestiż Chin. Przykładem takich inwestycji-prezentów są chociażby stadion w Ndoli w Zambii, Główny Szpital w Luandzie w Angoli⁶⁹, stadion Zimpeto w Mozambiku itp. Inną formą pomocy bezpośredniej jest działalność chińskich organizacji pozarządowych (częstokroć wspieranych finansowo przez instytucje publiczne i korporacje z ChRL). Jest to zjawisko stosunkowo nowe w Afryce, swego rodzaju odpowiedź na od lat trwające działania zachodnich organizacji. NGO⁷⁰ zarządzane najczęściej przez młodych, wykształconych i znających języki obce Chińczyków charakteryzują się dużą dynamiką działania i poza *stricte* działalnością statutową zdają się niwelować do pewnego

⁶⁹ To akurat przykład nieudanego działania propagandowego. Ma to związek z szeregiem usterek, jakie wykazywała ta chińska inwestycja.

⁷⁰ Np. Sino-African Centre for Excellence (SACE) Foundation.

stopnia bariery kulturowe i komunikacyjne pomiędzy Chińczykami a Afrykańczykami.

Należy jednak pamiętać, że znacząca część chińskiej pomocy (zwłaszcza infrastrukturalnej) jest swego rodzaju połączeniem wsparcia i działalności komercyjnej. Typowym przykładem mogą tu być preferencyjne linie kredytowe udzielane przez chiński EXIM Bank⁷¹. Poza ułatwieniem rozbudowy infrastruktury w krajach afrykańskich wspierają one jednocześnie gospodarkę Chin (inwestycja musi być realizowana przez firmę chińską) oraz są relatywnie bezpiecznym kredytem (spłacanym zwykle w ekwiwalencie w surowcach naturalnych).

Niezależnie jednak od powyższych uwag należy uznać, że zarówno pomoc bezpośrednia, preferencyjne linie kredytowe, jak i w ogóle chińskie inwestycje w Afryce w dużej mierze budują wizerunek Chin jako potężnego i hojnego partnera.

Relacje z elitami i konsensus pekiński. Reguły obowiązujące jeszcze za czasów imperium, odzwierciedlone w zasadzie pokojowej koegzystencji mówiącej o wzajemnej nieingerencji w wewnętrzne sprawy państw, znajdują również wyraz w chińskiej polityce w Afryce. Dobrym przykładem tego stanowiska może być chociażby chińskie wsparcie dla Roberta Mugabego, dyktatora Zimbabwe, czy też dla Umara al-Baszira z Sudanu. Liderzy ci są jednoznacznie potępiani przez zachodnią społeczność międzynarodową⁷². Zbieżna z powyższą zasadą jest lansowana przez rząd chiński *no strings attached policy*. Zakłada ona, że Chiny są skłonne do współpracy na polu gospodarczym (i/lub politycznym), nie stawiając (w przeciwieństwie do wielu instytucji międzynarodowych oraz krajów zachodnich) wstępnych

⁷¹ Por. np. M. Tan-Mullins, G. Mohan, M. Power, *Redefining 'Aid' in the China-Africa Context*, „Development and Change” 2010, t. 41, nr 5, s. 863–864.

⁷² Por. M. Monshipouri, C.E. Welch Jr., S.B. Cruz Egoa 'Vil, *China's Rising Power. Economic Growth vs. Freedom Deficit*, „Journal of Human Rights” 2010, t. 10, s. 290–310.

warunków, takich jak zmiana systemu politycznego, redukcja korupcji, transparentność informacji⁷³.

Kolejną wartą poruszenia kwestią jest sposób, w jaki Chińczycy traktują liderów krajów afrykańskich. Przede wszystkim utrzymują oni stałe i częste kontakty na poziomie bilateralnym, włączając w to wizyty wysokiej rangi liderów chińskich w Afryce⁷⁴. Ponadto co druga konferencja FOCAC jest organizowana w Pekinie. Stanowi to doskonałą okazję dla strony chińskiej do odpowiedniego uhonorowania przywódców afrykańskich. Jak piszą May Tan-Mullins, Giles Mohan i Marcus Power⁷⁵, podczas trzeciej edycji tej konferencji w 2006 roku całe miasto było pełne ikonografii nawiązującej do kultur afrykańskich. Jednocześnie konferencjom tym towarzyszą niezwykle wystawne bankiety organizowane w najbardziej prestiżowych miejscach w mieście⁷⁶.

Powyższe stwierdzenia można niemal bezpośrednio odnieść do problematyki *soft power*. Po pierwsze, wszystkie te działania jednoznacznie legitymizują liderów państw afrykańskich, powodując, że czują się oni traktowani jako równi partnerzy (na przykład współpraca jest bezwarunkowa), doceniani w relacjach bilateralnych. Jest to zatem przykład efektywnego użycia *soft power* do „oczarowania” elit afrykańskich – nie da się ukryć, że większość z nich wciąż ma bardzo pozytywne nastawienie do Chin i chińskiej obecności w Afryce. Po drugie, zarówno zasada nieingerencji, jak i *no strings attached policy* czy też, ujmując to szerzej, idea pekińskiego konsensusu może być traktowana jako odrębne narzędzie *soft power* służące propagowaniu własnego, odrębnego systemu wartości politycznych (w odróżnieniu od konsensusu waszyngtońskiego).

⁷³ Por. np. S. Rupp, *Africa and China...*, op. cit., s. 65–87.

⁷⁴ A. Li, *China New Policy...*, op. cit., s. 21–49.

⁷⁵ M. Tan-Mullins, G. Mohan, M. Power, *Redefining 'Aid'...*, s. 857.

⁷⁶ Co żywo przypomina jedną z pięciu przynęt.

Instytuty Konfucjusza i program stypendialny. Jak pisze Deborah Brautigam⁷⁷, chiński rządowy program wsparcia dla studentów afrykańskich pragnących studiować w Chinach zaczął się rozwijać w połowie lat 80. XX wieku i nabrał szczególnego przyspieszenia w latach 90. Z czasów własnych studiów na Uniwersytecie Ludowym w Pekinie (Renmin Daxue) w 1999 roku pamiętam, że niemal połowa studentów zamieszkujących akademik dla cudzoziemców to byli stypendyści z Afryki (większość z nich była dziećmi członków elit politycznych swoich krajów lub byli to pracownicy afrykańskich instytucji rządowych). Udział studentów z Afryki w programie stypendialnym w Chinach wciąż rośnie, na przykład według danych China Scholarship Council w 2010 roku studenci z Afryki stanowili 25% wszystkich uczących się cudzoziemców otrzymujących wsparcie rządu chińskiego.

Ponadto od 2005 roku Chiny rozwijają w krajach afrykańskich sieć Instytutów Konfucjusza⁷⁸. W chwili obecnej według strony internetowej WWW tej jednostki w Afryce powołano 46 Instytutów Konfucjusza (i 23 tak zwane Klasy Konfucjusza) w 34 krajach. Język chiński jest też nauczany poza strukturami Instytutu, na przykład w 2005 roku kursy chińskiego były prowadzone w 120 szkołach w 16 krajach i brało w nich udział około 8 tysięcy uczniów⁷⁹. Rząd chiński finansuje też znaczącą liczbę kursów z innych dziedzin, na przykład ekonomii, zarządzania, opieki zdrowotnej, gospodarki rolnej oraz edukacji⁸⁰.

Działania te mają cel czysto edukacyjny, pełnią ponadto funkcję podobną do tej, jaką spełniała instytucja zakładnika w systemie trybutarnym. Studenci nie tylko przyswajają język chiński, ale

⁷⁷ D. Brautigam, *The Dragon's Gift...*, op. cit., s. 121.

⁷⁸ Chiński odpowiednik instytucji typu British Council czy też Goethe Institut.

⁷⁹ A. Wheeler, *Cultural Diplomacy, Language Planning, and the Case of the University of Nairobi Confucius Institute*, „Journal of Asian and African Studies” 2014, t. 49 (1), s. 49–63.

⁸⁰ D. Brautigam, *The Dragon's Gift...*, s. 119.

i poprzez bezpośredni kontakt z Chińczykami i Chinami (na wyjazdach stypendialnych) uczą się chińskiej kultury i w długim okresie mogą się stać „agentami” dobrej kooperacji i zacieśnienia współpracy z Chinami. Jest to o tyle istotne, że jak podaje Brautigam, już w 2006 roku osiem osób zajmujących stanowiska ambasadora i sześć osób zajmujących stanowiska premiera lub ministra miało za sobą doświadczenie studiów w Chinach⁸¹. Nie ulega zatem wątpliwości, że zarówno Instytuty Konfucjusza, jak i programy stypendialne można traktować jako narzędzia chińskiej *soft power* w Afryce, zwłaszcza w kontekście budowania relacji pomiędzy przyszłymi afrykańskimi elitami a Chinami.

Chińskie mass media w Afryce. Jak nietrudno zauważyć, większość z wyżej opisanych narzędzi tworzenia *soft power* jest ukierunkowana głównie na elity. Co prawda prezenty takie jak stadion, szpital czy linia kolejowa mogą mieć szerszy zasięg społeczny, a inwestycje chińskie są zauważane przez większość mieszkańców Afryki, ale jednoznacznie pozytywny oddźwięk mają one głównie wśród elit. Dla przykładu z badań terenowych przeprowadzonych w latach 2011–2013 wynika, że budowa stadionu w Ndoli wywoływała ambiwalentne reakcje mieszkańców wywodzących się z niższych warstw społecznych, ze względu na złe traktowanie zambijskich robotników pracujących przy jego budowie. Podobnie przez te same warstwy i z tych samych powodów były oceniane inne, już bardziej komercyjne inwestycje infrastrukturalne w Zambii. Dla odmiany szpital w Luandzie krytykowano ze względu na szereg usterek technicznych, które pojawiły się już po jego oddaniu⁸². Prócz tego, mimo że program nauki języka chińskiego w Afryce obejmuje relatywnie dużą grupę osób, są to wciąż głównie warstwy wyższe. Program stypendialny ma jeszcze bardziej elitarny charakter.

⁸¹ Ibidem, s. 336–337.

⁸² Por. np. J. Jura, K. Kałużyńska, P. de Carvalho, *Events over Endeavours...*, op. cit.

Tymczasem sami Chińczycy zdali sobie prawdopodobnie sprawę z wyraźnej dysproporcji w odbiorze ich działań wśród elit i niższych warstw. Część z opracowań dotyczących chińskiej *soft power* w Afryce akcentuje, że chińska kultura ma stosunkowo małe znaczenie w budowaniu *soft power* ze względu na barierę językową, dużą różnicę pomiędzy kulturami, a także stosunkowo krótki czas styczności Afrykanów z kulturą chińską – przez co jest dla nich dziwna i obca⁸³. Różnice kulturowe oraz szybki napływ Chińczyków do Afryki w ostatnich latach spowodowały też powstanie szeregu sytuacji konfliktowych. Naturalnie nie wpływało to pozytywnie na obraz Chińczyków – zwłaszcza wśród niższych warstw społeczeństw afrykańskich⁸⁴. Ponadto, jak utrzymuje część badaczy, ekspansja chińska w Afryce była przedstawiana przez zachodnie media w bezdyskusyjnie negatywny sposób, co ich zdaniem mogło się przyczynić do tworzenia negatywnego obrazu Chin i Chińczyków w Afryce⁸⁵.

Wszystkie powyższe czynniki sprawiły zapewne, że Chiny zdecydowały się na ekspansję medialną w Afryce. Już w 2006 roku w stolicy Kenii Nairobi zaczęto emitować programy Chińskiego Radia Międzynarodowego⁸⁶. Kolejnym niezwykle istotnym kanałem komunikacji są programy emitowane w Afryce od 2012 roku przez chińską publiczną telewizję – w tym te specjalnie dedykowane

⁸³ Por. np. J. Mwende Maweu, *Journalists' and Public Perceptions of the Politics of China's Soft Power in Kenya under the „Look East” Foreign Policy*, [w:] Xiaoling Zhang, H. Wassermann, W. Mano (red.), *China's Media...*, op. cit., s. 123–135.

⁸⁴ Por. J. Jura, K. Kałużńska, P. de Carvalho, *Events over Endeavours...*, op. cit.

⁸⁵ Por. np. B. Wekesa, *The Media Framing of China's Image in East Africa. An Exploratory Study*, „African East-Asian Affairs. The China Monitor” 2013, nr 1, s. 15–41; B. Sautman, Hairong Yan, *Bashing 'the Chinese'. Contextualizing Zambia's Colum Coal Mine Shooting*, „Journal of Contemporary China” 2014, nr 23:90, s. 1073–1092.

⁸⁶ Zob. Sheng Ding, *To Build a “Harmonious World”. China's Soft Power Wielding in the Global South*, „Journal of Chinese Political Science” 2008, nr 13, s. 193–213.

Afryce, ukazujące się na anglojęzycznych kanałach CCTV Documentary (CCTV-9) i CCTV NEWS. Biuro CCTV w Nairobi zatrudnia około stu pracowników i w chwili obecnej planuje się uruchomienie specjalnego kanału informacyjnego przeznaczonego dla Afryki⁸⁷. Ponadto w 2012 roku „China Daily”, anglojęzyczna wersja największej chińskiej gazety państwowej „Renmin Ribao”, uruchomiła cotygodniowy dodatek poświęcony Afryce⁸⁸. Na rynku afrykańskim pojawiło się też wielu prywatnych operatorów telewizji satelitarnych. Niezwykle ciekawy jest tu przykład telewizji Star Times oferującej w pakietach programowych między innymi tłumaczone na języki lokalne chińskie kanały informacyjne, kulturalne i rozrywkowe⁸⁹. Jak się wydaje, działania te mają na celu zapoznanie Afrykańczyków z chińską kulturą i zwyczajami, zniwelowanie poczucia obcości, do pewnego stopnia zainteresowanie ich chińską kulturą, a także przedstawienie obecności ChRL w Afryce z pozytywnej strony. Teoretycznie rzecz biorąc, Star Times jest w pełni prywatnym, komercyjnym przedsięwzięciem, jednocześnie chińskie Ministerstwo Kultury uznało je za „kluczowe przedsiębiorstwo eksportu kultury chińskiej”, a w 2012 roku firma dostała 163 mln (w 2014 dodatkowe 60 mln) dolarów kredytu od wspomnianego już chińskiego EXIM Banku na rozwój działalności w Afryce⁹⁰.

Wszystkie te działania wskazują, że Chiny w ostatnich latach (zwłaszcza po 2012 roku) zaczynają coraz bardziej doceniać rolę, jaką odgrywa kreowanie ich wizerunku w krajach afrykańskich, nie tylko wśród elit, ale także w oczach szeroko rozumianej opinii publicznej. Może to mieć związek ze wspomnianymi sytuacjami konfliktowymi, a także z demokratyzacją Afryki (a przynajmniej części krajów afrykańskich). Podejmowane działania, co jest typowe

⁸⁷ Por. H. Rønning, *How Much Soft Power Does China Have in Africa?*, [w:] Xiaoling Zhang, H. Wassermann, W. Mano (red.), *China's Media...*, op. cit., s. 65–78.

⁸⁸ Ibidem.

⁸⁹ Ibidem.

⁹⁰ Ibidem.

dla Chińczyków, charakteryzują się dużymi nakładami i dynamiką wzrostu. To pozwala przewidywać osiągnięcie zakładanych celów w relatywnie krótkim czasie⁹¹.

2.1. Obecność chińska w Zambii i Angoli

Prezentowana w niniejszym opracowaniu próba operacjonalizacji chińskiej *soft power* w Afryce będzie oparta na analizie tego zjawiska w dwóch krajach leżących na południu tego kontynentu – Zambii i Angoli. Decyzja o ich wyborze zapadła ze względu na pewne cechy je łączące oraz takie, które je różnią. Obydwa kraje są ulokowane w Afryce Subsaharyjskiej, obydwa mają znaczące złoża surowców naturalnych (Zambia dysponuje między innymi ogromnymi złożami miedzi, a Angola ropy naftowej). W związku z tym w obydwu tych krajach możemy mówić o znaczącej chińskiej obecności na arenie politycznej i gospodarczej. Z drugiej strony jest też wiele cech, które różnią te kraje i zostały uznane za istotne i przydatne dla analizy porównawczej.

Zambia uzyskała niepodległość w 1964 roku i jest jednym z niewielu krajów afrykańskich, w którym w następstwie tego zdarzenia nie rozgorzał żaden poważny, krwawy konflikt wewnętrzny.

Pomimo iż, jak wiele krajów afrykańskich, Zambia opiera dochód głównie na bogactwach naturalnych, rozwinęła w drugiej połowie XX wieku pewne zaczątki przemysłu. Warto dodać, iż infrastruktura tego kraju pozostawia wiele do życzenia. Nie została ona nigdy zniszczona po wycofaniu się angielskich kolonizatorów⁹². Ponadto, co jest też raczej nietypowe w Afryce, w kraju tym miało

⁹¹ Obserwując od ponad 20 lat działania władz chińskich, nie mogę oprzeć się wrażeniu, że składają się one z dwóch etapów: relatywnie długiego czasu oczekiwania na decyzję i działania z bardzo dużą dynamiką i z użyciem wielkich nakładów.

⁹² I. Taylor, *China and Africa...*, op. cit.

miejsce już trzy razy pokojowe, demokratyczne przekazanie władzy w wyniku wyborów (w 1991, 2011 i 2021 roku).

Zambia ma bardzo pozytywną historię relacji bilateralnych z ChRL. Po pierwsze, wraz z Tanzanią wsparła aktywnie chińskie starania o wejście do ONZ w 1971 roku. Wskutek tego wsparcia chińskie władze zdecydowały się na udzielenie znaczącej pomocy w budowie linii kolejowej łączącej stolicę Zambii Lusakę z tanzańskim portem Dar es-Salaam. Ten projekt inwestycyjny był szczególnie ważny dla Zambii. Tworzył bowiem alternatywną trasę transportu i następnie eksportu surowców, kraj ten zaś nie ma dostępu do morza. Pierwotny szlak handlowy i komunikacyjny wiódł przez Zimbabwe i Południową Afrykę, był jednak w owym czasie niepewny, gdyż nowo powstała niepodległa Zambia musiała się borykać z jego blokadą wskutek procesu dekolonizacyjnego⁹³. Generalnie relacje chińsko-zambijskie były, zwłaszcza w czasie prezydentury Kennetha Kaundy, bardzo przyjazne i serdeczne. Niedziwne zatem, iż biorąc pod uwagę historyczne związki pomiędzy krajami, względnie stabilną sytuację wewnętrzną Zambii oraz jej bogactwa naturalne, był to jeden z pierwszych krajów afrykańskich, w którym Chiny postanowiły zaznaczyć swoją obecność po decyzji o ponownym zaangażowaniu się politycznie i gospodarczo w Afryce na początku trzeciego tysiąclecia⁹⁴.

Bez wątpienia branża wydobywcza stanowiła priorytet w aktywności chińskiej w Zambii. Na początku działania Chińczyków w tej branży były odbierane bardzo pozytywnie. Przejmowali oni bowiem i ponownie uruchamiali bankrutujące zambijskie kopalnie miedzi – na przykład Chambishi Copper Mines, która była *de facto* pierwszą chińską kopalnią poza granicami Państwa Środka⁹⁵. Innym często

⁹³ J. Monson, *Africa's Freedom Railway*, Indiana University Press, Bloomington 2009, s. 3–4.

⁹⁴ J. Kamwanga, G. Koyi, *Impact of China Africa Investment Relations*, African Economic Research Consortium 2009.

⁹⁵ D. Kopinski, A. Pollus, *Sino-Zambian relations...*, op. cit.

przytaczanym przykładem inwestycji chińskich w Zambii w początkowym okresie jest Zambia China Mulungushi Textile Factory. Była to największa fabryka tekstylna w tym kraju, otwarta z chińską pomocą w latach 80. XX wieku i na nowo jako joint venture w 1997 roku⁹⁶.

Ostatnio percepcja działań chińskich w Zambii nie przedstawia się tak kolorowo jak na początku. Wspomniana fabryka została zamknięta w 2008 roku. W 2013 z kolei zambijski rząd poszukiwał usilnie inwestorów po nieudanych negocjacjach ze stroną chińską dotyczących wznowienia jej działalności⁹⁷. Próby ponownego uruchomienia działalności sztanदारowej inwestycji chińskiej w Zambii były podejmowane wielokrotnie przez stronę zambijską i chińską, także w 2021 roku. Pomimo deklarowania pokaźnych sum jak dotąd bez powodzenia⁹⁸.

Z czasem chińska obecność w sektorze wydobywczym Zambii stała się bardziej kontrowersyjna. Na skutek wielu czynników, głównie związanych z różnicami międzykulturowymi, doszło do szeregu protestów związanych z niskimi płacami, złym traktowaniem zambijskich górników, brakiem odpowiedniego sprzętu i niedostatecznym bezpieczeństwem pracy w chińskich inwestycjach. Powstający w ten sposób negatywny wizerunek chińskiej działalności w Zambii był wzmacniany spektakularnymi wypadkami i incydentami. Na przykład w 2005 roku w fabryce produkującej materiały wybuchowe dla sektora wydobywczego zginęło w wyniku wybuchu 46 zambijskich robotników. Z kolei w 2010 roku w Col-lum Coal Mine dwóch zambijskich menadżerów otworzyło ogień

⁹⁶ I. Taylor, *China and Africa...*, op. cit.

⁹⁷ *Government to Lease the Zambia China Mulungushi Textiles*, „Lusaka Times” 9.03.2013, <http://www.lusakatimes.com/2013/03/09/government-to-lease-the-zambia-china-mulungushi-textiles/> [dostęp: 29.11.2021].

⁹⁸ *Zambia, China pump K14.6 m into Mulungushi Textile company*, „Lusaka Times” 6.07.2021, <https://www.lusakatimes.com/2021/07/06/zambia-china-pump-k14-6-m-into-mulungushi-textile-company/> [dostęp: 29.11.2021].

do protestujących górników⁹⁹. Dla odmiany w 2012 w tej samej kopalni został zabity przez Zambijczyków chiński menadżer.

Na pogorszenie się wizerunku Chin w Zambii nałożył się także dynamiczny rozrost diaspory chińskiej. Warto tu dodać, że Chińczycy przyjeżdżali do tego kraju nie tylko jako potencjalni inwestorzy i biznesmeni, ale także robotnicy pracujący przy chińskich projektach inwestycyjnych, co powodowało zarzuty o zabieranie miejsc pracy ludności lokalnej. Ponadto duży napływ egzotycznej dla Afrykańczyków ludności, nieznającej również lokalnych warunków, wywoływał ciągłe konflikty, głównie na bazie różnic międzykulturowych.

Angola w przeciwieństwie do pokojowo transformującej się Zambii przeszła okres ponaddwudziestoletniej wojny domowej, w wyniku której została w dużej mierze zniszczona infrastruktura kraju odziedziczona po epoce kolonialnej. Po zakończeniu tej wojny w 2002 roku gospodarka kraju była w opłakanym stanie.

Historia relacji chińsko-angolańskich nie była też aż tak pozytywna, jak w przypadku Zambii. Przez wiele lat wojny domowej Chiny wspierały Frente Nacional de Libertação de Angola (FNLA) i União Nacional para a Independência Total de Angola (UNITA), podczas gdy rządzące w czasie wojny domowej i obecnie stronnictwo Movimento Popular de Libertação de Angola (MPLA) było wspierane przez Związek Radziecki i Kubę. W rezultacie Angola, choć ogłosiła niepodległość w 1975 roku, relacje dyplomatyczne z Chinami nawiązała dopiero w 1982 roku¹⁰⁰, a wzajemne stosunki były w najlepszym wypadku letnie aż do końca wojny domowej. Jednakże tuż potem nastąpił przełom. Gospodarka angolańska, wycieńczona wieloletnim konfliktem, potrzebowała zastrzyku finansowego, żeby rozpocząć proces odbudowy kraju. MFW zaoferował Angoli linie kredytowe

⁹⁹ S. Hess, R. Aidoo, *Charting the Roots of Anti-Chinese Populism in Africa: A Comparison of Zambia and Ghana*, „Journal of Asian and African Studies” 2014, t. 49, nr 49, s. 129–147.

¹⁰⁰ I. Taylor, *China and Africa...*, op. cit., lokacja 1923–2188.

obarczone warunkami wstępnymi, których nie mogły lub nie chciały zaakceptować elity polityczne Angoli. Tu do gry wkroczyły Chiny i 21 marca 2004 roku China Exim Bank uruchomił pierwszą linię kredytową dla Angoli, opartą na typowym dla tego banku systemie, w którym kredyt spłacany jest bogactwami naturalnymi kredytobiorcy. W latach 2004–2007 bank ten zaoferował Angoli kolejne linie kredytowe opiewające na w sumie 5,4 miliarda dolarów¹⁰¹. Następne lata przyniosły dalsze środki oferowane Angoli, co doprowadziło do obecnego potężnego zadłużenia Angoli względem Chin.

Chińskie linie kredytowe pozwoliły na uruchomienie wielkich projektów infrastrukturalnych finansowanych przez rząd angolański. Większość z nich realizowały chińskie firmy konstrukcyjne, co było jednym z niewielu warunków (nie zawsze oficjalnych) uzyskania kredytu. Brak wykwalifikowanej siły roboczej w Angoli i taniłość siły roboczej z ChRL doprowadziły do masowej migracji Chińczyków do Angoli. To podobnie jak w Zambii doprowadziło do wzrostu nastrojów antychińskich wśród lokalnej społeczności. Chińczycy byli oskarżani o destabilizację lokalnego rynku pracy, wzrost przestępczości oraz działania korupcyjne¹⁰². Zaskakujące jest to, że choć liczba chińskich pracowników w Angoli była prawdopodobnie znacząco wyższa niż w Zambii, to w tym pierwszym kraju nie doszło do tak spektakularnych konfliktów lokalnych na linii Chińczycy – ludność lokalna. Zapewne dlatego, że w Angoli Chińczycy nie zatrudniali, przynajmniej w początkowym etapie działalności w tym kraju, aż tak wielu lokalnych pracowników jak w Zambii. Angolczycy to krytykowali, zarazem dzięki temu mniejsza była liczba kontaktów międzykulturowych, co zmniejszało ryzyko bazujących na nich konfliktów.

¹⁰¹ L. Corkin, *Uneasy Allies...*, op. cit., s. 171.

¹⁰² R.M. de Moraes, *The New Imperialism. China in Angola*, „World Affairs” March/April 2011, <http://www.worldaffairsjournal.org/article/new-imperialism-china-angola> [dostęp: 29.11.2021].

ROZDZIAŁ 3

METODOLOGIA BADAŃ

Niniejsza publikacja jest próbą częściowej operacjonalizacji pojęcia *soft power* wedle wygenerowanego na potrzeby tej pracy modelu. Jednocześnie warto zauważyć, bazując na wcześniej przedstawionym przeglądzie literatury dotyczącej *soft power* w sensie ogólnym i w wariancie chińskim – że brak właściwie do tej pory literatury próbującej w sposób bardziej systematyczny odnieść się do operacjonalizacji i empirycznej analizy tego pojęcia. Oczywiście zadanie takie jest niezwykle skomplikowane, dlatego podkreślam, że nie usurpuję sobie prawa do wyczerpania zagadnienia.

W niniejszej analizie chińskiej *soft power* w Afryce na przykładzie Zambii i Angoli mam zamiar skupić się na analizie danych tekstowych: treści artykułów odnoszących się do Chin oraz komentarzy internautów do tych artykułów w mediach angolańskich i zambijskich w latach 2013–2019 dla prasy oraz 2013–2018 dla komentarzy. Dane tekstowe będą służyły do oceny wizerunku Chin w mediach i jako takie będą reprezentowały komunikaty odnoszące się do ChRL (oczywiście nie całości w myśl wyżej przyjętego modelu). Komentarze internautów będą tu traktowane jako wskaźnik odbioru i interpretacji komunikatów.

Artykuł rzecz jasna jest też elementem interakcji pomiędzy dziennikarzem i jego źródłami danych, jednakże dla uproszczenia analizy, a także dlatego, że nie jesteśmy niestety w stanie śledzić tego, jak dziennikarze przetwarzają dane i przekazują je dalej, będziemy tu traktować artykuły jako wskaźnik obrazu Chin w Zambii i Angoli. Problematyka roli mediów i dziennikarzy jako aktorów kształtujących *soft power* będzie jedynie analizowana przy

okazji badania zróżnicowania obrazu medialnego Chin w danym kraju w zależności od źródła danych (publikatora).

Z kolei wypowiedzi internautów będą analizowane głównie pod kątem odbioru komunikatu medialnego, czyli tego, jaki jest potencjalny odbiór komunikatów dotyczących Chin przez społeczność lokalną. Tu z kolei jasne jest, że internauci tworzą też własne treści, a te kształtują wizerunek Chin i ich *soft power*. Po raz kolejny dla uproszczenia analizy będę się tu skupiać na wypowiedziach internautów, by zanalizować to, jak są odbierane komunikaty (w tym przypadku medialne) dotyczące Chin. Analiza komunikatów medialnych nie daje pełnego obrazu odbioru komunikatów dotyczących danego obiektu w określonej społeczności lokalnej. Z drugiej jednak strony jest to źródło danych spójne z analizą mediów (badamy komentarze do określonych artykułów dotyczących Chin). Ponadto w przypadku badania wizerunku Chin i Chińczyków w Afryce inne dane ilościowe (na przykład *survey*) nie są również do końca wiarygodne, a poza tym są sporadyczne, co nie pozwala na analizę procesualną¹⁰³.

Na bazie tego samego źródła danych (artykułów dotyczących Chin w mediach) będą analizowane również wypowiedzi afrykańskich (zambijskich i angolańskich liderów), co będzie stanowiło wskaźnik tego, jak Chiny są odbierane przez afrykańskie elity. Oczywiście nie zakładam tu, iż publiczna wypowiedź przedstawiciela elity politycznej jest wskaźnikiem jego percepcji danego obiektu. Jednakże taka deklaracja wydaje się wskaźnikiem wpływu przekazu medialnego oraz jego odbioru społecznego na elity.

Poza szeroko omawianym powyżej zastosowaniem analizy danych medialnych w niniejszej pracy będą również wykorzystywane inne źródła danych. Mam tu na myśli głównie dane statystyczne dotyczące takich wskaźników, jak: wartość chińskiego importu i eksportu do i z Zambii i Angoli, wartości chińskich inwestycji w Zambii

¹⁰³ Por. J. Jura, K. Kałużyńska, P. de Carvalho, *Events over Endeavours...*, op. cit.

i Angoli, zadłużenie Zambii i Angoli względem Chin, wzrost PKB dla Zambii i Angoli etc. Powyższe przydadzą się do określenia potencjalnego związku pomiędzy obrazem Chin w Zambii i Angoli a kształtem relacji Chin z tymi krajami. Ten związek natomiast jest traktowany jako wskaźnik realnej *soft power* Chin w tych krajach.

Ze względu na problemy z dostępem do danych i ich jakością, zarówno w przypadku Chin, jak i Afryki¹⁰⁴, wykorzystuję zarówno standardowe źródła danych, takie jak Bank Światowy, MFW, ONZ Comtrade, China Statistical Yearbook, jak i dane zgromadzone przez CARI Center na Johns Hopkins University, gdzie stosuje się hybrydową, opartą na triangulacji danych metodę zbierania danych zastanych. Należy tu jednak podkreślić, że niezależnie od użytej metody i źródła jakość danych w tym przypadku pozostawia wiele do życzenia i niestety ogranicza przyjętą metodę analizy oraz siłę wniosków¹⁰⁵.

3.1. Źródła danych tekstowych

Opracowanie to opiera się głównie na analizie tekstów o Chinach, które ukazały się w wybranych internetowych serwisach newswowych w Zambii i Angoli. Wybór źródeł był warunkowany trzema czynnikami: popularnością danego portalu informacyjnego, chęcią uzyskania możliwie szerokiego spektrum politycznego oraz, co wydaje się oczywiste – techniczną możliwością pozyskania danych. Pomimo dużej popularności z próby zostały wyłączone portale o charakterze tabloidalnym. Ostateczny wybór źródeł danych wraz z ich krótką charakterystyką ujęty jest w tabeli 1.

¹⁰⁴ Por. np. M. Jerven, *Poor Numbers: How We Are Misled by African Development Statistics and What to Do About It*, Cornell University Press, Ithaca 2013; D.H. Shinn, J. Eisenman, *China and Africa: A Century of Engagement*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia 2012; D. Brautigam, J. Hwang, *China-Africa Loan Database Research Guidebook*, SAIS-CARI 2019.

¹⁰⁵ O czym szerzej w rozdziale analitycznym.

Tabela 1. Analizowane portale informacyjne i ich specyfika

Tytuł	Opis
Angola	
Angonoticias (portal informacyjny)	Niezależny, prezentujący różne opinie, umiarkowany.
Club K (portal informacyjny)	Bardzo krytyczny wobec rządu.
Jornal de Angola (dziennik i portal informacyjny)	Prorządowy, a właściwie rządowy.
Maka Angola (portal informacyjny)	Niezależny, za rządów prezydenta José Eduarda dos Santos a bardzo krytyczny, teraz nieco mniej.
Novo Jornal (tygodnik i portal informacyjny)	Niezależny, umiarkowanie krytyczny.
O Pais (dziennik i portal informacyjny)	Prorządowy (po konfiskacie).
Voa	Finansowany przez USA, umiarkowanie krytyczny.
Zambia	
Lusaka Times (portal informacyjny)	Niezależny portal informacyjny publikujący artykuły innych portali i gazet (w tym rządowych), a także artykuły niezależnych dziennikarzy (w tym amatorów).
The Zambian Observer (portal informacyjny)	Prywatny portal informacyjny, niezależny, ale nie tak krytyczny wobec rządu jak Zambian Watchdog.
The Mast (dziennik i portal informacyjny)	Spadkobierca zamkniętej przez rząd w 2016 roku gazety The Post, zwykle bardzo krytycznej wobec rządów (nie tylko rządu Frontu Patriotycznego). Mniej krytyczny niż poprzednik.

Tytuł	Opis
Times of Zambia (dziennik i portal informacyjny)	Gazeta i portal państwowy, a zatem prorządowy.
Zambia Daily Mail (dziennik i portal informacyjny)	Gazeta i portal państwowy, a zatem prorządowy.
Zambian Watchdog (portal informacyjny)	Bardzo krytyczny wobec władzy portal internetowy skupiony na kwestiach ekonomicznych oraz związanych z korupcją i nadużyciami władzy. Portal hostin- gowany za granicą, często blokowany przez władze.

Źródło: Opracowanie własne.

Z każdego z powyższych źródeł ściągnięto wszystkie artykuły oraz komentarze, w których pojawiło się przynajmniej jedno ze słów kluczowych odnoszących się do Chin¹⁰⁶. Należy tu dodać, że pierwotnie baza obejmowała artykuły, które nie zawierały tych słów kluczowych, ale tematyka chińska pojawiała się w komentarzach, oraz komentarze, które nie odnosiły się do Chin, ale tematyka chińska pojawiała się w artykule lub innym komentarzu pod danym artykułem. Ta pierwotna baza liczyła 8444 artykuły oraz 82 659 komentarzy.

Dane ściągnięto, stosując *bulk download* z pomocą wyszukiwarki Google. Wybrano ten *modus operandi* ze względu na dwa czynniki: po pierwsze, większość ze źródeł nie oferuje możliwości bezpośredniego ściągnięcia danych (na przykład nie ma bezpośredniego dostępu do archiwum lub API), po drugie, jak argumentują między innymi Jessamy Perriam, Andreas Birkbak i Andy Freeman, korzystanie z zasobów udostępnianych przez media (głównie

¹⁰⁶ W tym celu został stworzony zbiór słów kluczowych zawierający zarówno słowa „Chiny”, „chiński” etc. w języku angielskim i portugalskim, jak i wykaz najważniejszych miast i prowincji oraz nazwiska liderów chińskich.

społecznościowe) w formie API, zwłaszcza w ostatnich czasach, nie daje gwarancji otrzymania wiarygodnej bazy danych¹⁰⁷.

Bazy danych artykułów i komentarzy nie są w pełni kompatybilne: baza danych komentarzy obejmuje okres 2013–2018 oraz ogranicza się do ośmiu źródeł¹⁰⁸. Powyższe różnice są związane z przyczynami natury technicznej i proceduralnej. Ściągnięto jedynie komentarze z tych źródeł, w których się one pojawiają i/lub istniała techniczna możliwość pozyskania danych w sposób zautomatyzowany. Brak danych z 2019 roku jest związany z różnymi etapami ściągania danych, co wiązało się z tym, że finansowanie procesu *data mining* było realizowane z różnych źródeł. Ponadto w roku 2019 inaczej wyglądały możliwości ściągania danych z komentarzy w źródłach, co z kolei utrudniło bądź też uniemożliwiło w pełni kompatybilne ich pozyskanie. Biorąc pod uwagę, iż dane wykorzystywane w niniejszym badaniu mogą wciąż być uznane za aktualne, nie powinno to znacząco zdezaktualizować wniosków z badań.

W niniejszej analizie będę się posługiwał bazą danych ograniczoną jedynie do tych artykułów i komentarzy, w których pojawiała się tematyka chińska. Ta finalnie analizowana baza zawierała 3459 artykułów oraz 5346 komentarzy. Szczegółowe dane liczbowe dotyczące artykułów i komentarzy zawiera tabela 2.

Tabela 2. Artykuły i komentarze z odniesieniami do Chin

Tytuł	Artykuły	Komentarze
Angola		
Angonoticias (portal informacyjny)	346	1640
Club K (portal informacyjny)	88	0

¹⁰⁷ J. Perriam, A. Birkbak, A. Freeman, *Digital methods in a post-API environment*, „International Journal of Social Research Methodology” 2020, t. 23, nr 3, s. 277–290.

¹⁰⁸ Te źródła to: Angonoticias, Club_K, Lusaka Times, Maka Angola, O Pais, The Mast, Voa, Zambian Observer.

Tytuł	Artykuły	Komentarze
Jornal de Angola (dziennik i portal informacyjny)	577	0
Maka Angola (portal informacyjny)	85	27
Novo Jornal (tygodnik i portal informacyjny)	122	0
O Pais (dziennik i portal informacyjny)	279	0
Voa	147	13
Zambia		
Lusaka Times (portal informacyjny)	456	3542
The Zambian Observer (portal informacyjny)	118	124
The Mast (dziennik i portal informacyjny)	107	
Times of Zambia (dziennik i portal informacyjny)	357	
Zambia Daily Mail (dziennik i portal informacyjny)	590	0
Zambian Watchdog (portal informacyjny)	187	0
Razem	3459	5346

Źródło: Opracowanie własne.

Jak widać, zdecydowaną większość komentarzy stanowią te zaczerpnięte z dwóch źródeł – angolskiego portalu Angonoticias oraz zambijskiego Lusaka Times – i będzie to miało pewien wpływ na reprezentatywność danych. Z drugiej strony, portale te są relatywnie niezależne od rządów, co powoduje, że przy braku bardzo szerokiego spektrum źródeł komentarzy wyniki te wciąż mogą być niezbyt obciążone potencjalnymi zabiegami cenzury redaktorskiej (a właściwie moderatorów).

W ramach analizy ilościowej tu prezentowanej zawęziłem jeszcze bardziej obraz interesujących mnie danych i ograniczyłem się do analizy frekwencji i współwystępowania jedynie części artykułów i komentarzy bezpośrednio związanych z Chinami. W tym celu wyfiltrowałem z bazy danych artykułów i komentarzy tylko te zdania, w których występuje przynajmniej jedno słowo związane z Chinami. Finalnie otrzymałem 8778 zdań z artykułów oraz 7036 zdań z komentarzy, które poddałem dalszej analizie. Końcowy rozkład analizowanych zdań pochodzących z artykułów i komentarzy zawiera tabela 3.

Tabela 3. Frekwencja zdań zawierająca odniesienia do Chin dla komentarzy i artykułów z uwzględnieniem źródła danych

Tytuł	Artykuły	Komentarze
Angola		
Angonoticias (portal informacyjny)	763	2174
Club K (portal informacyjny)	138	0
Jornal de Angola (dziennik i portal informacyjny)	1405	0
Maka Angola (portal informacyjny)	249	34
Novo Jornal (tygodnik i portal informacyjny)	566	0
O Pais (dziennik i portal informacyjny)	732	0
Voa	189	18
Zambia		
Lusaka Times (portal informacyjny)	1226	4624
The Zambian Observer (portal informacyjny)	1145	186

Tytuł	Artykuły	Komentarze
The Mast (dziennik i portal informacyjny)	340	0
Times of Zambia (dziennik i portal informacyjny)	155	0
Zambia Daily Mail (dziennik i portal informacyjny)	1308	0
Zambian Watchdog (portal informacyjny)	562	0
Razem	8778	7036

Źródło: Opracowanie własne.

Badana baza danych jest więc relatywnie duża, co bez wątpienia pozwala na przeprowadzenie zarówno analizy ilościowej, jak i wspomaganej technikami ilościowymi analizy jakościowej. Istotne jest tu, że sama analiza nie będzie przeprowadzana na próbie artykułów, tylko na ich pełnym zasobie, przy zastosowaniu filtrowania ograniczającego materiał analizowany do tych treści, które są bezpośrednio związane z celem badań. Oczywiście pewnym obciążeniem tej metody jest tworzenie listy rekordów na bazie wyników wyszukiwarki Google, niemniej jednak nie ma zapewne lepszego sposobu na uzyskanie maksymalnie reprezentatywnej metody *text mining*, wyłączwszy oczywiście bezpośredni dostęp do baz danych portali informacyjnych.

Należy przy tym zwrócić uwagę na znaczącą różnicę w ilości rekordów dla różnych źródeł, co naturalnie będzie podnosiło rangę większych portali w naszej analizie. Warto jednak pamiętać, że ta różnica jest też odzwierciedleniem charakterystyki samego portalu, jego objętości i znaczenia w lokalnych mediach internetowych. Ponadto gdy będą analizowane oddzielnie źródła danych, wyniki będą relatywizowane, co powinno zniwelować powyższe zastrzeżenia. W przypadku analizy komentarzy analiza ilościowa będzie natomiast ograniczona do trzech źródeł: Angonoticias, Lusaka

Times i *Zambian Observer*. Pozostałe bowiem, jak widać w tabelach 2 i 3, dały tak niską liczbę rekordów, że trudno przeprowadzić w miarę wiarygodną analizę ich zawartości.

3.2. Podejście metodologiczne i stosowane narzędzia

Generalnie podejście metodologiczne w tej pracy bazuje na metodzie wypracowanej podczas poprzednich badań i opisanej w monografii *Events Over Endeavours. Image of the Chinese in Zambia and Angola* oraz w niedawno opublikowanym artykule metodologicznym *Mixed Integrative Heuristic Approach in Content Analysis: a Study of the image of China in Africa Based on Mixed-Methods Approach*¹⁰⁹. Wszelkie szczegółowe informacje na temat metody można znaleźć w wyżej wymienionych tekstach, tu zdecydowałem się omówić jedynie najważniejsze aspekty metody, aby ułatwić zrozumienie całego procesu badawczego dla ułatwienia procesu badawczego.

Metoda tu przyjęta została określona mianem MIHA (Mixed Method Heuristic Approach), można ją uznać za procedurę zgodną z metodami mieszanymi. Cechują ją:

1. Nacisk na traktowanie danych jako jednolitego zbioru (brak kategoriycznego podziału na dane jakościowe i ilościowe).
2. Nacisk na typową dla metod mieszanych pragmatykę działań w kontekście gromadzenia i analizowania danych.
3. Traktowanie analizy jako procesu porządkowania i ponownego porządkowania danych (tworzenia zbiorów kategorii, subkategorii, zmiennych etc.) oraz poszukiwań związków pomiędzy

¹⁰⁹ Por. J. Jura, K. Kałużyńska, P. de Carvalho, *Events over Endeavours...*, op. cit.; J. Jura, K. Kałużyńska, *Mixed Integrative Heuristic Approach in content analysis: a study of the image of China in Africa based on mixed-methods approach*, „International Journal of Social Research Methodology” 2021, s. 1–14.

tymi kategoriami/zmiennymi, wykorzystując heurystyczne procedury zbliżone do tych stosowanych w *data mining*.

4. Nacisk na stałe i powtarzające się wykorzystywanie różnych metod jakościowych i ilościowych na tym samym zbiorze danych w celu rozwoju narzędzi analitycznych (na przykład słownika) i metod badawczych bez wyraźnego rozdzielania poszczególnych etapów użycia tych procedur¹¹⁰.

Zastosowanie wyżej wymienionej metody było motywowane niemożliwością zastosowania standardowych metod analizy danych tekstowych dla potrzeb analitycznych pracy. Mam tu na myśli ilościową analizę treści¹¹¹; metody jakościowe takie jak analiza hermeneutyczna¹¹², analiza konwersacyjna¹¹³ czy analiza krytyczna¹¹⁴; analizę ram (*frame analysis*)¹¹⁵; analizę leksykometryczną¹¹⁶ czy też

¹¹⁰ J. Jura, K. Kałużyńska, *Mixed Integrative Heuristic Approach...*, op. cit.

¹¹¹ Por. np. K. Krippendorff, *Content Analysis: An Introduction to Its Methodology*, SAGE, Los Angeles 2004; X. Wang, P.J. Shoemaker, *What shapes Americans' opinion of China? Country characteristics, public relations and mass media*, „Chinese Journal of Communication” 2011, t. 4, nr 1, s. 1–20; L. Tang, H. Li, *Corporate social responsibility communication of Chinese and global corporations in China*, „Special Section on China Public Relations” 2009, t. 3, nr 3, s. 199–212.

¹¹² Por. np. H.G. Gadamer, *Truth and Method*, Seabury Press, New York 1975.

¹¹³ Por. np. J.J. Gumperz, *Discourse Strategies*, Cambridge University Press, Cambridge 1982.

¹¹⁴ Por. np. T.A. van Dijk, *News Analysis: Case Studies of International and National News in the Press*, L. Erlbaum, Hillsdale 1988.

¹¹⁵ Por. np. A.F. Simon, J. Jerit, *Toward a Theory Relating Political Discourse, Media, and Public Opinion*, „Journal of Communication” 2007, t. 57, nr 2, s. 254–271; B. Wekesa, *The Media Framing...*, op. cit.

¹¹⁶ Por. np. M. Bednarek, *Evaluation in Media Discourse: Analysis of a Newspaper Corpus*, London Continuum, London 2006; A. Kutter, C. Kantner, *Corpus-Based Content Analysis: A Method for Investigating News Coverage on War and Intervention. International Relations Online Working Paper, 2012/01*, Stuttgart University, Stuttgart 2012; S. Pollak, R. Coesemans, W. Daelemans, N. Lavrač, *Detecting contrast patterns in newspaper articles by combining discourse analysis and text mining*, „Pragmatics” 2011, t. 21, nr 4, s. 647–683.

uczenie maszynowe (*machine learning*)¹¹⁷. Zastosowanie wyłącznie metod jakościowych było niemożliwe ze względu na rozmiar analizowanej bazy danych. Z kolei ilościowa analiza treści bazuje głównie na predefiniowanych kategoriach i stąd nie jest adekwatne stosowanie tej metody do badań o charakterze eksploracyjnym. Analiza leksykometryczna zaś używana jest głównie w badaniach czysto lingwistycznych. Ponadto bazuje najczęściej na „słownikach referencyjnych”, które nie zostały wciąż opracowane dla lokalnych wersji języka angielskiego i portugalskiego byłych kolonii afrykańskich, a tym bardziej dla nieformalnego języka komentarzy internetowych. Z kolei użycie wyłącznie metod uczenia maszynowego było niemożliwe (albo przynajmniej metodologicznie nieuzasadnione) ze względu na zbyt mały rozmiar bazy danych oraz zbyt dużą ich heterogeniczność. Wszystkie te czynniki implikowały opracowanie metody, która wykorzystywała elementy większości wyżej wymienionych i dopasowywała je oraz optymalizowała do posiadanych danych i celów badawczych w myśl przyjętego i opisanego wyżej podejścia MIHA.

Tu zastosowane zostaną głównie dwa elementy opracowanej metody badawczej, a mianowicie użycie indukcyjnie wygenerowanego słownika/modelu kategoryzacyjnego oraz zastosowanie indeksów sentymentów poprawiających jakość analizy sentymentu danych tekstowych opartej na metodzie słownikowej.

Wspomniany wyżej model kategoryzacyjny (słownik) został opracowany całkowicie oddolnie, bez predefiniowanych kategorii, tak aby zminimalizować ryzyko obciążenia danych w badaniach

¹¹⁷ Por. np. J. Grimmer, *A Bayesian Hierarchical Topic Model for Political Texts: Measuring Expressed Agendas in Senate Press Releases*, „Political Analysis” 2010, t. 18, nr 1, s. 1–35; E. Kouloumpis, T. Wilson, J.D. Moore, *Twitter Sentiment Analysis: The Good the Bad and the OMG!*, [w:] *Proceedings of the Fifth International Conference on Weblogs and Social Media, Barcelona, Catalonia, Spain, July 17–21 2011*, AAAI Press 2011, s. 538–541.

eksploracyjnych¹¹⁸. W wyniku podjętych działań kategoryzacyjnych zgodnych z przedstawionymi wyżej heurystycznymi założeniami wyróżniono finalnie 125 kategorii pogrupowanych w czterech głównych blokach tematycznych: kategorie grupujące *keywords* o charakterze emocjonalnym (pozytywnym i negatywnym), kategorie geograficzne (w tym osobno odniesienia do Chin, Afryki, poszczególnych krajów afrykańskich etc.), odniesienia do funkcji/ ról społecznych (rząd, rodzina, naród, plemię etc.) oraz obszary tematyczne (ekonomia, kultura, religia, sport etc.). W tym opracowaniu znaczenie mają głównie kategorie odnoszące się do kwestii emocjonalnych (w celu zbadania, czy obraz Chin i Chińczyków w zambijskich i angolańskich mediach oraz wypowiedziach internautów jest pozytywny czy negatywny) oraz kategorie tematyczne (aby ustalić, jakie tematy dominują w dyskursie dotyczącym Chin). Struktura głównych podkategorii w ramach wyżej wymienionych bloków została przedstawiona w tabeli 4.

Tabela 4. Główne subkategorie dla negatywnych i pozytywnych kategorii emocjonalnych oraz kategorii tematycznych

Kategorie nacechowane negatywnie	Kategorie nacechowane pozytywnie	Obszary tematyczne
bieda	bezpieczeństwo	demokracja
broń	harmonia	ekonomia
chaos	kooperacja	edukacja
choroba	modernizacja	infrastruktura
cierpienie	nadzieja	inwestycje/przemysł
deficyt	pokój	kultura

¹¹⁸ Więcej informacji na temat zastosowanej procedury można znaleźć w: J. Jura, K. Kałużyńska, *Mixed Integrative Heuristic Approach...*, op. cit.

Kategorie nacechowane negatywnie	Kategorie nacechowane pozytywnie	Obszary tematyczne
klęska żywiołowa	pozytywny	media
kolonizator	przyjaźń	religia
korupcja	radość	sport
kryzys	rozwój	surowce naturalne i kopalnie
narkotyki	sprawiedliwość	szpitale
obniżenie	sukces	środowisko naturalne
pokonać	wdzięczność	turystyka
porażka	wolność	
protest	wsparcie	
przemoc/ przestępstwo	zaufanie	
ruina	zysk	
ryzyko		
słaby		
wojna		
wprowadzić siłą		
wykorzystywać		
wypadek		
zakaz		

Źródło: Opracowanie własne¹¹⁹.

¹¹⁹ Ibidem.

Oprócz powyższych kategorii słownikowych w analizie użyłem jeszcze kategorii *China references* w celu wyfiltrowania tych fragmentów tekstów, które odnoszą się bezpośrednio do Chin. Ponadto już dla potrzeb niniejszej publikacji dodano kategorię *said*, która obejmowała słowa kluczowe takie, jak: powiedział, stwierdził, zaakcentował etc. Kategoria ta w połączeniu z subkategorią *leaders* oraz subkategoriami odnoszącymi się do Angoli i Zambii wraz z *China references* pozwoliły na wyfiltrowanie treści, które zawierały wypowiedzi elit zambijskich i angolańskich odnoszące się do Chin i ich działań.

Drugi element wzmiankowanej wyżej metodologii szerzej wykorzystany w niniejszym opracowaniu to indeksy sentymentów. Zostały one opracowane, aby polepszyć jakość pomiaru analizy sentymentu opartej na słownikach/modelach kategoryzacyjnych. Problemem tego typu analizy jest jej bezkontekstowość. Współwystępowanie danego słowa kluczowego z kategorii o negatywnym nacechowaniu emocjonalnym ze słowem kluczowym odnoszącym się do interesującego nas obiektu jest tu zawsze klasyfikowane jako wskaźnik negatywnego nastawiania emocjonalnego względem analizowanego obiektu. Tym samym na przykład współwystępowanie słowa kluczowego odnoszącego się do Chin ze słowem kluczowym „korupcja” będzie klasyfikowane jako negatywne niezależnie od tego, czy w danym zdaniu jest napisane, że „Chiny korumpują rządy krajów afrykańskich” czy że „Chiny walczą z korupcją”. Jak łatwo się domyślić, takie podejście powoduje dosyć silne obciążenie jakości pomiaru.

Generalnie idealnym rozwiązaniem byłoby przeprowadzenie analizy skontekstualizowanej, badającej znaczenie danej sekwencji słów, a nie współwystępowanie w danej jednostce analizy słów z dwóch interesujących nas kategorii. Taka analiza jest możliwa przy użyciu metod jakościowych (kodowania manualnego) albo zaawansowanych technik ilościowych (głównie różnych form *machine learning*). Pierwszą opcję można zrealizować tylko przy

relatywnie małych bazach danych. Drugą zaś przy dużych i relatywnie homogenicznych bazach danych. W tej analizie żaden z wymienionych warunków nie jest spełniony. W związku z tym opracowałem indeksy sentymentów, których celem jest poprawa jakości pomiaru analizy sentymentu opartych na metodzie słownikowej. Metoda ta bazuje na porównaniu wyników kodowania automatycznego (opartego na współwystępowaniu kategorii o określonym nacechowaniu emocjonalnym i kategorii będącej indykatorem interesującego nas obiektu) z kodowaniem manualnym całości albo części zdań, w których takie współwystępowanie zachodzi¹²⁰.

Na bazie tego porównania wyodrębniłem dwa typy indeksu sentymentów (pozytywny i negatywny), którego obliczanie przebiega według poniższych formuł.

Indeks dla kategorii negatywnych

$$i_n = \frac{NN_n + 0,5 \cdot NP_n - NPP_n}{Cn}$$

gdzie:

i_n – indeks dla kategorii n

NN_n – frekwencja kodów negatywny-negatywny dla kategorii n

NP_n – frekwencja kodów negatywny-pozytywny dla kategorii n

NPP_n – frekwencja kodów pozytywny-pozytywny dla kategorii n

Cn – frekwencja współwystępowania określonej negatywnej kategorii n oraz słowa klucza z kategorii *China reference*.

¹²⁰ Więcej informacji na ten temat: ibidem.

Indeks dla kategorii pozytywnych

$$i_p = \frac{PP_p + 0,5 \cdot PN_p - PNN_p}{Cp}$$

gdzie:

i_p – indeks dla kategorii p

PP_p – frekwencja kodów pozytywny-pozytywny dla kategorii p

PN_p – frekwencja kodów pozytywny-negatywny dla kategorii p

PNN_p – frekwencja kodów negatywny-negatywny dla kategorii p

Cp – frekwencja współwystępowania określonej pozytywnej kategorii p oraz słowa klucza z kategorii *China reference*¹²¹

Wyżej wymienione kody: negatywny-negatywny, negatywny-pozytywny, pozytywny-pozytywny, nawiązują do manualnego kodowania i zawierają one zdania, w których Chiny są prezentowane w jednoznacznie negatywny sposób (kod negatywny-negatywny dla negatywnego indeksu), w ambiwalentny sposób (kod negatywny-pozytywny dla negatywnego indeksu) lub też przedstawione są pozytywnie, pomimo współwystępowania ze słowem kluczem negatywnie nacechowanej kategorii (kod pozytywny-pozytywny dla negatywnego indeksu). W przypadku indeksów pozytywnych zastosowano zbliżony (*de facto ten sam*, tylko odwrócony) algorytm kodowania.

Indeksy sentymentów oparte na kodowaniu manualnym przeprowadzonym na danych z analizowanej bazy (próbie lub całości) mogą poprawić różnorako jakość analizowania sentymentów w słownikach dla tej bazy. Istnieje też możliwość użycia indeksów sentymentów wygenerowanych dla danej bazy w przypadku analizy innej bazy danych, pod warunkiem relatywnie dużej zbieżności

¹²¹ Ibidem.

tych baz. Ponieważ baza danych, dla których obliczono wartości indeksów w cytowanym wyżej artykule, jest relatywnie kompatybilna z bazą danych analizowaną w tej publikacji, zdecydowałem się użyć wcześniej obliczonych wartości indeksów sentymentów (zarówno pozytywnych, jak i negatywnych) w celu poprawy jakości pomiaru i tym samym analizy sentymentów w niniejszym opracowaniu¹²².

Większa część działań analitycznych prezentowanej publikacji została przeprowadzona przy pomocy oprogramowania do analizy mieszanej (*mixed method*) danych tekstowych firmy PROVALIS Research, a konkretnie programów QDA Miner oraz WORDSTAT.

¹²² Ibidem.

ROZDZIAŁ 4

CHIŃSKA *SOFT POWER* W ZAMBII I ANGOLI – ANALIZA EMPIRYCZNA

Poniższa próba empirycznej analizy chińskiej *soft power* w Zambii i Angoli na podstawie danych, o których pisałem w rozdziale metodologicznym, będzie realizowana poprzez podjęcie następujących procedur analitycznych:

1. Analiza obszarów tematycznych.
2. Analiza sentymentów.
3. Analiza dynamiki zmian.

Pierwszy z tych bloków analitycznych ma na celu empiryczną weryfikację: na bazie jakich obszarów tematycznych jest budowana chińska *soft power* w Zambii i Angoli. Jak już pisałem, według koncepcji *soft power* Nye'a siła ta oddziałuje poprzez kulturę i wartości, jakie propaguje dany kraj, ze szczególnym uwzględnieniem wartości demokratycznych. Wielu autorów, zwłaszcza chińskich, akcentowało specyfikę chińskiej *soft power*, tak innej od amerykańskiego modelu. Do tej pory nie pojawiło się wiele publikacji, w których podjęto by się empirycznej weryfikacji tej tezy. Analiza obszarów tematycznych prezentowana tu jest rozszerzeniem i aktualizacją wątków, które pojawiły się już w poprzedniej mojej publikacji¹²³, sugerującej, że chińska *soft power* w Afryce jest budowana głównie na bazie kwestii ekonomicznych i rozwojowych, z niemal całkowitym pominięciem zagadnień akcentowanych przez Nye'a.

Druga część poświęcona będzie analizie sentymentów w analizowanych danych. Fragment ten ma na celu pokazanie, jak Chiny

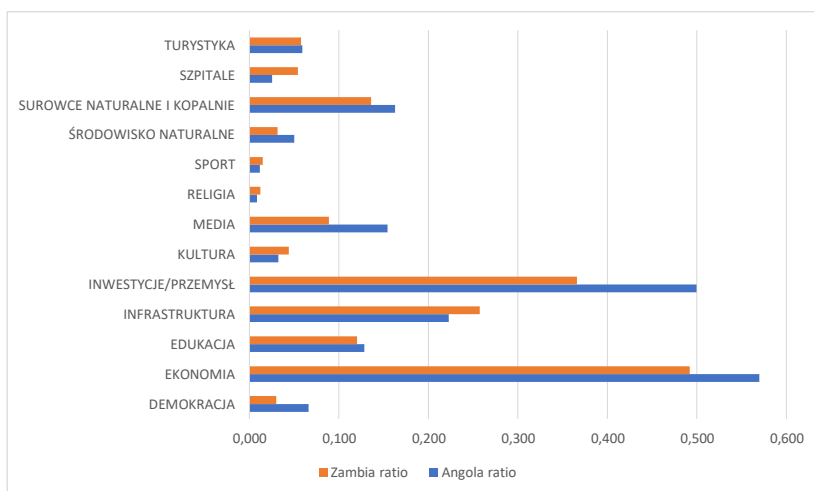
¹²³ J. Jura, K. Kaluzynska, *Not Confucius, nor Kung Fu...*, op. cit., s. 42–69.

prezentowane są w angolańskich i zambijskich mediach, jak przedstawiane przez lokalne elity oraz jak odbierane przez internautów. Wypowiedzi internautów są traktowane jako wskaźnik odbioru komunikatów (w tym medialnych) przez społeczeństwo, a wypowiedzi elit jako wypadkowa odbioru społecznego oraz własnej polityki i interesów. Jednocześnie wypowiedzi polityków są tu widziane jako potencjalny wskaźnik oddziaływania *soft power* na procesy decyzyjne, pod warunkiem współwystępowania określonego typu wypowiedzi z decyzjami o charakterze politycznym bądź po prostu ze zmianami w relacjach dwustronnych na poziomie politycznym czy ekonomicznym. W tej części pracy uwaga będzie skupiona nie tyle na analizie tego, czy Chiny są odbierane pozytywnie czy negatywnie, ale jakie konkretnie obszary nacechowane emocjonalnie są najistotniejsze dla obydwu krajów i jak to się ma do typu analizowanych danych (artykuły, komentarze, wypowiedzi elit).

W trzeciej części analiza będzie skupiona na kluczowej dla tej publikacji kwestii szacowania chińskiej *soft power* w wybranych krajach w kontekście zaprezentowanego w rozdziale pierwszym modelu. Zostanie tu poddana analizie porównawczej dynamika zmian postrzegania/obrazu Chin i Chińczyków w analizowanych typach danych z dynamiką zmian wskaźników statystycznych dotyczących współpracy ekonomicznej i rozwojowej pomiędzy tymi krajami. Skupienie się na wskaźnikach ekonomicznych jest tu motywowane dwoma czynnikami. Po pierwsze, jest to zgodne z prezentowaną w tej publikacji tezą, że chińska *soft power* koncentruje się na gospodarce, więc analiza relacji ekonomicznych wydaje się naturalnym papierem lakmusowym wpływu *soft power* na relacje bilateralne. Po drugie, wskaźniki ekonomiczne pomimo pewnych problemów z ich wiarygodnością w przypadku Afryki są bardziej „zobiektywizowane”, skwantyfikowane, a tym samym łatwiejsze do analizy (szczególnie ilościowej) niż próba oszacowania stanu relacji politycznych i ich dynamiki pomiędzy ChRL a Zambią i Angolą.

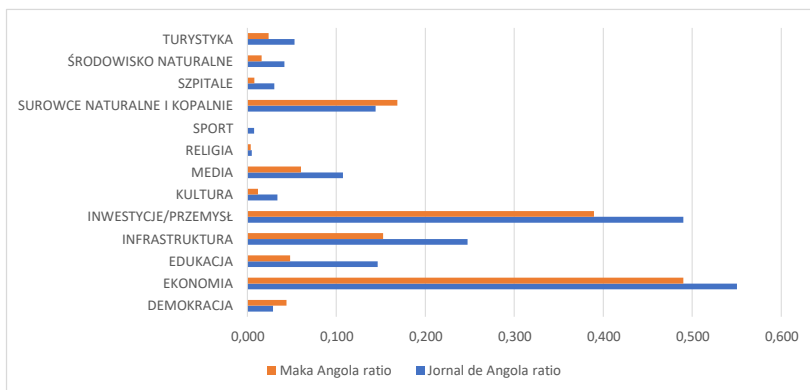
4.1. Obszary tematyczne chińskiej *soft power* a analiza danych tekstowych

Analiza tematyczna bazuje na modelu kategoryzacyjnym wygenerowanym podczas poprzednich badań. W tym konkretnym przypadku wykorzystano tę subkategorię, która odnosiła się do poszczególnych grup tematycznych (ze szczególnym uwzględnieniem kategorii, które zwykle są powiązane z pojęciem *soft power*, jak demokracja, kultura etc.). Zastosowano tu analizę frekwencji przynajmniej jednego słowa klucza z każdej podkategorii tematycznej dla każdego analizowanego zdania, w którym wystąpiło odniesienie do Chin. Następnie, żeby zrelatywizować ważność poszczególnych kategorii, do analizy wykorzystano ratio liczby zdań, w którym pojawiło się przynajmniej jedno odniesienie do danej kategorii, do liczby wszystkich zdań dla analizowanej grupy (kraju, źródła etc.).

Wykres 1. Ratio liczby zdań z poszczególnych kategorii do ilości zdań dla danego kraju w przypadku artykułów

Źródło: Opracowanie własne.

Wykres 2. Ratio liczby zdań z poszczególnych kategorii do ilości zdań dla wybranych źródeł angolańskich dla artykułów

Źródło: Opracowanie własne.

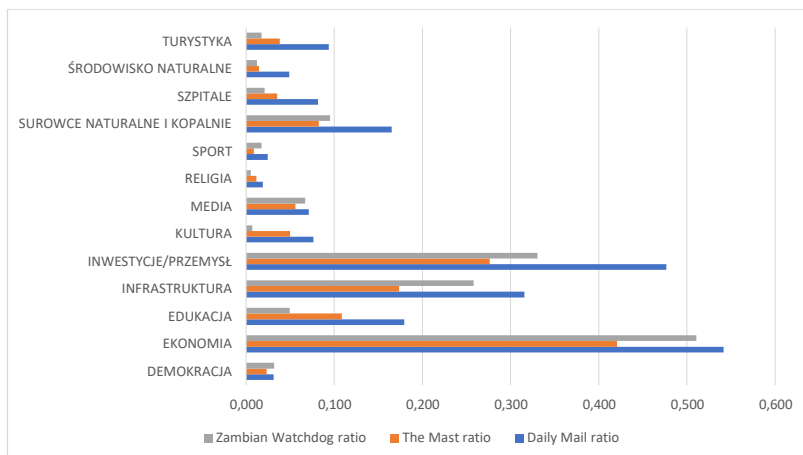
Zgodnie z wykresem 1 i w Zambii, i w Angoli dominuje tematyka stricte ekonomiczna. W przypadku Zambii można zauważyć pewną przewagę odniesień nawiązujących do rozbudowy infrastruktury, podczas gdy w przypadku Angoli jest więcej odniesień do ekonomii i do inwestycji *sensu stricto*. Relatywnie często obecne są w artykułach publikowanych w obydwu krajach odniesienia do surowców naturalnych oraz procesu ich wydobycia, co jest bez wątpienia związane z tym, że obydwa te kraje są bogate w surowce naturalne, którymi bezsprzecznie są zainteresowani Chińczycy. Kontekst zwykle wiązany z klasycznym ujęciem *soft power* jest natomiast właściwie nieobecny w artykułach prasowych odnoszących się do Chin. O ile w przypadku demokracji wydaje się to naturalne, bo nie jest ona na pewno wartością, którą próbują propagować Chińczycy, o tyle na uwagę zasługuje fakt, że kultura, która wydałaby się mocną stroną Chin, jest również reprezentowana w znikomym sposób. Oczywiście w przypadku tego opracowania nie dysponuję odpowiednimi

danymi porównawczymi, ale można chyba wysunąć hipotezę, że źródłem chińskiej *soft power* nie jest kultura, a ekonomia, przynajmniej w krajach rozwijających się. Oprócz tego pozostaje pytanie, na ile w ogóle kultura jest ważna dla krajów, których głównymi problemami są bieda, ubóstwo i braki w rozwoju infrastrukturalnym.

Powyższe spostrzeżenia odnoszą się do większości analizowanych źródeł. Nieco większe zróżnicowanie można zaobserwować w przypadku niektórych źródeł uznawanych za jednoznacznie opozycyjne.

Wykres 2 pokazuje porównanie ratio frekwencji artykułów zawierających słowa kluczowe z poszczególnych kategorii do liczby wszystkich artykułów dwóch wybranych angolańskich źródeł. W tym przypadku porównano portal największej angolańskiej gazety „Jornal de Angola” (będącej pod kontrolą rządu) z najbardziej znanym opozycyjnym portalem angolańskim Maka Angola. Jak wspomniałem, ogólne tendencje dla tych źródeł pozostają takie same: przeważają zdecydowanie tematy związane z ekonomią, inwestycjami i surowcami naturalnymi, podczas gdy tematy kojarzone z *soft power* w klasycznym ujęciu Nye’a pozostają prawie nieobecne. Warto jednakże zwrócić uwagę na ciekawe zróżnicowanie dwóch kategorii: demokracji i surowców naturalnych. W obydwu tych wypadkach ratio jest wyższe dla portalu Maka Angola. Ten opozycyjny portal jest znany bowiem z prodemokratycznego profilu – stąd odniesienia do demokracji w kontekście Chin (oczywiście niekoniecznie mowa tam o nich jako o kraju demokratycznym), które pojawiają się częściej niż na portalu Jornal de Angola. Jeśli chodzi o tematykę wydobywania surowców naturalnych, należy podkreślić, że Maka Angola poświęca sporo uwagi krytyce działalności rządu w tym zakresie (w tym w kontekście ekspansji chińskiej)¹²⁴.

¹²⁴ Szerzej o tym w dalszej części analizy.

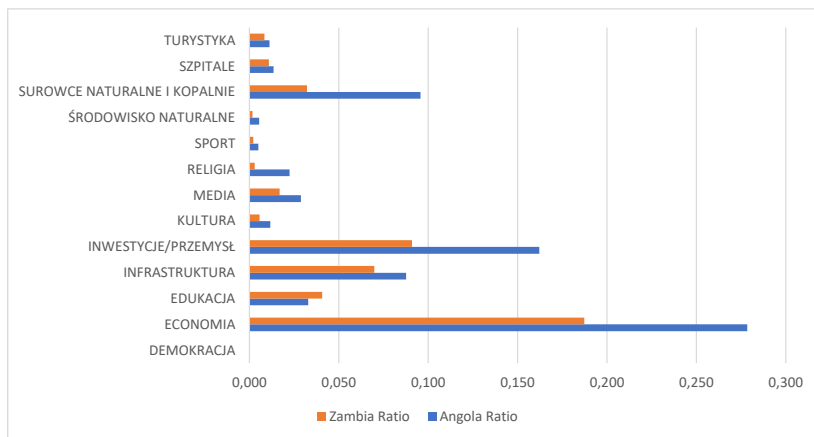

Wykres 3. Ratio liczby zdań z poszczególnych kategorii do liczby zdań dla wybranych źródeł zambijskich dla artykułów

Źródło: Opracowanie własne.

W przypadku rządowych i opozycyjnych źródeł zambijskich sytuacja wygląda nieco inaczej. Na wykresie 3 widać porównanie trzech źródeł: rządowego Daily Mail oraz opozycyjnych The Mast i Watchdog. Dla źródeł opozycyjnych problematyka niezwiązana z ekonomią (w tym kwestie dotyczące środowiska naturalnego) wydaje się jeszcze mniej istotna niż dla portalu rządowego. Najwyraźniej widać to na przykładzie odniesień do kultury w Watchdog. Jest to oczywiście związane z profilem portalu, ale wyraźnie wskazuje akcenty. Jeśli uznać, że portal ten jest swego rodzaju reprezentacją środowisk niezwiązanych z elitami politycznymi, widzimy preferencje tych środowisk. W „The Mast” zaś dziwi nieco mniejszy udział tematyki ekonomicznej niż w pozostałych wyżej analizowanych źródłach. Wydaje się, że choć gazeta ta jest kontynuacją „The Post”, ze względu na potencjalne ryzyko powtórzenia się historii, redaktorzy pisma mogą unikać albo przynajmniej

nie poświęcać tak wiele uwagi potencjalnie kontrowersyjnym tematom związanym z ekonomiczną ekspansją Chin w Zambii, a zwłaszcza dyskusyjnym projektom infrastrukturalnym.

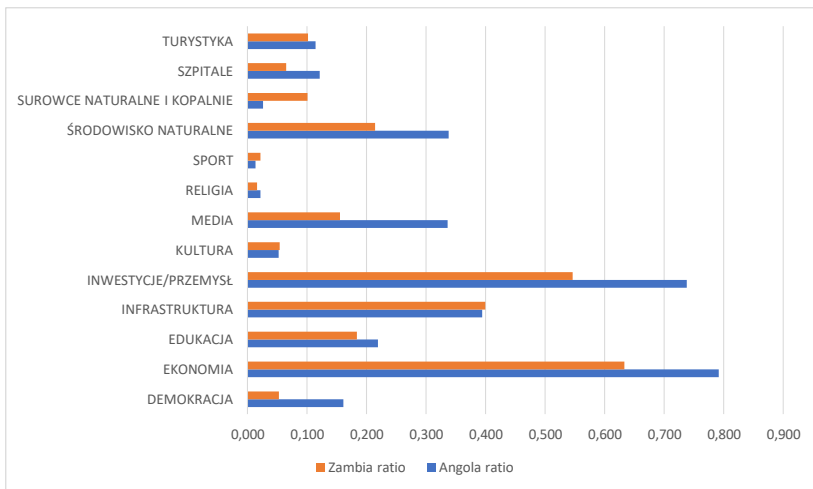

Wykres 4. Ratio liczby zdań z poszczególnych kategorii do liczby zdań dla danego kraju dla komentarzy

Źródło: Opracowanie własne

Jak widać na wykresie 4, dystrybucja ratio liczby zdań dla komentarzy nie różni się znacząco od tej dla artykułów. Uwagę zwraca całkowity brak odniesień do demokracji, co mogłoby świadczyć o tym, że dla internautów czy opinii publicznej w Zambii i Angoli te kwestie w ogóle nie mają znaczenia lub też, co bardziej prawdopodobne, nie są kojarzone w ogóle z Chinami. Interesujące są bardzo wysokie wskaźniki ratio dla ekonomii, inwestycji i tematów związanych z wydobywaniem surowców naturalnych w przypadku Angoli (kategorie te mają też najwyższe wskaźniki dla Zambii). Świadczy to, że dla Angolczyków Chiny są związane głównie z tymi zakresami tematycznymi. Mamy też dużą różnicę ratio pomiędzy Zambią i Angolą. Różnica ta jest nieco mniejsza w przypadku kolejnej

istotnej kategorii – a mianowicie inwestycji. Łączy się to z różnymi kontrowersjami związanymi z projektami infrastrukturalnymi realizowanymi w Zambii (jak nowy międzynarodowy port lotniczy imienia Kennetha Kaundy), które przyciągają uwagę opinii publicznej.

Wykres 5. Ratio liczby zdań z poszczególnych kategorii do liczby zdań dla danego kraju w przypadku wypowiedzi liderów politycznych

Źródło: Opracowanie własne.

Wykres 5 pokazuje podobny miernik w przypadku, gdy w artykule powoływano się na wypowiedzi elit politycznych. Jak łatwo zauważyć, tu też dominują, nawet w większym stopniu niż w artykułach i komentarzach, odniesienia do problematyki ogólnoeconomicznej oraz aspektów ekonomicznych związanych z inwestycjami i rozwojem przemysłu. Kwestie te przewijają się w prawie każdej wypowiedzi angolańskich elit politycznych (odpowiednio 79% i 74%) oraz w większości wypowiedzi liderów zambijskich (odpowiednio 63% i 55%). Kolejnym często poruszanym tematem jest infrastruktura. Odniesienia do kultury, choć stanowią immanentny

element *soft power* w koncepcji Nye'a, nawet w przypadku elit nie pojawiają się w odniesieniu do Chin, podobnie jak kwestie sportu czy religii. Nieco większy jest odsetek nawiązań do słownictwa powiązanego z ideą demokracji. Przy czym należy tu pamiętać, że współwystępowanie to ma raczej związek z tym, że elity polityczne częściej odnoszą się do tematyki politycznej, w której siłą rzeczy pojawiają się także odniesienia do mechanizmów demokratycznych, takich jak wybory, niż z tym, że Chiny są odbierane jako krzewiciel demokracji.

W artykułach ukazujących się w obu analizowanych krajach w latach 2013–2019 nie zachodzi nieomal żadna istotna zmiana w tematyce, wokół której koncentrowały się treści dotyczące Chin. W Angoli można jedynie mówić o lekkim, stabilnym spadku tej ratio. Z kolei w przypadku artykułów ukazujących się w Zambii można mówić od 2016 roku o pewnym spadku ratio odniesień do inwestycji przy jednoczesnym wzroście nawiązań do tematyki ogólnoeconomicznej. Co do komentarzy w Angoli¹²⁵, można mówić o niewielkim spadku zainteresowania tematyką ogólnoeconomiczną (od 2015 roku) oraz tematyką związaną z inwestycjami (od 2016). Dla odmiany w 2018 roku można zaobserwować znaczący wzrost zainteresowania problematyką bogactw naturalnych (głównie eksploatacją i eksportem angolańskiej ropy do Chin). W przypadku komentarzy publikowanych w Zambii¹²⁶ można mówić o znaczącym wzroście zainteresowania tematyką ogólnoeconomiczną od 2014 roku oraz o pewnym spadku nawiązań do rozwoju infrastruktury w 2018 roku. Nie zmienia to jednak faktu, że podstawowe obszary zainteresowania dla obydwu krajów zarówno dla komentarzy, jak i artykułów niezmiennie oscylują wokół tematów związanych z inwestycjami, rozbudową infrastruktury, eksploatacją surowców naturalnych i innymi kwestiami ogólnoeconomicznymi.

¹²⁵ Co oznacza w tym przypadku komentarze na portalu Angolonoticias

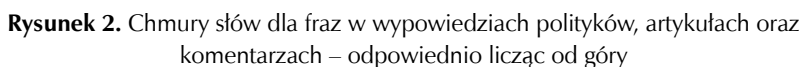
¹²⁶ Głównie Lusaka Times i w niewielkim stopniu The Zambian Observer.

W wypowiedziach elit politycznych trudno mówić o jakiegokolwiek dynamice frekwencji odniesień do poszczególnych obszarów tematycznych.

Podsumowując, można jednoznacznie stwierdzić, że w treści artykułów, komentarzy oraz wypowiedzi elit tematyka odniesień do Chin jest spójna. Skupiają się głównie na kwestiach ekonomicznych oraz rozwojowych (rozbudowy/odbudowy infrastruktury oraz inwestycji). Kwestie typowo kojarzone z *soft power*, jak kultura czy demokracja, są mało istotne. Trudno jednoznacznie stwierdzić, jakie są przyczyny tego stanu rzeczy. Może ma to związek z tym, że Chiny nie mają na danym obszarze wiele do zaoferowania (gdy chodzi o demokrację, na pewno, ale co z kulturą?). Może zaś istotniejsze jest to, że dla krajów rozwijających się kwestie takie jak kultura (i do pewnego stopnia demokracja) są dalece mniej znaczące od prostych kwestii bytowych i ekonomicznych.

Dość ciekawych informacji na temat najczęściej pojawiających się wątków tematycznych dostarcza analiza fraz występujących w badanych dokumentach i wypowiedziach elit. Na rysunku 2 można zaobserwować wizualizację analizy frekwencji fraz¹²⁷ w źródłach w postaci chmur słów.

¹²⁷ Analiza fraz o długości minimum dwóch słów, frekwencji minimum trzech oraz z wyłączeniem tzw. *stop words*.

Źródło: Opracowanie własne.

Rysunek 2 pokazuje, że w wypowiedziach polityków, a także w tekstach artykułów dominują frazy związane z kwestiami ekonomicznymi, finansowymi, a konkretnie „milionami dolarów”, które to w postaci kredytów infrastrukturalnych czy inwestycji napływają lub

zgodnie z obietnicami mają napłynąć z Chin do Zambii i Angoli. W tym kontekście przewijają się nazwiska i funkcje najważniejszych osób w państwie, odniesienia do sytuacji międzynarodowej w aspekcie ekonomicznym (jak choćby do chińsko-amerykańskiej wojny handlowej). Ponadto rysuje się tu wyraźna rozbieżność pomiędzy frazami pokazanymi tu a najczęściej używanymi w komentarzach. O ile zarys tematyczny jest zbieżny (związany z ekonomią), o tyle powyższe chmury słów sugerują, że bardziej szczegółowy kontekst się różni. Mamy tu silniej zarysowany kontekst lokalny i problem obecności Chińczyków w Afryce (*China men, Chinese nationals, Chinese people*), obawy związane z napływem Chińczyków do Afryki potencjalnym zagrożeniem pułapką długów – *debt trap* (*Chinese loans, Chinese contractors, Exim bank*). Do tego dochodzi pewna krytyka lokalnych elit politycznych (*lazy Lungu* – Edgar Lungu, poprzedni prezydent Zambii). Nasuwa to hipotezę, że wizerunek Chin w Angoli i Zambii nie jest jednoznaczny wśród wszystkich aktorów i że może on być zdecydowanie gorszy pośród internautów. To może, ale nie musi w myśl przyjętego modelu przekładać się na chińską *soft power* w analizowanych krajach.

4.2. Obraz i percepcja Chin w Zambii i Angoli dla poszczególnych typów aktorów i środków przekazu – analiza sentymentu

Kolejnym elementem rozważań będzie analiza tego, czy Chiny przedstawiane są w mediach, w medialnych wypowiedziach elit i w komentarzach internautów pozytywnie czy też negatywnie. Pozytywny lub negatywny odbiór danego kraju przez internautów może tu być traktowany jako percepcja społeczna danego obiektu. Powstaje zatem pytanie: na ile taka percepcja ma związek z tym, jak Chiny są przedstawiane w mediach, oraz jak percepcja społeczna może wpływać na wypowiedzi polityków i dalej na ich działania (co będzie przedmiotem następnej części analizy).

Sama analiza podobnie jak analiza tematyczna została przeprowadzona na bazie słowników wygenerowanych podczas poprzednich badań, przy czym w przypadku analizy sentymentów zastosowano też¹²⁸ wskaźniki indeksów sentymentów¹²⁹ dla poprawy jakości pomiaru. Zgodnie z metodą sugerowaną w wyżej cytowanym artykule, biorąc pod uwagę dużą kompatybilność analizowanej bazy danych, do wygenerowania wartości indeksów na etapie początkowym z analizy wyłączono wszelkie kategorie – zarówno te pozytywne, jak i negatywne – których wartości indeksów dla obydwu krajów mieściły się w przedziale od $-0,25$ do $0,25$, co zostało pokazane w tabeli 5.

Tabela 5. Wartości indeksów sentymentów dla kategorii nacechowanych pozytywnie i negatywnie emocjonalnie

Kategorie negatywne		Kategorie pozytywne	
Kategoria	Indeks	Kategoria	Indeks
wypadek	0,889	zysk	0,833
narkotyki	0,870	kooperacja	0,754
korupcja	0,793	wsparcie	0,701
przemoc/przestępstwo	0,792	pozytywny	0,688
protest	0,755	pokój	0,684
klęska żywiołowa	0,632	rozwój	0,670
ryzyko	0,564	harmonia	0,653
cierpienie	0,528	radość	0,588
broń	0,451	sukces	0,574

¹²⁸ Zarówno do wyłączenia niektórych kategorii z analizy, jak i do poprawy jakości pomiaru wykorzystywanych wskaźników.

¹²⁹ Por. J. Jura, K. Kałużńska, *Mixed Integrative Heuristic Approach...*, op. cit.

Kategorie negatywne		Kategorie pozytywne	
Kategoria	Indeks	Kategoria	Indeks
ruina	0,339	wdzięczność	0,556
porażka	0,315	wolność	0,534
wojna	0,306	przyjaźń	0,518
zakaz/kontrola	0,284	nadzieja	0,444
bieda	0,276	bezpieczeństwo	0,436
obniżenie	0,276	zaufanie	0,389
deficyt	0,216	modernizacja	0,256
chaos	0,206	sprawiedliwość	0,167
wprowadzić siłą	0,138		
słaby	0,083		
wykorzystywać	0,045		
kolonizator	0,026		
pokonać	0,000		
kryzys	-0,068		
choroba	-0,220		

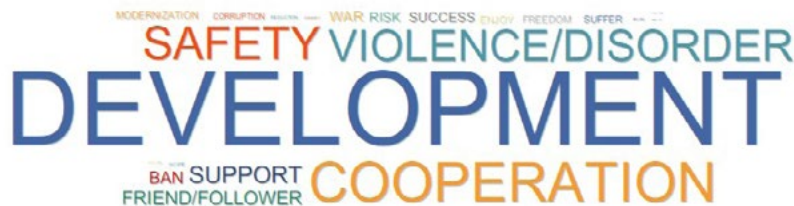
Źródło: Opracowanie własne¹³⁰.

4.3. Chiny i Chińczycy w angolańskich i zambijskich mediach

Generalnie obraz Chin i Chińczyków w angolańskich i zambijskich mediach jest pozytywny. Pokazuje to wizualizacja analizy frekwencji

¹³⁰ Ibidem.

wyodrębnionych kategorii o pozytywnym i negatywnym nacechowaniu emocjonalnym na rysunku 3.

Rysunek 3. Chmura kategorii dla angolańskich i zambijskich mediów

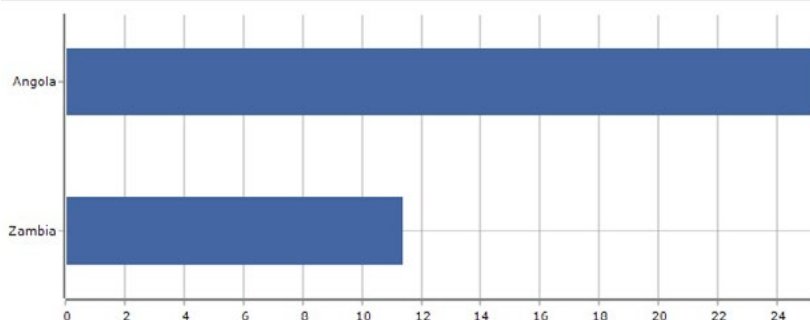
Źródło: Opracowanie własne.

Jak widać, podstawową kategorią pojawiającą się w zdaniach zawierających kontekst chiński jest rozwój (w tym kontekście rozwój gospodarczy). Kolejnymi często występującymi pozytywnymi kategoriami są współpraca i wsparcie¹³¹. Jedyną zaś często występującą kategorią negatywną jest przemoc/chaos. Mimo iż sama analiza frekwencji ze względu na jej zdekontekstualizowaną formę jest relatywnie silnie obciążona, przy tych kategoriach to obciążenie jest niskie ze względu na relatywnie wysokie wskaźniki indeksu sentymentu¹³². W przypadku najczęściej występujących kategorii emocjonalnych nie występuje znaczące zróżnicowanie we frekwencji pomiędzy mediami angolańskimi i zambijskimi. Pewnymi wyjątkami

¹³¹ Nie uwzględniono tu kategorii bezpieczeństwo ze względu na niską wartość indeksu.

¹³² Indeks (przyjmujący wartości od –1 do 1) informuje, na ile dana kategoria słownikowa ma realne, skontekstualizowane nacechowanie emocjonalne dla danej lub zbliżonej bazy danych tekstowych. Im wyższa wartość indeksu, tym większa trafność kategorii. Więcej szczegółów – por. J. Jura, K. Kałużyńska, *Mixed Integrative Heuristic Approach...*, op. cit.

są tu kategorie bezpieczeństwo i wojna. Co do tej pierwszej (patrz wykres 6), warto dodać, że wartość indeksu dla Zambii jest niższa niż dla Angoli – odpowiednio (0,36 i 0,5), co dodatkowo zwiększa różnice pomiędzy krajami¹³³.

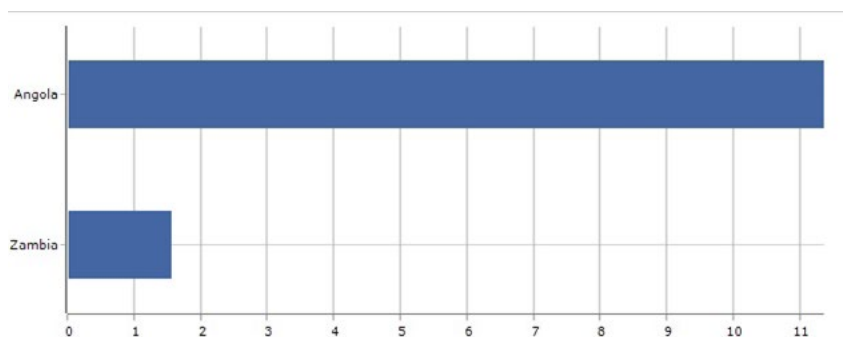
Wykres 6. Frekwencja na 10 000 słów dla kategorii bezpieczeństwo – artykuły

Źródło: Opracowanie własne.

Nieco odmiennie sytuacja przedstawia się dla kategorii wojna, co widać na wykresie 7. Tutaj zarysowuje się zdecydowana przewaga występowania tej kategorii w Angoli. Przy czym wartości indeksu dla Angoli są zdecydowanie niższe niż dla Zambii (odpowiednio 0,15 i 0,59)¹³⁴, co niweluje realną, skontekstualizowaną różnicę pomiędzy tymi krajami.

¹³³ Przy czym generalnie wartość indeksu jest relatywnie niska, jako że często pisze się akurat o braku bezpieczeństwa w chińskich kopalniach i fabrykach – szczególnie w Zambii, gdzie doszło do szeregu wypadków.

¹³⁴ Chiny w dyskursie często pojawiają się jako kraj, który pomógł w rozwoju Angoli po zakończeniu wojny domowej, zaś nawiązania do chińsko-amerykańskiej wojny handlowej nie stawiają Chin w jednoznacznie negatywnym świetle.

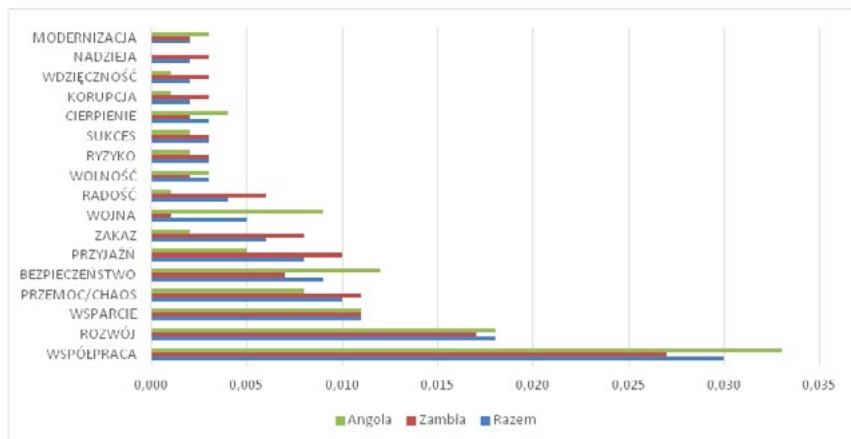

Wykres 7. Frekwencja na 10 000 słów dla kategorii wojna – artykuły

Źródło: Opracowanie własne.

Wnioski z powyższej analizy frekwencji znajdują też potwierdzenie w analizie współwystępowania¹³⁵. Na wykresie 8 można zaobserwować daleko idącą zbieżność z wnioskami prezentowanymi powyżej. Zdecydowałem się przeprowadzić również tę analizę, gdyż pozwala ona zbadać współwystępowanie kategorii nacechowanych emocjonalnie w bezpośredniej bliskości słów kluczy zaklasyfikowanych do kategorii: odniesienia do Chin, co zwiększa prawdopodobieństwo bezpośredniego związku semantycznego tych kategorii, choć nie jest to analiza skontekstualizowana. Dla odmiany analiza frekwencji w połączeniu z zastosowaniem indeksów jest pewną formą estymacji analizy skontekstualizowanej (sama w sobie jest zdecydowanie bardziej trafna niż analiza frekwencji bez indeksów). Zbieżność wniosków jest tu traktowana jako argument wskazujący na trafność wniosków z analizy.

¹³⁵ Analiza ta oparta jest na współczynniku podobieństwa zbiorów Jaccarda i przedstawiona w postaci tzw. *proximity plot*.

Wykres 8. Analiza współwystępowania kategorii odniesienia do Chin oraz kategorii nacechowanych emocjonalnie (w oknie 6 słów) wyrażona we współczynniku podobieństwa Jaccarda dla artykułów

Źródło: Opracowanie własne.

4.4. Chiny i Chińczycy w komentarzach internautów

Nastawienie emocjonalne internautów względem Chin i Chińczyków różni się zdecydowanie od tego w artykułach, co wyraźnie widać na rysunku 4.

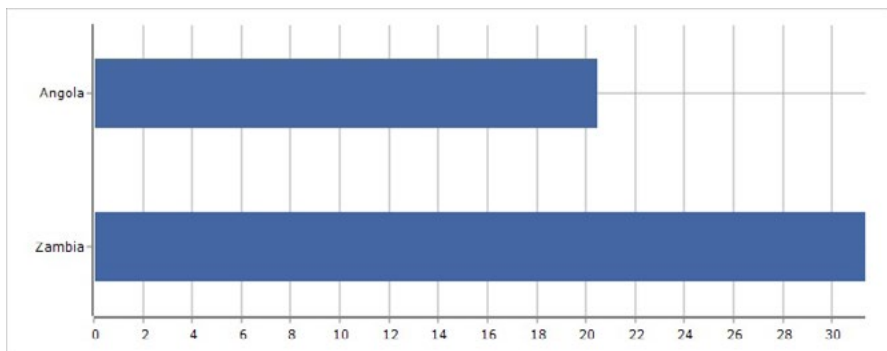

Rysunek 4. Chmura kategorii dla komentarzy angolańskich i zambijskich internautów

Źródło: Opracowanie własne.

Tu w grupie najbardziej popularnych kategorii pojawiają się te związane z przemocą i przestępstwami, ponadto względnie często pojawiają się odniesienia do korupcji. Biorąc pod uwagę wysoką wartość indeksu, można przypuszczać, że większość z tych odniesień dotyczy bezpośrednio Chin. W negatywnych komentarzach całkiem popularne są też odniesienia do cierpienia, a także zakazów czy kontroli działalności chińskiej. Te pierwsze przedstawiają w dużej mierze negatywnie Chiny (wysoka wartość indeksu), drugie nie są tak istotne ze względu na raczej niską wartość indeksu (0,28). Oczywiście pojawiają się też kategorie pozytywne, w tym dominująca w artykułach kategoria „rozwój”. Nie zmienia to jednak stanu rzeczy: w komentarzach Chiny nie są przedstawiane tak pozytywnie.

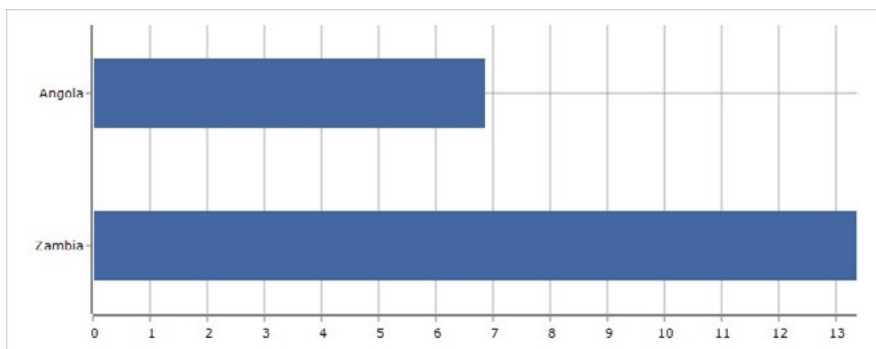
Znaczące różnice we frekwencji występowania poszczególnych kategorii pomiędzy krajami pojawiają się w przypadku tych o negatywnym nacechowaniu emocjonalnym.

Wykres 9. Frekwencja na 10 000 słów dla kategorii przemoc/przestępstwo – komentarze

Źródło: Opracowanie własne.

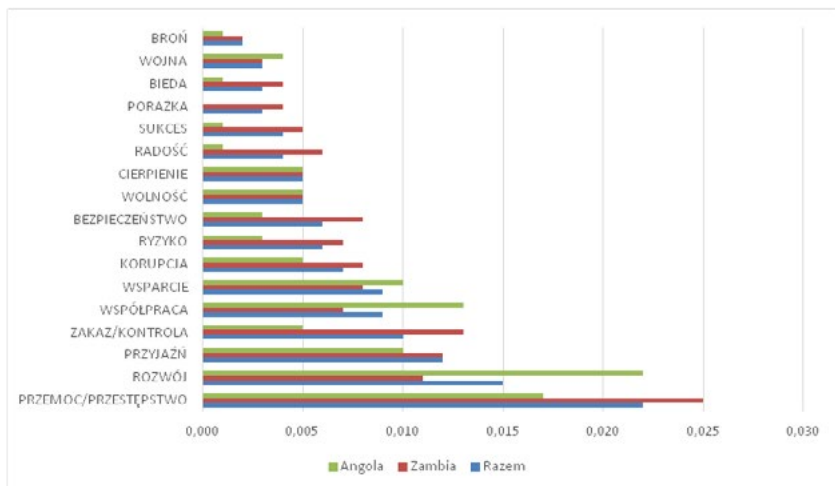
Jak widać na wykresie 9, słowa klucze z kategorii przemoc/przestępstwo pojawiają się o około 1/3 częściej w materiałach z Zambii niż z Angoli. Dysproporcję tę wzmacnia dodatkowo bardzo duża różnica w wartościach indeksu dla Zambii i Angoli (odpowiednio 0,84 i 0,46). Oznacza to, że w Zambii słowa klucze nawiązujące do przestępstwa, chaosu, przemocy w kontekście Chin i/lub Chińczyków oraz negatywnego odbioru ich działań dominują zdecydowanie w komentarzach internautów.

Wykres 10. Frekwencja na 10 000 słów dla kategorii „korupcja” – komentarze

Źródło: Opracowanie własne.

Bardzo podobną, niemalże identyczną różnicę (choć przy mniejszych frekwencjach) można zauważyć w przypadku frekwencji występowania kategorii korupcja. Tu jednak wartości indeksów dla Zambii i Angoli są podobne, nieco wyższa jest nawet wartość indeksu dla Angoli (odpowiednio 0,78 i 0,83). Podobnie rzecz się ma w przypadku kategorii zakaz/kontrola – przy czym tu wartości indeksów są niskie (0,43 dla Zambii) lub wręcz oscylujące w okolicach 0 (dokładnie $-0,01$ dla Angoli). Oznacza to, że w przypadku tej kategorii istnieje duże prawdopodobieństwo (zakładając zbieżność baz danych: analizowanej tu i tej, na podstawie której stworzono wartości indeksów), iż komentarze zawierające słowa kluczowe z tej kategorii w Angoli mogą mieć *summa summarum* neutralny ładunek emocjonalny w odniesieniu do Chin.

Wykres 11. Analiza współwystępowania kategorii „odniesienia do Chin” oraz kategorii nacechowanych emocjonalnie (w oknie 6 słów) wyrażona we współczynniku podobieństwa Jaccarda dla komentarzy

Źródło: Opracowanie własne.

Wizualizacja analizy współwystępowania kategorii zawierającej odniesienia do Chin oraz nacechowanych emocjonalnie kategorii w dużej mierze potwierdza wyniki wyżej opisanej analizy frekwencji. Zwraca tu jedynie uwagę (i w tym sensie są to wnioski nieco różne od analizy frekwencji) zdecydowanie wyższy wskaźnik współwystępowania kategorii rozwój i kooperacja dla Angoli w porównaniu do Zambii oraz nieco mniej znacząca pozycja kategorii korupcja. Nie zmienia to jednak faktu, że wnioski wyciągnięte z analizy frekwencji i współwystępowania są w dużej mierze zbieżne, co niewątpliwie wzmacnia siłę prezentowanych argumentów.

4.5. Chiny i Chińczycy w wypowiedziach elit w angolańskich i zambijskich mediach

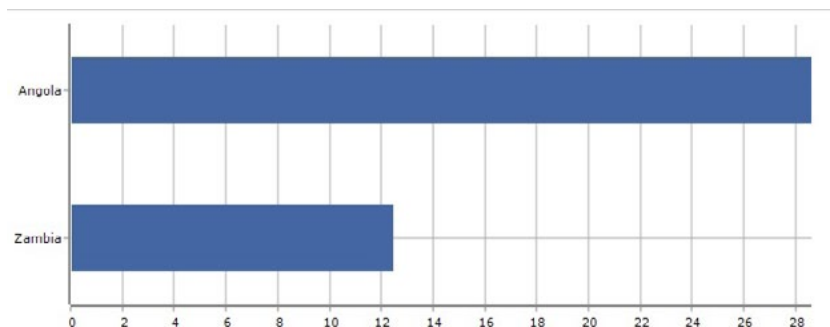

Rysunek 5. Chmura kategorii dla wypowiedzi elit politycznych cytowanych w angolańskich i zambijskich mediach

Źródło: Opracowanie własne.

Jak widać na rysunku 5, zgodnie z oczekiwaniami przeważają tu kategorie pozytywnie nacechowane emocjonalnie, takie jak rozwój, współpraca i bezpieczeństwo, oraz z nieco już mniejszą frekwencją kategoria wsparcie. Wszystkie one, z wyłączeniem kategorii bezpieczeństwo, mają wysoką wartość indeksu, co wzmacnia powyższe wnioski. Jedyną właściwie znaczącą kategorią nacechowaną ujemnie jest przemoc/przestępstwo, choć akurat w tym wypadku należałoby się spodziewać relatywnie niskiej liczby bezpośrednich negatywnych odniesień do Chin¹³⁶.

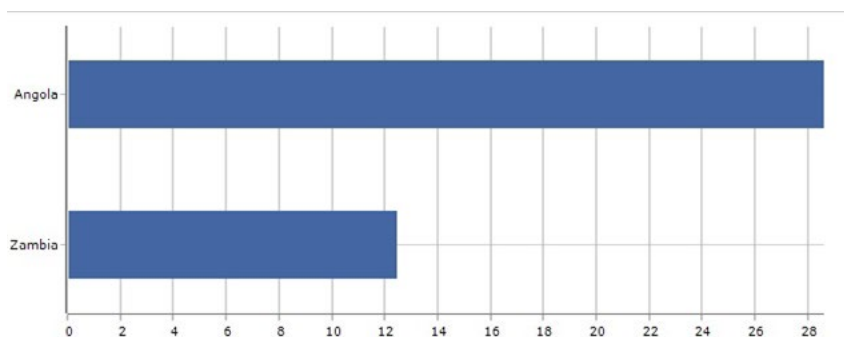
¹³⁶ W bazie referencyjnej, na podstawie której zostały tworzone wartości indeksów, nie wyodrębniono podzbioru odnoszącego się do wypowiedzi elit (choć ten podzbiór był oczywiście częścią bazy).

Wykres 12. Frekwencja na 10 000 słów dla kategorii rozwój – wypowiedzi elit w mediach

Źródło: Opracowanie własne.

W wypowiedziach elit w mediach zambijskich częściej pojawiają się odniesienia do rozwoju kraju (patrz wykres 12), który w dużej mierze został oparty na chińskich inwestycjach i projektach infrastrukturalnych. Dla odmiany w kategorii bezpieczeństwo przeważają wypowiedzi elit angolańskich (patrz wykres 13), przy czym chodzi tu bardziej o bezpieczeństwo ekonomiczne kraju, głównie w kontekście stabilizacji rynku paliwowego. Pokazuje to, że wypowiedzi elit są generalnie pozytywne, jednak nacisk na obszary tematyczne jest związany ze specyfiką danego kraju i tego, co jest dla niego zdaniem elit bardziej istotne.

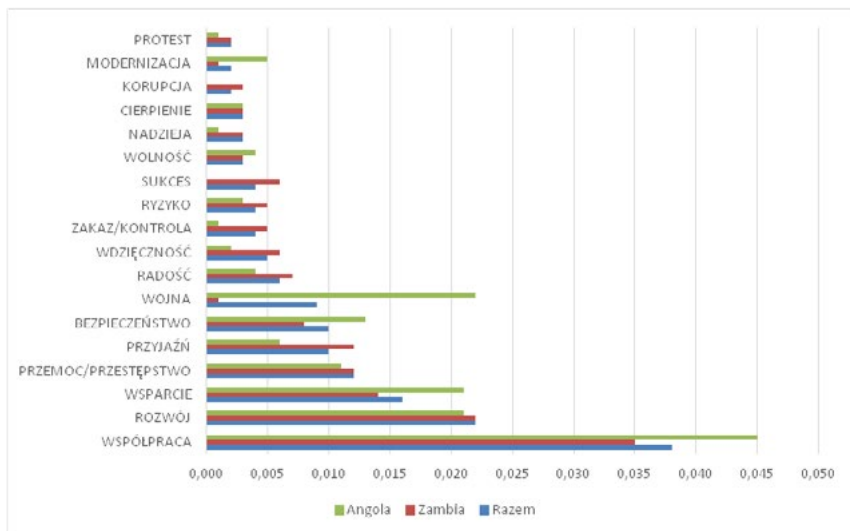

Wykres 13. Frekwencja na 10 000 słów dla kategorii bezpieczeństwo – wypowiedzi elit w mediach

Źródło: Opracowanie własne.

Wnioski z powyższej analizy są w dużej mierze potwierdzone dla analizy współwystępowania opartej na współczynniku Jaccarda. Należy jednak zwrócić uwagę na trzy dodatkowe kwestie. Po pierwsze, w ramach analizy współwystępowania w obrębie okna 6 słów nie widać znaczącej różnicy pomiędzy krajami dla kategorii rozwój (która wystąpiła w analizie frekwencji), co mogłoby sugerować, że w rzeczy samej podstawową kwestią jest tu bezpieczeństwo ekonomiczne kraju, a Chiny pojawiają się tylko w kontekście dyskusji o tym problemie, zaś niekoniecznie stanowią główny punkt odniesienia. Po drugie, mamy tu nieco większy stopień współwystępowania dla kategorii współpraca dla Angoli, co sugeruje, że ten element jest bardziej podkreślany przez liderów angolańskich. Po trzecie, zdecydowana jest przewaga współczynnika współwystępowania w przypadku Angoli dla kategorii wojna. Z tym że liderzy angolańscy znacznie częściej odnoszą się do problematyki chińsko-amerykańskiej wojny handlowej. Prawdopodobnie dlatego, że Angola jako jeden z czołowych eksporterów ropy w Afryce jest krajem o nieco bardziej globalnych aspiracjach. Dodatkowo część odniesień elit angolańskich porusza kwestię pomocy chińskiej po zakończeniu

wojny domowej, co jest jednym ze stałych motywów w publicznym dyskursie angolańskim¹³⁷.

Wykres 14. Analiza współwystępowania kategorii odniesienia do Chin oraz kategorii nacechowanych emocjonalnie (w oknie 6 słów) wyrażona we współczynniku podobieństwa Jaccarda – dla wypowiedzi elit

Źródło: Opracowanie własne.

Podsumowanie

W prezentowanej powyżej analizie zaznacza się kilka prawidłowości. Po pierwsze i najważniejsze, wyraźna jest różnica pomiędzy obrazem Chin w mediach oraz wypowiedziach elit a komentarzami internautów. W tych pierwszych przeważają zdecydowanie odniesienia pozytywne (aczkolwiek z poruszaniem tematów wrażliwych),

¹³⁷ Por. np. J. Jura, K. Kałużyńska, P. de Carvalho, *Events over Endeavours...*, op. cit.

w drugich zaś odniesienia negatywne do napięć powstałych w wyniku ekspansji chińskiej w Afryce i powodujących sytuacje użycia przemocy (zarówno przez Chińczyków, jak i wobec Chińczyków), sytuacje o charakterze korupcyjnym czy inne działania o charakterze przestępczym bądź definiowane/etykietowane przez internautów jako przestępcze.

Obraz Chin i Chińczyków jest generalnie nieco bardziej negatywny w Zambii, tak w treści artykułów i wypowiedziach polityków (choć tu, jak wspominałem, przeważają odniesienia pozytywne), jak w komentarzach (tu generalnie dominują odniesienia negatywne). Podobnie (co oczywiście nie stanowi zaskoczenia) największe różnice w przedstawianym obrazie Chin i Chińczyków w mediach analizowanych krajów występują pomiędzy mediami kontrolowanymi przez rząd a mediami opozycyjnymi, które często używają retoryki antychińskiej. Przy czym retoryka ta może mieć charakter czysto obywatelski – typu sygnalisty, jak i *stricte* polityczny (użycie retoryki antychińskiej może być wykorzystane w kampanii wyborczej)¹³⁸.

Powyższe uwagi skłaniają do sformułowania wstępnych wniosków o charakterze bardziej generalnym. W Afryce opinia publiczna nie ma bezpośredniego i bardzo silnego przełożenia na wypowiedzi polityków (oczywiście z akcentem na polityków sprawujących w danym momencie rządu, a nie opozycję). Jeśli uznać tę interpretację za trafną, oznaczałoby to, że przynajmniej w analizowanych krajach afrykańskich chińska taktyka skupiania się w tworzeniu relacji międzynarodowych na elitach politycznych¹³⁹ jest skuteczna i *de facto* w krajach o charakterze niedemokratycznym lub semi-demokratycznym skupianie się na opinii publicznej nie ma sensu.

¹³⁸ W Zambii użycie takiej retoryki przyczyniło się chociażby częściowo do wygrania wyborów przez Front Patriotyczny w 2011 roku. Inna sprawa, że partia ta już po przejęciu władzy diametralnie zmieniła nastawienie do Chin i z zagorzałego krytyka obecności chińskiej w Zambii stała się jej największym orędownikiem.

¹³⁹ Por. np. J. Jura, K. Kałużńska, P. de Carvalho, *Events over Endeavours...*, op. cit.

Lokalne elity zwracają bowiem raczej niewielką uwagę na głos ludu, a jeśli zwracają, to tylko w czasie kampanii wyborczych¹⁴⁰.

Wydaje się, że aby nadać powyższemu spostrzeżeniu rangę wniosku, a nie tylko hipotezy roboczej, należy również prześledzić dynamikę zmian w obrębie wyżej analizowanych zmiennych, co będzie stanowiło punkt startowy następnego etapu prezentowanej w tym opracowaniu analizy.

¹⁴⁰ Ibidem.

ROZDZIAŁ 5

ANALIZA DYNAMIKI OBRAZU I POSTRZEGANIA CHIN W ZAMBII I ANGOLI A KSZTAŁT RELACJI BILATERALNYCH JAKO MIERNIK CHIŃSKIEJ *SOFT POWER*

W tej części głównym przedmiotem analizy będzie próba odpowiedzi na główne pytanie badawcze tego opracowania, a mianowicie: jaka jest realnie chińska *soft power* w Zambii i Angoli. Aby to osiągnąć, konieczne jest porównanie obrazu Chin i Chińczyków w Zambii i Angoli oraz tego, jak ten obraz jest postrzegany przez opinię publiczną. Następnie określenie, czy postrzeganie przez opinię publiczną wpływa w jakiś sposób na publiczne deklaracje polityków, oraz (a właściwie przede wszystkim), czy to wpływa na kształt relacji politycznych i ekonomicznych pomiędzy krajami.

Teoretycznie rzecz biorąc, skwantyfikowane dane dotyczące obrazu Chin, ich percepcji w oczach opinii publicznej oraz deklaracji publicznych polityków, a także dostępne dane statystyczne dotyczące kształtu relacji ekonomicznych pomiędzy interesującymi nas krajami pozwalają przeprowadzić wnioskowanie w sposób opisany w rozdziale teoretycznym – czyli zbadać relację przyczynowo-skutkową między obrazem a stanem współpracy gospodarczej (na przykład na polu handlu zagranicznego, inwestycji¹⁴¹).

Na wstępnym etapie prac nad tym opracowaniem rozważałem opcję bardziej zmatematyzowanej i precyzyjnej próby odpowiedzi na główne pytanie badawcze. Jednakże wraz z postępem pracy

¹⁴¹ Można by na przykład wykorzystać istniejące już w ekonomii modele, dodając do nich dodatkowe zmienne dotyczące samej *soft power*.

analitycznej oraz innych projektów, w których biorę udział¹⁴², uznałem, że pewne ograniczenia związane z ilością czy częstotliwością¹⁴³ obserwacji, a nade wszystko jakością danych statystycznych w Afryce¹⁴⁴, sprawiają, że zastosowanie metod ekonometrycznych byłoby nieuzasadnione z metodologicznego punktu widzenia. Podejmując taką decyzję, chciałem przede wszystkim uniknąć dość często występującej w empirycznych naukach społecznych pułapki: zastosowania wysoce z matematyzowanych (i w ten sposób poniekąd legitymizujących formułowanie silnych wniosków) metod statystycznych do niewiarygodnych danych. Powoduje to, że wygłasza się silne wnioski o artefaktach, nie zaś o realnych zjawiskach zachodzących we współczesnym świecie.

Dlatego finalnie zdecydowałem się odnieść do wyżej wymienionej problematyki jedynie w kontekście analizy współwystępowania pewnych procesów, a nie typowej analizy przyczynowo-skutkowej, co byłoby bezpośrednim nawiązaniem do prezentowanego w rozdziale teoretycznym modelu.

Niezależnie od rezygnacji z zastosowania bardziej zaawansowanych metod statystycznych jakość analizowanych danych pozostała wciąż jednym z głównych priorytetów prezentowanej analizy. Z tego też powodu, podobnie jak w poprzedniej części pracy, zastosowałem tu indeksy sentymentów dla poprawienia jakości pomiaru i dalej analizy sentymentów¹⁴⁵. W tym momencie skupiłem się jednak na problemie: czy, a jeśli tak, to jak zmieniało się całościowe

¹⁴² W chwili obecnej przygotowuję artykuł dla „Review of African Political Economy” o problemach metodologicznych związanych z pracą nad danymi empirycznymi w Afryce.

¹⁴³ W ramach analizy danych tekstowych dysponowałem danymi o wysokiej częstotliwości, jednakże tylko z ostatnich kilku lat, natomiast dla odmiany większość danych statystycznych dotyczących chińsko-afrykańskiej współpracy ekonomicznej dostępna jest jedynie w postaci raportów rocznych.

¹⁴⁴ Por. M. Jerven, *Poor Numbers...*, op. cit.

¹⁴⁵ Analiza sentymentu wydaje się tu w sposób oczywisty miernikiem obrazu Chin.

postrzeganie Chin i Chińczyków w analizowanych danych. Wydaje się, że sensownym miernikiem takiego generalnego obrazu mógłby być stosunek frekwencji słów o emocjonalnym nastawieniu negatywnym do sumy słów o pozytywnym i negatywnym nastawieniu emocjonalnym w zdaniach, w których pojawia się odniesienie do Chin. Jednakże zdekontekstualizowany charakter analizy sentymentów opartych na metodach słownikowych sprawił, że zmodyfikowałem wyniki analizy frekwencji o wartości indeksów sentymentów¹⁴⁶. Finalny efekt tej procedury przedstawia tabela 6.

Ciekawą kwestią, którą można zaobserwować w tabeli 6, jest całkiem duża trafność nieskontekstualizowanej analizy sentymentów opartej tylko na frekwencjach dla danych zambijskich. W przypadku Zambii można by nawet poprzestać na niezmodyfikowanej analizie frekwencji (w sytuacji, gdy interesuje nas ogólnie sentyment wypowiedzi bez rozbijania tego na poszczególne kategorie, a także bez dodawania wag). Inaczej jednak sytuacja się ma w przypadku Angoli i tu wyraźnie widać spore dysproporcje pomiędzy wartością ratio bez zastosowania indeksu i z jego zastosowaniem. Dla każdego właściwie źródła i roku wartość wskaźnika po modyfikacji go o wartość indeksu jest o około 10 pkt proc. mniejsza. Jedynym wyjątkiem są wypowiedzi liderów w 2016 roku¹⁴⁷, kiedy wartość wskaźnika bez modyfikacji oraz z modyfikacją jest mniej więcej równa. Powyższa dysproporcja może świadczyć o tym, że w przypadku wystąpienia bardziej realnych problemów w relacjach między krajami¹⁴⁸ trafność analizy zdekontekstualizowanej frekwencyjnej jest większa, niż gdy stosunki wzajemne są względnie znormalizowane.

¹⁴⁶ Zastosowano tu oddzielne wartości indeksów dla Zambii i Angoli dla każdej kategorii. Następnie te wartości były agregowane.

¹⁴⁷ Więcej o tym w dalszej części analizy.

¹⁴⁸ W badanym okresie wystąpiły jednak poważniejsze zawirowania w relacjach chińsko-zambijskich niż chińsko-angolańskich, związane głównie z zadłużeniem Zambii względem Chin i problemami z niemożnością spłacenia kredytów (w chwili obecnej ten problem dotknął też Angolę).

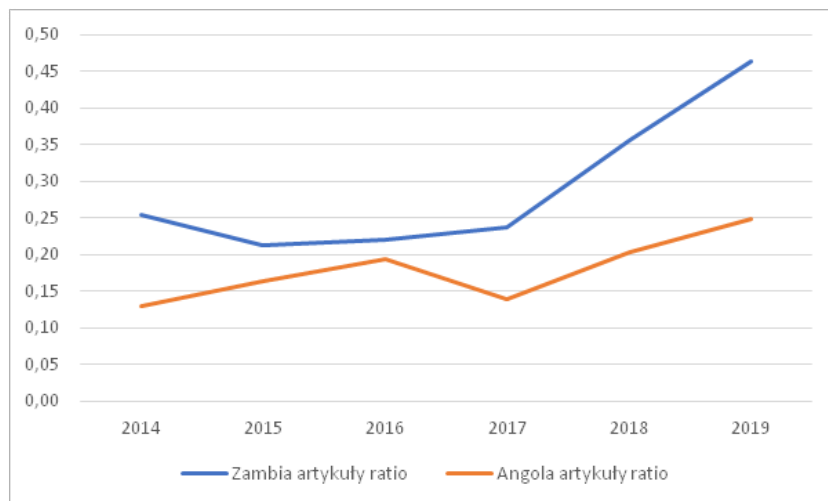
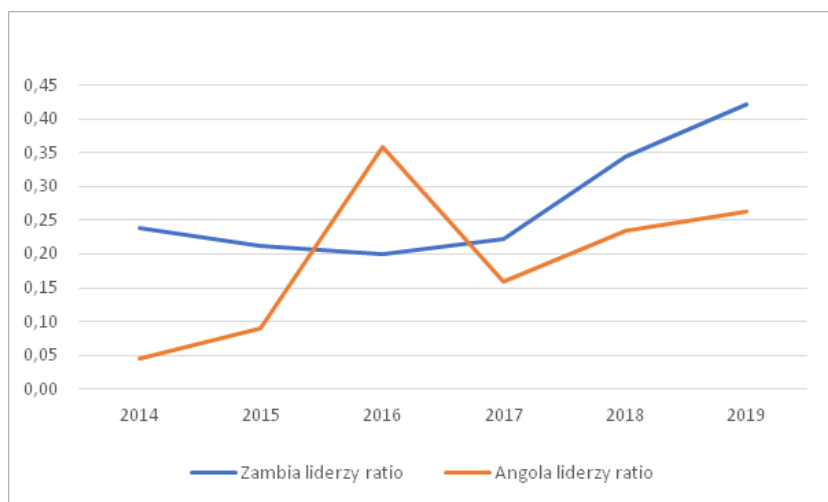
Tabela 6. Porównanie wartości odsetka frekwencji negatywnych kategorii do negatywnych i pozytywnych w zależności od źródła i roku bez oraz z zastosowaniem indeksu sentymentów

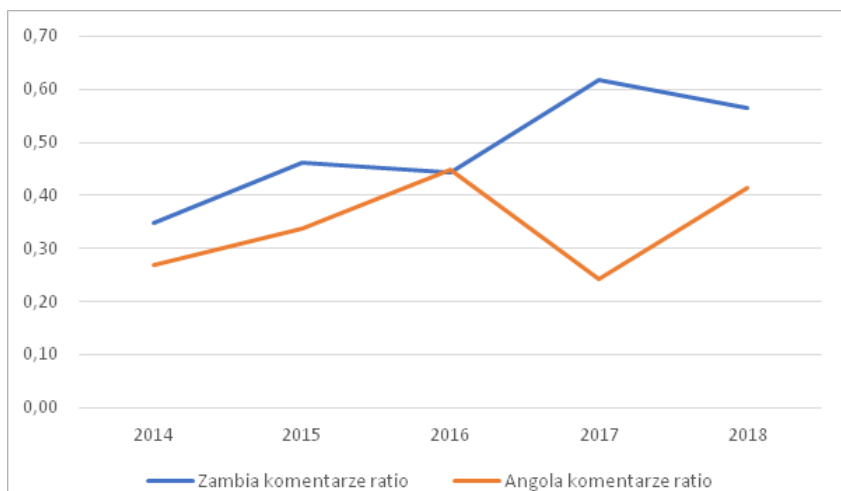
Angola – artykuły, ratio negatywne	Zambia – artykuły, ratio negatywne	Angola – komentarze, ratio negatywne	Zambia – komentarze, ratio negatywne	Angola – liderzy, ratio negatywne	Zambia – elity, ratio negatywne	
0,17	0,58	0,46	0,47	0,17	0,56	2013
0,09	0,63	0,29	0,48	0,10	0,60	2013 – indeks
0,23	0,27	0,42	0,33	0,14	0,26	2014
0,13	0,25	0,27	0,35	0,04	0,24	2014 – indeks
0,25	0,22	0,45	0,47	0,15	0,23	2015
0,16	0,21	0,34	0,46	0,09	0,21	2015 – indeks
0,27	0,25	0,54	0,44	0,37	0,23	2016
0,19	0,22	0,45	0,44	0,36	0,20	2016 – indeks
0,23	0,24	0,36	0,59	0,25	0,23	2017
0,14	0,24	0,24	0,62	0,16	0,22	2017 – indeks
0,29	0,35	0,50	0,54	0,31	0,34	2018
0,20	0,36	0,41	0,56	0,23	0,34	2018 – indeks
0,36	0,44			0,39	0,40	2019
0,25	0,46			0,26	0,42	2019 – indeks

Źródło: Opracowanie własne.

Nie zmienia to oczywiście faktu, iż powyższe zróżnicowanie podkreśla sensowność zastosowanej metody i użycia indeksów sentymentów do poprawienia jakości pomiaru analizowanych danych.

Na początku chciałbym porównać ratio negatywnych odniesień do Chin w tych samych źródłach w różnych krajach.

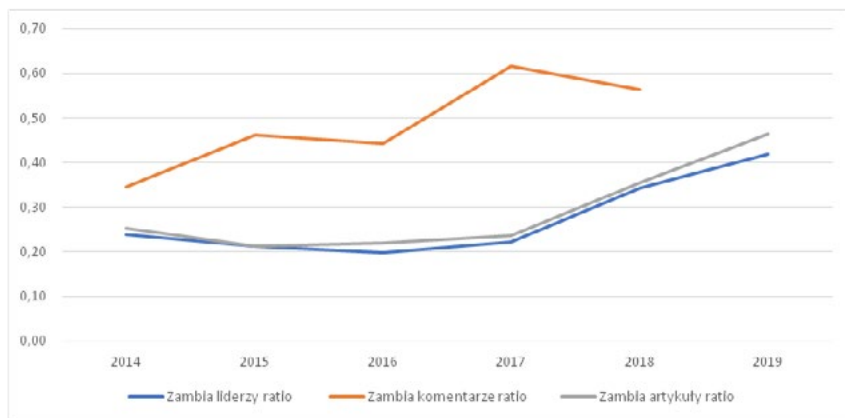
Wykresy 15, 16 i 17. Wartość ratio zmodyfikowanych o wartość indeksu frekwencji negatywnie nacechowanych *keywords* w stosunku do zmodyfikowanej o wartość indeksu sumy pozytywnie i negatywnie nacechowanych *keywords* dla odpowiednio: wypowiedzi liderów, artykułów i komentarzy

Źródło: Opracowanie własne.

Jak widać na wykresach 15, 16 i 17, nie można mówić o jakiejś wspólnej stałej tendencji w sposobie prezentowania i postrzegania Chin w obydwu analizowanych krajach w całym analizowanym okresie. Da się jednak zauważyć już pewne wspólne tendencje dla treści artykułów oraz wypowiedzi elit cytowanych w artykułach od 2017 roku. Otóż zarówno w Zambii, jak i Angoli można zauważyć pewną stałą tendencję mniej pozytywnego prezentowania Chin i Chińczyków. Tendencja ta jest również widoczna w komentarzach angielskich internautów, ale co ciekawe, nie znajduje odzwierciedlenia u zambijskich użytkowników internetu (pomimo iż ta grupa wciąż stanowi kohortę najmniej pozytywnie odnoszącą się do Chin). Przed 2017 rokiem trudno natomiast mówić o jakichkolwiek

zbieżnościach w analizowanych wskaźnikach dla Zambii i Angoli. Może to świadczyć o pojawieniu się pewnej wspólnej dla Zambii i Angoli (a może nie tylko) tendencji do bardziej negatywnego prezentowania Chin i Chińczyków w mediach i w wypowiedziach elit.

Z punktu widzenia niniejszej analizy istotniejsze jednak będzie zestawienie dynamiki zmian w postrzeganiu Chin i Chińczyków w analizowanych krajach ze wskaźnikami dotyczącymi kształtu relacji gospodarczych pomiędzy tymi krajami.

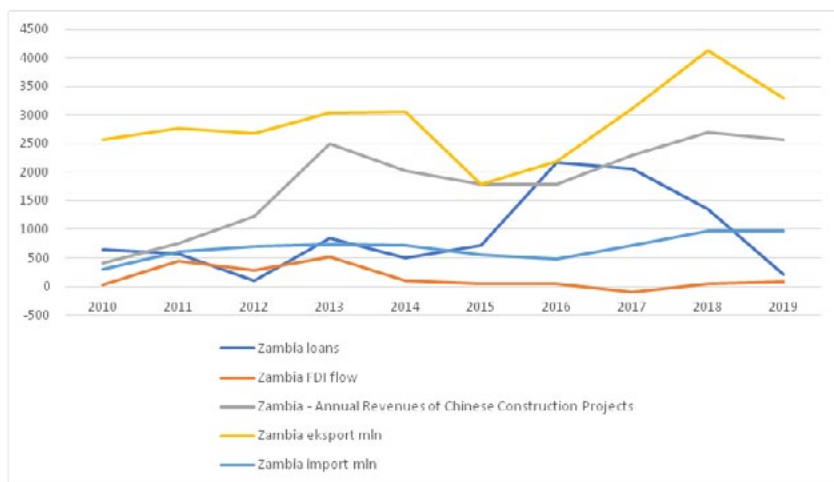

Wykres 18. Wartość ratio zmodyfikowanych o wartość indeksu frekwencji negatywnie nacechowanych *keywords* w stosunku do zmodyfikowanej o wartość indeksu sumy pozytywnie i negatywnie nacechowanych *keywords* dla różnych typów danych w Zambii

Źródło: Opracowanie własne.

Na wykresie 18 można zauważyć dalece idącą zbieżność pomiędzy treścią danych w artykułach oraz w wypowiedziach elit w Zambii. To dla tych danych od roku 2017 zaczyna się wyraźna tendencja do mniej optymistycznej prezentacji Państwa Środka. Jednocześnie tendencja ta nie jest obserwowana w komentarzach,

gdzie wyraźny wzrost odniesień negatywnych następował w latach 2014–2017. Powyższą obserwację można interpretować dwojako: założyć, że zachodzi pewne opóźnienie w relacji elit i mediów w stosunku do nastawienia internautów; lub uznać, że elity polityczne w Zambii tak bardzo nie przejmują się opinią publiczną, a pewna zmiana retoryki została wymuszona innymi czynnikami.

Wykres 19. Dynamika chińsko-zambijskich relacji gospodarczych w mln USD – wybrane wskaźniki

Źródło: Johns Hopkins University SAIS China-Africa Research Initiative oraz UN Comtrade – dla wskaźników eksportu i importu.

Szerokie pole do ciekawych i zapewne trafnych interpretacji stwarza porównanie danych z analizy danych tekstowych z podstawowymi wskaźnikami ekonomicznymi dotyczącymi współpracy chińsko-zambijskiej. Na wykresie 19 wyraźnie widać szybki wzrost pożyczek udzielanych Zambii pomiędzy 2015 a 2017 rokiem. Co logiczne, krzywa ta jest skorelowana z dochodem chińskich firm realizujących projekty w Zambii (z naturalnie występującym

opóźnieniem) oraz, co wydaje się równie logiczne, ze wzrostem eksportu. Ten wzrost jest uzasadniony głównie tym, iż większość chińskich kredytów infrastrukturalnych w Afryce jest udzielana na zasadzie: kredyt za złoza (w tym przypadku głównie miedź)¹⁴⁹. Jednocześnie od 2017 roku następuje wyraźny spadek wartości udzielanych kredytów, a od 2018 również spadek eksportu (nie oznacza to jednak, że Zambia spłaciła swoje zobowiązania finansowe). *De facto* powyższe dane w dużej mierze ilustrują zjawisko poważnego kryzysu ekonomicznego w Zambii powiązanego z wpadnięciem w *debt trap* w stosunku do Chin, co w chwili obecnej jest problemem sporej części krajów afrykańskich¹⁵⁰. Połączenie bardzo niefrasobliwego podejścia do brania na siebie zobowiązań kredytowych z fluktuacjami na rynku miedzi oraz koniunkturą gospodarczą doprowadziło do poważnych ekonomicznych problemów Zambii związanych z obsługą chińskiego długu. Chyba najbardziej znanym tego przykładem było nowo budowane przez Chińczyków międzynarodowe lotnisko w Lusace – w pewnym momencie pojawiły się plotki, że może dojść do przejęcia go przez Chińczyków w zamian za długi¹⁵¹.

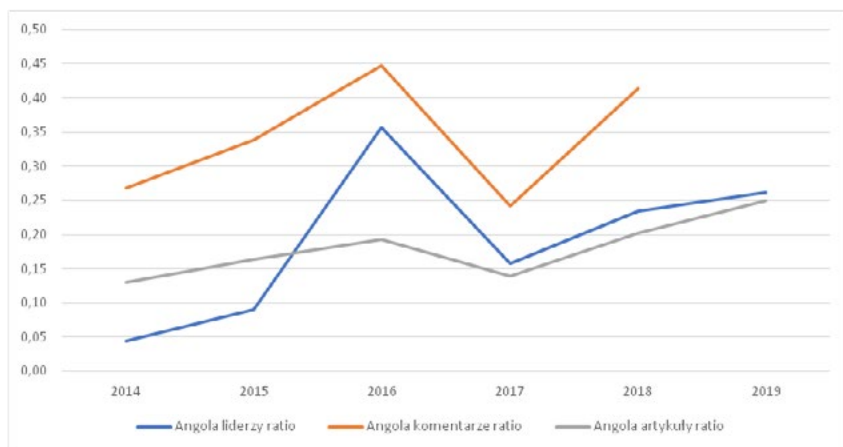
Wydaje się więc, że pojawienie się większej liczby odniesień o negatywnym nacechowaniu emocjonalnym w mediach i przede wszystkim w wypowiedziach elit nie było tu związane z reakcją na negatywny obraz Chin w oczach opinii publicznej, a raczej było wyrazem szerszego kryzysu w relacjach ekonomicznych pomiędzy Zambią a Państwem Środka. Oczywiście nie zmienia to faktu, że pojawianie się nie tylko wśród internautów, ale także w mediach

¹⁴⁹ Dodatkowo – najczęściej pod warunkiem realizacji projektu przez chińskie firmy – por. np. P. Carmody, *Dependence not debt-trap diplomacy*, „Area Development and Policy” 2020, t. 5, s. 23–31.

¹⁵⁰ Oczywiście Chiny nie są jedynymi kredytodawcami Zambii – por. *ibidem*.

¹⁵¹ Por. np. J.C. Servant, *China steps in as Zambia runs out of loan options*, „The Guardian” 11.12.2019, <https://www.theguardian.com/global-development/2019/dec/11/china-steps-in-as-zambia-runs-out-of-loan-options> [dostęp: 14.11.2021].

(w tym rządowych) coraz większej liczby opinii mogących kreować negatywny obraz Chin może mieć dalej idące następstwa w relacjach chińsko-zambijskich i pogłębiać kryzys. Jest to o tyle prawdopodobne, że cała chińska *soft power* budowana jest na ekonomii, zatem załamanie się huraoptymistycznej narracji liderów zambijskich o chińskiej obecności w kraju może być istotne. Wszak na tej narracji bazował cały chiński *charme*¹⁵² w Afryce.

Wykres 20. Wartość ratio zmodyfikowanych o wartość indeksu frekwencji negatywnie nacechowanych *keywords* w stosunku do zmodyfikowanej o wartość indeksu sumy pozytywnie i negatywnie nacechowanych *keywords* dla różnych typów danych w Zambii

Źródło: Opracowanie własne.

W Angoli możemy obserwować, co na pierwszy rzut oka wygląda zaskakująco, bardzo dużą zbieżność w dynamice zmian pomiędzy wypowiedziami internautów a wypowiedziami elit (szczególnie pomiędzy 2015 a 2017 rokiem). Potem dynamika wzrostu negatywnego nastawienia względem Chin wydaje się większa w przypadku

¹⁵² J. Kurlantzick, *Charm Offensive...*, op. cit.

wypowiedzi internautów. Dla odmiany pomiędzy 2017 a 2019 rokiem można obserwować bardzo daleko idącą zbieżność pomiędzy wypowiedziami elit a przekazem w mediach¹⁵³. Ogólny jednak trend we wszystkich analizowanych typach danych wydaje się w przypadku Angoli zbieżny.

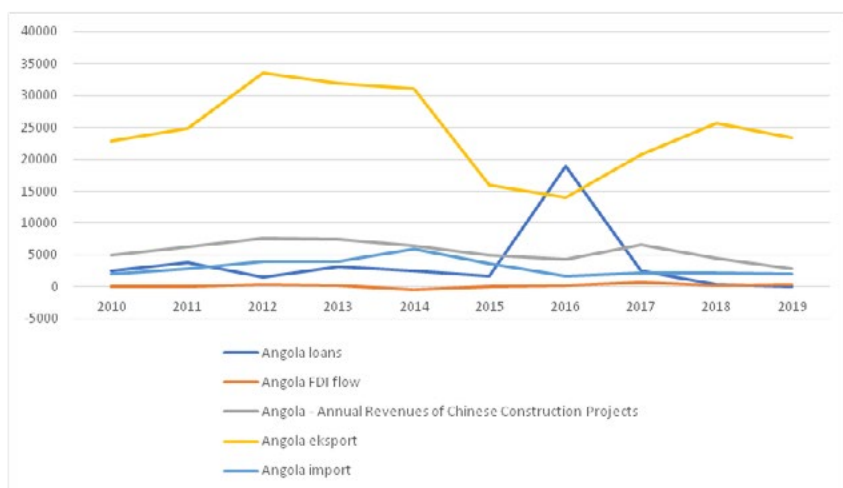
Zaskakujący jest nagły wzrost udziału negatywnych *keywords* w 2016 roku dla komentarzy i wypowiedzi internautów. Wiąże się to z faktem, że choć w tym roku pojawiało się relatywnie niewiele wypowiedzi dotyczących Chin, te, które się pojawiały, dotyczyły najczęściej wojny handlowej (tu niska wartość indeksu na szczęście pozwoliła na zmniejszenie obciążenia wniosków). Poza tym w kilku wypowiedziach Chińczycy zostali oskarżeni o działania niezgodne z prawem i korupcyjne. Wydaje się, że ponieważ rok 2016 był rokiem przedwyborczym, kiedy w Angoli czuło się już „powiew zmian”¹⁵⁴, liderzy angolańscy nie próbowali zamieść sprawy pod dywan. Silna negatywna reakcja internautów w takich sytuacjach oczywiście nie dziwi. Przytoczony wyżej przykład wspiera również wyrażoną przeze mnie we wcześniejszych publikacjach tezę¹⁵⁵, że często pojedyncze, odpowiednio nagłośnione przykłady złego zachowania obcokrajowców w danym kraju mogą prowadzić do silnej reakcji opinii publicznej (w Afryce i nie tylko), a w niektórych wypadkach przekłada się to na zachowania elit. Podobne, ale

¹⁵³ Trzeba tu niestety pamiętać, że wypowiedzi elit w mediach są podzbiorem analizowanego przekazu medialnego, co nieco obciąża analizę. Z drugiej strony jest to logiczny wybór, bo wypowiedzi polityków w mediach są częścią analizowanych artykułów.

¹⁵⁴ W 2017 roku władzę w Angoli stracił (oficjalnie zrezygnował z przewodnicstwa rządzącej partii MPLA) po 38 latach niepodzielných rządów José Eduardo dos Santos.

¹⁵⁵ Por. J. Jura, K. Kałużyńska, P. de Carvalho, *Events over Endeavours...*, op. cit.; J. Jura, K. Kałużyńska, *'The big brother we appreciate' or a 'mafioso'? The emergence of stereotypes concerning China and the Chinese in Angola*, „Journal of African Media Studies” 2018, t. 1, nr 3, s. 251–271.

bardziej drastyczne przykłady w Zambii doprowadziły w pewnym stopniu do tego, że wybory wygrał w 2011 roku Front Patriotyczny (Patriotic Front) pod przewodnictwem Michaela Saty, stosujący silnie antychińską retorykę¹⁵⁶. W roku 2017 obraz Chin uległ poprawie. Jednakże już później we wszystkich typach analizowanych danych zaczął się on znowu pogarszać. W wypowiedziach internatów szybciej i bardziej zauważalnie.

Wykres 21. Dynamika chińsko-angolańskich relacji gospodarczych w milionach dolarów – wybrane wskaźniki

Źródło: Johns Hopkins University SAIS China-Africa Research Initiative oraz UN Comtrade – dla wskaźników eksportu i importu.

Wydaje się, że aby lepiej zrozumieć to silnie zsynchronizowane pogorszenie się obrazu Chin i Chińczyków w analizowanych danych, należy po raz kolejny wziąć pod uwagę dynamikę zmian w zakresie współpracy ekonomicznej pomiędzy tymi krajami przy

¹⁵⁶ Którą zresztą niedługo po wygranych wyborach radykalnie zmienił, por. J. Jura, K. Kałużńska, P. de Carvalho, *Events over Endeavours...*, op. cit.

współdziale kontekstu politycznego. Warto tu przede wszystkim zwrócić uwagę na dwa wskaźniki: wielkość chińskich pożyczek oraz eksport do Chin. W eksporcie widać wyraźnie silny spadek w 2014 roku, następnie powolny wzrost od 2016 do 2018 roku i podobny spadek w 2019. Warto pamiętać, że większa część angolańskiego eksportu do Chin to ropa naftowa (nieprzetworzona). Ponadto znacząca część tego eksportu była związana ze spłatą długów na zasadzie kredytu za ropę. Powyższe fluktuacje zależą od kilku czynników. Po pierwsze od popytu chińskiego i możliwości przetworzenia danego typu ropy¹⁵⁷ przez chińskie rafinerie. Po drugie mają związek ze „starzeniem się” aktualnie wykorzystywanych angolańskich odwiertów¹⁵⁸. Po trzecie łączą się z mniejszą lub większą presją na sprzedaż ropy po niekorzystnych cenach w kontekście obsługi zaciągniętych kredytów międzynarodowych. Wydaje się, że kontekst angolańskiego eksportu do Chin jest jedynie warunkową podstawowego problemu w relacjach chińsko-angolańskich, a mianowicie kwestii bardzo silnego i, dodałbym, nieco beztroskiego zadłużenia się państw afrykańskich względem Chin. Na wykresie 21 widać bardzo wysoką kwotę kredytów zaciągniętych od Chin w 2016 roku, co wobec wciąż występującego (właściwie aż do niedawna) kryzysu na rynku ropy ściągnęło na Angolę poważne problemy związane z obsługą tego długu. Gdy dodać jeszcze silną dewaluację lokalnej waluty, widzimy, że Angola znalazła się w ciężkiej sytuacji. Interesujące jest także to, że rok 2016 był ostatnim rokiem sprawowania władzy przez prezydenta José Eduarda dos Santos, wielkiego orędownika współpracy chińsko-angolańskiej¹⁵⁹. Sam sposób przekazania władzy w 2016 nie miał

¹⁵⁷ P. de Carvalho, D. Kopiński, I. Taylor, *A Marriage of Convenience on the Rocks? Revisiting the Sino-Angolan Relationship*, „Africa Spectrum” 2021, <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/00020397211042384> [dostęp 11.11.2021].

¹⁵⁸ Ibidem.

¹⁵⁹ A może bardziej potencjalnych interesów, jakie można przy tym zrobić dla dobra własnej rodziny i szerokiego kręgu znajomych.

związku z wyborami jako takimi – dos Santos zrezygnował z funkcji przewodniczącego MPLA, partii, która od kilkudziesięciu lat niepodzielnie włada Angolą. Nie zmienia to jednak faktu, że ustąpił pod naciskiem reformatorskich sił wewnątrzpartyjnych. Tajemnicą poliszynela jest, że jedną z przyczyn tej zmiany, poza pogarszającą się sytuacją gospodarczą w kraju, były oskarżenia korupcyjne obejmujące także niezbyt transparentne powiązania dos Santos, jego rodziny (w tym jego córki Isabeli dos Santos) oraz najbliższych współpracowników z Chinami i chińskimi firmami.

Wydaje się, że powyższe okoliczności pozwalają zrozumieć naturę procesów, które zaszły w tym czasie w Angoli. Nie potwierdzają one jednoznacznie głównego problemu rozpatrywanego w tym opracowaniu, a więc czy wizerunek kraju i jego zmiana mogą mieć siłę. Wydaje się, że raczej należy mówić tu o pewnych współzależnościach i współwystępowaniu procesów (a więc zjawiskach raczej wielowektorowych, w tym takich o wektorach zwrotnych – procesach sprzężonych). Czynniki czysto ekonomiczne (z pewnym naturalnym opóźnieniem w czasie) – zwłaszcza rosnący dług względem Chin, oraz powiązanie tych problemów z kontekstem korupcyjnym wydają się głównym powodem pogarszania się wizerunku Chin w Angoli. W odróżnieniu od Zambii zbiegło się to ze zmianą przywództwa¹⁶⁰ na bardziej reformatorskie i próbujące bardziej niż dos Santos brać pod uwagę opinię publiczną¹⁶¹. Wydaje się jednak, że w Angoli w analizowanym okresie nastąpiło szybsze pogorszenie się wizerunku Chin. Oczywiście może mieć to związek z faktem,

¹⁶⁰ W analizowanym okresie. Warto dodać, że w 2021 roku Front Patriotyczny niespodziewanie przegrał wybory w Zambii. Kwestia długu względem Chin była tematem poruszonym w trakcie kampanii – por. np. J. Nyabiage, *Zambia's election winner expected to push for 20 per cent cut in country's debt to China*, „South China Morning Post” 18.08.2021, <https://www.scmp.com/news/china/diplomacy/article/3145381/zambias-election-winner-expected-push-20-cent-cut-country> [dostęp 14.11.2021].

¹⁶¹ Por. np. P. de Carvalho, D. Kopiński, I. Taylor, *A Marriage...*, op. cit.

że generalnie ze względu na brak medialnych incydentów, takich jak na przykład strzelanie do zambijskich górników w 2010 roku w Angoli, obraz Chin i Chińczyków był i w sumie jest nieco lepszy w Angoli niż w Zambii (szczególnie w oczach internautów).

WNIOSKI KOŃCOWE

Opracowanie to miało trzy główne cele: teoretyczny, metodologiczny oraz diagnostyczny. W kontekście teoretycznym zaprezentowano tu, jak się wydaje, nowe podejście do problematyki *soft power*, bazujące na modelach komunikacyjnych z pewnym kontekstem fizycznym. Samo pojęcie *soft power* wydaje się wciąż niezwykle nośne, ponieważ zwraca uwagę na „niematerialne”, trudno mierzalne aspekty kreowania relacji międzynarodowych, zarówno w wymiarze gospodarczym, jak i politycznym. Jednakże dokonując przeglądu dotychczas istniejących opracowań dotyczących tego problemu, nie mogłem znaleźć koncepcji, która oddawałaby w pełni naturę problemu i pozwoliła na jego bardziej precyzyjną operacjonalizację. Po kilkudziesięciu już prawie latach od wygenerowania tego pojęcia większość istniejących opracowań wychwytuje istotę problemu i jego zniuansowanie (na przykład w kontekście chińskim), lecz są to w większości opracowania oparte na dosyć dużym stopniu ogólności oraz niedoprecyzowania wskaźników. Ponadto istniejące indeksy *soft power* zdają się bazować na *ad hoc* przyjętych założeniach, które dalej się operacjonalizuje. Takie założenie to na przykład przyjęcie automatycznie w większości opracowań wyników badania opinii publicznej o danym kraju jako jedyne (bądź jednego spośród kilku) wskaźnika *soft power*¹⁶², co może być relatywnie akceptowalnym indykatorem w rozwiniętych krajach demokratycznych, ale już niekoniecznie na przykład w krajach afrykańskich¹⁶³.

¹⁶² Bazuje to zapewne na przyjętym założeniu, że opinia publiczna ma znaczący wpływ na elity i dalej na ich procesy decyzyjne.

¹⁶³ Nie wspominając już w ogóle o wiarygodności badań sondażowych w takich krajach.

Stąd pojawiła się konieczność wygenerowania modelu teoretycznego *soft power*, który będzie pozwalał na bardziej trafne ujęcie tego zjawiska, a przede wszystkim na jego lepszą operacjonalizację. Oczywiście zaprezentowany tu model nie jest doskonały i wciąż wymaga dopracowania. Wydaje się jednak, że jest to pewien krok naprzód i pozwoli on na wykorzystywanie w przyszłości tego niezwykle popularnego pojęcia, które przez swój „amorfizm” traci ostatnio na atrakcyjności.

W kontekście metodologicznym celem tego opracowania była próba operacjonalizacji zaprezentowanego modelu teoretycznego. Oczywiście nie była to operacjonalizacja w stu procentach oddająca założenia modelu, bo taka generalnie nie jest możliwa. Natomiast wykorzystano tu pewne jego założenia, które dalej służyły do poszukiwania wskaźników w określonych typach danych. Wybrano tu głównie dane tekstowe – konkretnie zawartość artykułów dotyczących Chin oraz komentarzy do tych artykułów ze względu na dostępność właśnie tych danych, ich dużą frekwencję pozwalającą na badanie zmian oraz ich względnie dużą wiarygodność¹⁶⁴ i trafność. Pierwotnym założeniem było użycie bardziej zaawansowanych metod statystycznych pozwalających badać realną siłę/wpływ (*power*) wizerunku (*soft*) na relacje bilateralne. W toku badań pojawiało się jednak wiele potencjalnych wątpliwości. Pierwsza jest związana z dostępnością i jakością danych (w tym danych statystycznych, wskaźników ekonomicznych) w Afryce, a także ich frekwencją. Ponadto o ile frekwencja danych tekstowych nie pozostawiała wiele do życzenia, za krótki był przedział czasowy. Dla odmiany większość (i to nie do końca wiarygodnych) wskaźników ekonomicznych jest dostępna w postaci danych rocznych, co znacznie ograniczyłoby liczbę obserwacji, które można było uwzględnić w analizie, a tym samym ograniczyć wiarygodność i sam sens badań. Kolejnym

¹⁶⁴ Pomimo pewnego obciążenia danych (nie wszyscy piszą komentarze i nie zawsze komentarze w stu procentach oddają poglądy autorów) w kontekście doświadczeń z poprzednich badań w Afryce komentarze internautów wydają się lepszym wskaźnikiem niż wyniki badań sondażowych.

potencjalnym problemem była nie jakość pomiaru, a ilość dostępnych danych, potencjalnie istotnych zmiennych dla analizy określonego zjawiska. Na koniec zaś należałoby się zastanowić nad zdefiniowaniem opóźnienia w czasie: gdyby badać związek przyczynowo-skutkowy, należałoby założyć, że na przykład zmiana obrazu Chin w oczach opinii publicznej przekłada się na potencjalną zmianę relacji z pewnym opóźnieniem. Nie do końca jednak wiadomo, jakie to opóźnienie miałyby być. Ponadto wyniki analizy tematycznej pokazały, że chińska *soft power* opiera się głównie na kwestiach ekonomicznych, przez co trudno jest założyć jednokierunkowy związek przyczynowo-skutkowy, a raczej współwystępowanie i współoddziaływanie. W rezultacie powyższych spostrzeżeń zrezygnowałem z próby zastosowania analizy statystycznej o charakterze przyczynowo-skutkowym (na przykład analizy regresji), a także eksploracyjnych metod statystycznych (w tym przypadku ze względu na zbyt małą ilość obserwacji i kiepską jakość pomiaru), a skupiłem się na bardziej opisowej próbie interpretacji wyników i współwystępowania pewnych procesów, bazującej na statystykach opisowych oraz doświadczeniu badawczym. Chciałem w ten sposób uniknąć tworzenia artefaktów opartych na zaawansowanej analizie matematycznej i tworzących pozory „prawdziwie naukowych”, niezwiązanych jednak zbyt blisko z rzeczywistością. Nie oznacza to, że użycie bardziej zaawansowanych metod statystycznych do tego typu analizy jest niemożliwe. Wydaje się, że gdyby badać zjawisko *soft power* na bazie zaprezentowanego tu modelu na przykładzie jakichś krajów wysokorozwiniętych, użycie tego typu metod jest jak najbardziej możliwe. W takim wypadku jakość danych statystycznych, ich dostępność i frekwencja stoją na zdecydowanie wyższym poziomie. Ponadto choćby w USA teoretycznie znakomitym narzędziem analitycznym mógłby być Twitter, który stanowi medium elit (i nie tylko), do tego za odpowiednią opłatą można mieć dostęp do jego pełnych danych. Ograniczenia w wyborze metody analitycznej w niniejszym opracowaniu nie są związane zatem z ograniczeniami samego podejścia, a raczej z konkretnym obszarem badawczym, co pozostawia szerokie pole do rozwoju dalszych badań.

Na koniec pozostaje kwestia samej chińskiej *soft power* w Zambii i Angoli. Oczywiście siła przedstawionych wniosków jest teoretycznie mniejsza niż w przypadku zastosowania bardziej zaawansowanych metod statystycznych¹⁶⁵. Nie zmienia to jednak faktu, że zastosowana metoda w połączeniu z moim doświadczeniem jako autora badań (w tym badań terenowych) na tym obszarze pozwala na sformułowanie interesujących wniosków. Otóż można zaryzykować twierdzenie, że w przypadku Afryki dużo bardziej istotne dla kształtowania chińskiej *soft power* są relacje z elitami niż reakcje opinii publicznej. Ta druga grupa może w ogóle nie być brana pod uwagę lub być brana pod uwagę jedynie w trakcie kampanii wyborczej. Klasycznym przykładem może tu być wspomniana wyżej sytuacja z Zambii z 2011 roku: Front Patriotyczny pod przywództwem Micheala Saty wygrał wybory w Zambii, silnie akcentując wątek antychiński (na przykład nazywając chińskich inwestorów *infestors*). Niedługo po wyborach Sata i jego partia całkowicie zmienili front i odtąd stali się jednymi z wierniejszych *China friends* w Afryce¹⁶⁶. Podobnie w analizowanym tu okresie można zauważyć pewne sprzężenie opinii publicznej z deklaracjami elit w Angoli. Jednak trzeba pamiętać, że jest to Angola okresu przemian. Nowa grupa rządząca oficjalnie deklarowała się jako reformatorzy i stąd ich obowiązkiem było niejako wśluchanie się w głos ludu. Ponadto grupa ta, dochodząc do władzy, akcentowała problemy związane z Chinami, szczególnie problem długu. Generalnie zatem wydaje się, że nie można przeceniać roli opinii publicznej w kształtowaniu się relacji bilateralnych w tradycyjnych i w większości autorytarnych lub semiautorytarnych krajach afrykańskich. Wiedzą i czują to też Chińczycy, więc skupianie się na relacjach z elitami jest częścią ich tradycyjnego modelu ekspansji – co świetnie przez wiele lat wykorzystywali

¹⁶⁵ Ale większa niż zastosowanie zaawansowanych metod statystycznych dla nie-
wiarygodnych danych.

¹⁶⁶ Por. np. E. Matambo, *A choreographed Sinophobia? An analysis of China's identity from the perspective of Zambia's Patriotic Front*, „Africa Review” 2020, t. 12, nr 1, s. 92–112.

w Afryce¹⁶⁷. Okazuje się, że ten całkiem skuteczny model ma swoje ograniczenia, których efekt jest wzmacniany profilem chińskiej *soft power* w Afryce. Otóż w momencie pojawienia się w analizowanych krajach poważnych problemów ekonomicznych, związanych w dużej mierze z aktywnością chińską (przede wszystkim z narastającym zadłużeniem względem Chin), elity afrykańskie zdają się zmieniać podejście, zarówno deklaratywne, jak i realne¹⁶⁸. Zmieniają je albo aktualnie rządzący, jak w analizowanym okresie miało miejsce w Zambii, aby uniknąć utraty władzy¹⁶⁹, albo aktualnie rządzących zmienia nowe przywództwo, jak w Angoli w 2017. Co jest istotne, w tym przypadku, w przeciwieństwie do 2011 roku w Zambii, prezydent Lourenco nie zmienił znacząco nieco krytycznego podejścia do Chin po objęciu władzy. Wydaje się, że ta zmiana może być tym bardziej istotna w przypadku obecności Chin na kontynencie afrykańskim, ponieważ cała *charm offensive*¹⁷⁰ czy też chińska *soft power* była budowana na bazie gospodarki i wizerunku Chin jako kraju pomagającego Afryce w rozwoju w okresie postkolonialnym. Teraz ten mit ewidentnie się załamuje.

Oczywiście nie oznacza to, że – moim zdaniem – odtąd Chiny nie mają już szans w Afryce, jednak niedawne wydarzenia, o których tu wspominałem, oraz nieco już późniejsze popsucie wizerunku ChRL za sprawą rasistowskich reakcji Chińczyków wobec Afrykańczyków w czasie epidemii COVID-19¹⁷¹, a także postpandemiczne problemy gospodarcze stawiają przed Chinami dużo większe wyzwania na kontynencie afrykańskim niż w przeszłości.

¹⁶⁷ Por. J. Jura, K. Kałużyńska, P. de Carvalho, *Events over Endeavours...*, op. cit.

¹⁶⁸ Na przykład rząd Angoli negocjował w 2018 roku udzielenie kredytu przez MFW, aby uniezależnić się od chińskich linii kredytowych i chińskiej *debt trap* – por. np. P. de Carvalho, D. Kopiński, I. Taylor, *A Marriage...*, op. cit.

¹⁶⁹ Co w Zambii zresztą nie do końca się udało.

¹⁷⁰ J. Kurlantzick, *Charm Offensive...*, op. cit.

¹⁷¹ A. Elias, J. Ben, F. Mansouri, Y. Paradies, *Racism and Nationalism during and beyond the COVID-19 Pandemic*, „Ethnic and Racial Studies” 2021, t. 44, nr 5, s. 783–793.

BIBLIOGRAFIA

- Bednarek M., *Evaluation in Media Discourse: Analysis of a Newspaper Corpus*, London Continuum, London 2006.
- Berger P.L., Luckman T., *Spółeczne tworzenie rzeczywistości*, PIW, Warszawa 1983.
- Brautigam D., *The Dragon's Gift: The Real Story of China in Africa*, Oxford University Press, Oxford–New York 2009.
- Brautigam D., Hwang J., *China-Africa Loan Database Research Guidebook*, SAIS-CARI 2019.
- Carmody P., *Dependence not debt-trap diplomacy*, „Area Development and Policy” 2020, t. 5, s. 23–31.
- Chen Jianfeng, *The Practice of the Mean: China's Soft Power Cultivation*, [w:] Mingjian Li (red.), *Soft Power. China's Emerging Strategy in International Politics*, Lexington Books, Lanham 2009, s. 83–103.
- Chong A., *Foreign Policy in Global Information Space. Actualizing Soft Power*, Palgrave Macmillan, New York 2007.
- Corkin L., *Uneasy allies: China's Evolving Relations with Angola*, „Journal of Contemporary African Studies” 2011, t. 29, nr 2, s. 169–180.
- Cross M.K.D., *Conceptualizing European Public Diplomacy*, [w:] M.K.D. Cross, J. Melissen (red.), *European Public Diplomacy: Soft Power at Work*, Palgrave Macmillan, New York 2013, s. 1–11.
- Deng Xiaogang, Zhang Lening, *China's Cultural Exports and its Growing Cultural Power in the World*, [w:] Mingjian Li (red.), *Soft Power. China's Emerging Strategy in International Politics*, Lexington Books, Lanham 2009, s. 143–162.
- Dewey J., *Experience and Nature*, Open Court Pub. Co, La Salle 1958.
- van Dijk T.A., *News Analysis: Case Studies of International and National News in the Press*, L. Erlbaum, Hillsdale 1988.
- Ding Sheng, *To Build A "Harmonious World": China's Soft Power Wielding in the Global South*, „Journal of Chinese Political Science” 2008, nr 13, s. 193–213.

- Elias A., Ben J., Mansouri F., Paradies Y., *Racism and Nationalism during and beyond the COVID-19 Pandemic*, „Ethnic and Racial Studies” 2021, t. 44, nr 5, s. 783–793.
- Gadamer H.G., *Truth and Method*, Seabury Press, New York 1975.
- Government to Lease the Zambia China Mulungushi Textiles*, „Lusaka Times” 9.03.2013, <http://www.lusakatimes.com/2013/03/09/government-to-lease-the-zambia-china-mulungushi-textiles/> [dostęp: 29.11.2021].
- Grimmer J., *A Bayesian Hierarchical Topic Model for Political Texts: Measuring Expressed Agendas in Senate Press Releases*, „Political Analysis” 2010, t. 18, nr 1, s. 1–35.
- Gumperz J.J., *Discourse Strategies*, Cambridge University Press, Cambridge 1982.
- Hess S., Aidoo R., *Charting the Roots of Anti-Chinese Populism in Africa: A Comparison of Zambia and Ghana*, „Journal of Asian and African Studies” 2014, t. 49, nr 49, s. 129–147, DOI: 10.1177/0021909613479769.
- d’Hooghe I., *The Expansion of China’s Public Diplomacy System*, [w:] Jian Wang (red.), *Soft Power in China: Public Diplomacy through Communication*, Palgrave Macmillan, New York 2011, s. 19–35.
- Hopf T., *The Promise of Constructivism in International Relations Theory*, „International Security” 1998, t. 23, nr 1, s. 171–200.
- Imata K., Kuroda K., *Soft Power of NGOs: Growing Influence Beyond National Boundaries*, [w:] Y. Watanabe, D.L. McConnell (red.), *Soft Power Superpowers: Cultural and National Assets of Japan and the United States*, M.E. Sharpe, Amonk 2008, s. 262–279.
- Jerven M., *Poor Numbers: How We Are Misled by African Development Statistics and What to Do About It*, Cornell University Press, Ithaca 2013.
- Jhee Byong-kuen, Lee Nae-young, *Measuring Soft Power in East Asia: An Overview of Soft Power in East Asia on Affective and Normative Dimensions*, [w:] Shin-Wha Lee, J. Melissen (red.), *Public Diplomacy and Soft Power in East Asia*, Palgrave Macmillan, New York 2011, s. 51–65.

- Johns Hopkins Univeristy SAIS China Africa Research Initiative*, <http://www.sais-cari.org/> [dostęp: 11.11.2021].
- Jura J., Kalużyńska K., *Not Confucius, nor Kung Fu: Economy and Business as Chinese Soft Power in Africa*, „African East-Asian Affairs. The China Monitor” 2013, nr 1, s. 42–69.
- Jura J., Kalużyńska K., *Mixed Integrative Heuristic Approach in content analysis: a study of the image of China in Africa based on mixed-methods approach*, „International Journal of Social Research Methodology” 2021, s. 1–14.
- Jura J., Kalużyńska K., *Obraz obcokrajowców i imigrantów w polskich mediach tradycyjnych i internetowych*, [w:] J. Konieczna-Sałamatin (red.), *Imigranci o wysokich kwalifikacjach na polskim rynku pracy. Raport z badań 2014–2015*, Instytut Społeczno-Ekonomicznych Eksperytyz; Fundacja „Nasz Wybór”, Warszawa 2015.
- Jura J., Kalużyńska K., *‘The big brother we appreciate’ or a ‘mafioso’? The emergence of stereotypes concerning China and the Chinese in Angola*, „Journal of African Media Studies” 2008, t. 1, nr 3, s. 251–271.
- Jura J., Kalużyńska K., de Carvalho P., *Events over Endeavours. Image of the Chinese in Zambia and Angola*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2015.
- Kamwanga J., Koyi G., *Impact of China Africa Investment Relations*, African Economic Research Consortium 2009.
- Kopinski D., Pollus A., *Sino-Zambian relations: ‘An all-weather friendship’ weathering the storm*, „Journal of Contemporary African Studies” 2011, t. 29, nr 2, s. 181–192.
- Kouloumpis E., Wilson T., Moore J.D., *Twitter Sentiment Analysis: The Good the Bad and the OMG!*, [w:] *Proceedings of the Fifth International Conference on Weblogs and Social Media, Barcelona, Catalonia, Spain, July 17–21 2011*, AAAI Press 2011, s. 538–541.
- Krippendorff K., *Content Analysis: An Introduction to Its Methodology*, SAGE, Los Angeles 2004.
- Kurlantzick J., *Charm Offensive: How China’s Soft Power Is Transforming the World*, Yale University Press, New Haven 2007.

- Kurlantzick J., *China's Soft Power in Africa*, [w:] Mingjian Li (red.), *Soft Power. China's Emerging Strategy in International Politics*, Lexington Books, Lanham 2009, s. 166–183.
- Kutter A., Kantner C., *Corpus-Based Content Analysis: A Method for Investigating News Coverage on War and Intervention. International Relations Online Working Paper, 2012/01*, Stuttgart University, Stuttgart 2012.
- Lai Hong, *Introduction: the soft power concept and a rising China*, [w:] Hong Lai, Yiyi Lu (red.), *China's Soft Power and International Relations*, Routledge, London–New York 2012, s. 1–21.
- Lasswell H.D., *The structure and function of communication in society*, [w:] L. Bryson (red.), *The Communication of Ideas*, Harper and Row, New York 1948, s. 37–51.
- Layne Ch., *The Unbearable Lightness of Soft Power*, [w:] I. Parmar, M. Cox (red.), *Soft Power and US Foreign Policy: Theoretical, Historical and Contemporary Perspectives*, Routledge, New York 2010, s. 51–82.
- Lee Shin-Wha, *The Theory and Reality of Soft Power: Practical Approaches in East Asia*, [w:] Shin-Wha Lee, J. Melissen (red.), *Public Diplomacy and Soft Power in East Asia*, Palgrave Macmillan, New York 2011, s. 11–32.
- Li Anshan, *China New Policy towards Africa*, [w:] R.I. Rotberg (red.), *China into Africa: Trade Aid and Influence*, Brookings Institution Press, Washington 2008, s. 21–49.
- Li Mingjian, *Introduction: Soft Power: Nurture Not Nature*, [w:] Mingjian Li (red.), *Soft Power. China's Emerging Strategy in International Politics*, Lexington Books, Lanham 2009, s. 1–19.
- Li Mingjian, *Soft Power in Chinese Discourse: Popularity and Prospect*, [w:] Mingjian Li (red.), *Soft Power. China's Emerging Strategy in International Politics*, Lexington Books, Lanham 2009.
- Liang Wei, *China's Soft Power in Africa: Is Economic Power Sufficient?*, „Asian Perspective” 2012, t. 36, s. 667–692.
- Lipmann W., *Public Opinion*, Harcourt, Brace and Company, New York 1922.

- Lock E., *Soft power and strategy. Development a 'strategic' concept of power*, [w:] I. Parmar, M. Cox (red.), *Soft Power and US Foreign Policy: Theoretical, Historical and Contemporary Perspectives*, Routledge, London–New York 2010, s. 32–50.
- Matambo E., *A choreographed Sinophobia? An analysis of China's identity from the perspective of Zambia's Patriotic Front*, „Africa Review” 2020, t. 12, nr 1, s. 92–112.
- McLuhan M., *Understanding media: The extensions of man*, McGraw-Hill, New York–Toronto 1964.
- Melissen J., *The New Public Diplomacy: Between Theory and Practice*, [w:] J. Melissen (red.), *The New Public Diplomacy: Soft Power in International Relations, Studies in Diplomacy and International Relations*, Palgrave Macmillan, London 2005, s. 3–28.
- Monshipouri M., Welch Jr. C.E., Cruz Egoa Vil S.B., *China's Rising Power: Economic Growth vs. Freedom Deficit*, „Journal of Human Rights” 2010, t. 10, s. 290–310.
- Monson J., *Africa's Freedom Railway*, Indiana University Press, Bloomington 2009.
- de Morais R.M., *The New Imperialism. China in Angola*, „World Affairs” March/April 2011, <http://www.worldaffairsjournal.org/article/new-imperialism-china-angola> [dostęp: 29.11.2021].
- Mwende Maweu J., *Journalists' and Public Perceptions of the Politics of China's Soft Power in Kenya under the "Look East" Foreign Policy*, [w:] Xiaoling Zhang, H. Wasserman, W. Mano (red.), *China's Media and Soft Power in Africa: Promotion and Perceptions*, Palgrave Macmillan, New York 2016, s. 123–135.
- Negi R., *Beyond the "Chinese Scramble": The Political Economy of Anti-China Sentiment in Zambia*, „African Geographical Review” 2008, t. 27, s. 41–63.
- Nyabiage J., *Zambia's election winner expected to push for 20 per cent cut in country's debt to China*, „South China Morning Post”, 18.08.2021, <https://www.scmp.com/news/china/diplomacy/article/3145381/>

- zambias-election-winner-expected-push-20-cent-cut-countrys [dostęp 14.11.2021].
- Nye J.S., *Bound to Lead: The Changing Nature of American Power*, Basic Books, New York 1991.
- Nye J.S., *Soft Power: The Means to Success in World Politics*, Public Affairs, New York 2004 [Kindle DX Version].
- Nye J.S., *The Future of Power*, Public Affairs 2011.
- Nye J.S., *The Information Revolution and American Soft Power*, „Asia-Pacific Review” 2002, t. 9, s. 60–76.
- Nye J.S., *The Powers to Lead*, Oxford University Press, Oxford–New York 2008.
- Olszewski P., *Strategia „soft power” Unii Europejskiej a euroatlantycka współpraca w wielobiegunowym świecie*, [w:] J.M. Fiszer, P. Olszewski (red.), *System euroatlantycki w wielobiegunowym ładzie międzynarodowym*, Elipsa, Warszawa 2013, s. 39–62.
- Perriam J., Birkbak A., Freeman A., *Digital methods in a post-API environment*, „International Journal of Social Research Methodology” 2020, t. 23, nr 3, s. 277–290.
- Pollak S., Coesemans R., Daelemans W., Lavrač N., *Detecting contrast patterns in newspaper articles by combining discourse analysis and text mining*, „Pragmatics” 2011, t. 21, nr 4, s. 647–683.
- Ramo J.C., *The Beijing Consensus*, The Foreign Policy Centre, London 2004.
- Rawnsley G.D., *Reflections of a Soft Power Agnostic*, [w:] Xiaoling Zhang, H. Wasserman, W. Mano (red.), *China’s Media and Soft Power in Africa: Promotion and Perceptions*, Palgrave Macmillan, New York 2016, s. 19–31.
- Rønning H., *How Much Soft Power Does China Have in Africa?*, [w:] Xiaoling Zhang, H. Wasserman, W. Mano (red.), *China’s Media and Soft Power in Africa: Promotion and Perceptions*, Palgrave Macmillan, New York 2016, s. 65–78.
- Rupp S., *Africa and China: Engaging Postcolonial Interdependencies*, [w:] R.I. Rotberg (red.), *China into Africa: Trade Aid and Influence*, Brookings Institution Press, Washington 2008, s. 65–87.

- Sautman B., Yan Hairong, *Bashing 'the Chinese': contextualizing Zambia's Collum Coal Mine shooting*, „Journal of Contemporary China”, 2014, nr 23:90, s. 1073–1092.
- Shannon C.E., Weaver W., *The Mathematical Theory of Communication*, University of Illinois Press, Urbana 1949.
- Schmidt S., *Soft Power or Neo-colonialist Power? – African Perceptions of the EU*, „Review of European Studies” 2012, t. 4, nr 3, s. 100–110.
- Schmitz C.S., *Significant Others: Security and Suspicion in Chinese–Angolan Encounters*, „Journal of Current Chinese Affairs” 2014, t. 43, nr 1, s. 41–69.
- Schramm W., *The Process and Effects of Mass Communication*, University of Illinois Press, Urbana 1954.
- Servant J.C., *China steps in as Zambia runs out of loan options*, „The Guardian” 11.12.2019, <https://www.theguardian.com/global-development/2019/dec/11/china-steps-in-as-zambia-runs-out-of-loan-options> [dostęp: 14.11.2021].
- Shen S., Taylor I., *Ugandan Youths' Perceptions of Relations with China*, „Asian Perspective” 2012, t. 36, nr 4.
- Shinn D.H., Eisenman J., *China and Africa: a Century of Engagement*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia 2012.
- Simon A.F., Jerit J., *Toward a Theory Relating Political Discourse, Media, and Public Opinion*, „Journal of Communication” 2007, t. 57, nr 2, s. 254–271.
- Tan-Mullins M., Mohan G., Power M., *Redefining 'Aid' in the China–Africa Context*, „Development and Change” 2010, t. 41, nr 5, s. 863–864.
- Tang L., Li H., *Corporate social responsibility communication of Chinese and global corporations in China*, „Special Section on China Public Relations” 2009 t. 3, nr 3, s. 199–212.
- Taylor I., *China and Africa. Engagement and Compromise*, Routledge, London–New York 2006 [wersja Kindle, Amazon.com].
- The soft power 30. A global ranking of soft power 2019*, Portland 2019, <https://softpower30.com/wp-content/uploads/2019/10/The-Soft-Power-30-Report-2019-1.pdf> [dostęp 10.10.2021].

- UN Comtrade Database, <https://comtrade.un.org/> [dostęp: 11.11.2021].
- Vyas U., *Soft Power in Japan-China Relations: State, Sub-State and Non-State Relations*, Routledge, London–New York 2010.
- Wang Hongying, Lu Yeh-Chung, *The Conception of Soft Power and Its Policy Implications: a Comparative Study of China and Taiwan*, „Journal of Contemporary China”, 2008, t. 17, s. 425–447.
- Wang Jian, *Introduction: China's Search of Soft Power*, [w:] Jian Wang (red.), *Soft Power in China: Public Diplomacy Through Communication*, Palgrave Macmillan, New York 2011, s. 1–19.
- Wang X., Shoemaker P.J., *What shapes Americans' opinion of China? Country characteristics, public relations and mass media*, „Chinese Journal of Communication” 2011, t. 4, nr 1, s. 1–20.
- Wekesa B., *The Media Framing of China's Image in East Africa: An Exploratory Study*, „African East-Asian Affairs. The China Monitor” 2013, nr 1, s. 15–41.
- Wendt A., *Social Theory of International Politics*, Cambridge University Press, Cambridge 1999.
- Wheeler A., *Cultural Diplomacy, Language Planning, and the Case of the University of Nairobi Confucius Institute*, „Journal of Asian and African Studies” 2014, t. 49, nr 1, s. 49–63.
- Ying-shih Yu, *Trade and Expansion in Han China. A Study in the Structure of Sino-Barbarian Economic Relations*, University of California Press, Berkeley–Los Angeles 1967.
- Zahran G., Ramos L., *From hegemony to soft power. Implications of a conceptual change*, [w:] I. Parmar, M. Cox. (red.), *Soft Power and US Foreign Policy: Theoretical, Historical and Contemporary Perspectives*, Routledge, London–New York 2010, s. 12–31.
- Zambia, *China pump K14.6 m into Mulungushi Textile company*, „Lusaka Times” 6.07.2021, <https://www.lusakatimes.com/2021/07/06/zambia-china-pump-k14-6-m-into-mulungushi-textile-company/> [dostęp: 29.11.2021].
- Zhang Xiaoling, *China's International Broadcasting: A Case Study of CCTV International*, [w:] Jian Wang (red.), *Soft Power in China: Public*

- Diplomacy through Communication*, Palgrave Macmillan, New York 2011, s. 57–71.
- Zhang Xiaoling, Wasserman H., Mano W. (red.), *China's Media and Soft Power in Africa: Promotion and Perceptions*, Palgrave Macmillan, New York 2016.
- Zhang Yongjin, *The Discourse of China's Soft Power and Its Discontents*, [w:] Mingjian Li (red.), *Soft Power. China's Emerging Strategy in International Politics*, Lexington Books, Lanham 2009, s. 45–61.
- Zheng Yongnian, Zhang Chi, 'Soft power' and Chinese soft power, [w:] Hong Lai, Yiyi Lu (red.), *China's Soft Power and International Relations*, Routledge, London–New York 2012, s. 21–39.

Jest to interesujące i ciekawe opracowanie naukowe rzadkiego w swojej istocie zakresu badawczego – przynajmniej w Polsce. Autor wykorzystuje soft power do przeglądu dwóch państw afrykańskich, co stanowi wartość dodaną w prowadzonych w tym zakresie badaniach naukowych.

Dr hab. Marcin Roman Czubala Ostapiuk

Monografia ze względu na tematykę i zakres podmiotowy badań jest bardzo ciekawym i ważnym opracowaniem naukowym. Na polskim rynku wydawniczym w zasadzie nie ma żadnej innej podobnej publikacji odnoszącej się do tego tematu.

Dr Adrian Chojan

ISBN 978-83-66723-39-9

9 788366 723399

DOI 10.26399/978-83-66723-39-9